

T. C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

133803

JOSE ORTEGA Y GASSET'TE
BEN VE ÖTEKİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Kâzım SARIKAVAK

Hazırlayan
Nevin GÜLTEN

133803

Ankara – 2003

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü' ne

Nevin GÜLTEN' e ait **Jose Ortega y Gasset'** te “**Ben ve Öteki Arasındaki İlişki**” adlı çalışma jürimiz tarafından Felsefe Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....*Prof. Dr. S. Hayri Bolay*.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

(Bolay)

Üye.....*Doç. Dr. Kazım Sarıkavak*.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

Kazım Sarıkavak

Üye.....*Prof. Dr. Recep Kılıç*.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

R. Kılıç

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Jose Ortega y Gasset'te "Ben ve Öteki Arasındaki İlişki"yi incelemek , onun bu konuya ilişkin düşüncelerini sistemli bir şekilde ortaya koymak ve onları bugünkü perspektiften değerlendirmektir. Ortega, insanı etkileyen ve insanın kişiliğini oluşturan her şeyi inceleme konusu yapmıştır.İnceleme konusu yaptığı her şeyi de, yaşamla olan bağlantısı içinde ele almaya çalışmıştır. Çünkü insan; çevre,toplum, ilişkiler, yapıp ettikleri, olaylar ve varolan her şeyin toplamı olduğu için, Ortega, insanla ilişkili olan ve insanı ilgilendiren her şeyle ilgili olmuştur.Bundan dolayı, bu çalışma da ,ben ve öteki arasındaki ilişkiyle ilgili olduğu noktalarda,Ortega'nın felsefesinin temelini oluşturan ortam, toplum, bireysel yaşam, benlik ve yaşamsal akıl gibi kavramlara, kısaca değinmeye çalıştık.

Ben ve öteki kavramlarına kapsamlı bir şekilde değinilmiştir. Çünkü Ortega'nın felsefesinde tek birey, bireyin kendini bulması ve onun yaşamı çok önemlidir.Bunun nedeni de, tek insanın yani bireyin bir yığın haline gelen toplumda kaybolmasıdır.Amaç, bireyin yeniden kişi olabilmesi, kendini bulması, yaşamına hakim olması ve sorumluluklarını üstlenmesidir. Bu amacın gerçekleşmesi içinde Ortega, aynen Sokrates gibi, yönetimi uyaran ve insanları uyandıran bir "at sineği" olmaya çalışır. Çünkü o felsefesiyle ülkesinde ve çağında gördüğü toplumsal sorunlara çözümler aramış ve bu çözümleri de hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu nedenle Ortega, birçok filozofun aksine yaşamla ve onun sorunlarıyla mücadele eden ve sesini entellektüel azınlıktan çok, halka duyurmaya çalışan bir halk adamı olmuştur. Bu yüzden politikayla da ilgilenmiş, ve politika aracılığıyla ülkesinin ve halkının kaderini de değiştirmeye çalışmıştır.

Ben ve öteki arasındaki ilişki tüm yönleriyle ele alınmış; yanlış ilişkinin yarattığı sorunlar ve doğru ilişkinin kazançları üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur.

Sonuç bölümünde ise, Ortega'nın ben ve öteki arasındaki ilişkiyle ilgili olarak ortaya koyduğu problemler ve çözümleri, eleştirel bir bakış açısıyla, özellikle de başka düşünürlerin bu konudaki düşünceleriyle karşılaştırılmalı olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

The purpose of this work is studying Jose Ortega y Gasset's "The Relation Between Me and The Other One" and evaluating his ideas concerning with the subject from today's perspective as well as putting them forth systematically. Anything influences human beings and constitutes human personality has been considered by Ortega as a matter of study. He also has strived to handle all the subjects that he studied, together with their connection with life. Because; according to Ortega, man is a sum of his deeds, environment, society, relations, events and everything that exist. Therefore, Ortega has been interested in anything that is related to or concerning man. Therefore in this study, the philosophy of Ortega and the concepts such as surroundings, society, individual life, ego, and reason vital, which form the basis of Ortega philosophy were briefly mentioned.

The concepts of the "other and self" were comprehensively mentioned. Because within Ortega's philosophy are very important the individual, development and stabilization of his personality and his life. Also because of this, the single human being in other words the individual has disappeared in the society which has transformed into a mass now. The aim, the possible person again the individual, development and stabilization of his personality, the rule his life and to take on his responsibility. To realize this aim Ortega, he tries to be a "horsefly" just as Socrates, awakening, people and warning the administration. because he has looked solutions for social problems he observed in his country and the age he lived, and has tried to apply them. Therefore, Ortega has been such a social man fighting with life and its problems, and trying the people to hear his voice rather than the intellectual minority. For this reason, he has also interested in from one point view, such a pragmatist philosophy policy, and tried to change the destiny of his people and country by means of policy.

"The relations between the other and self" was examined with their all viewpoints, and the problems created by incorrect relations and the benefits of right relations were examined in detail.

In the Conclusion, the problems, which have been put forward by Ortega in respect to the relations between the "other and self", and their solutions, were tried to be put forward with a critical viewpoint, particularly comparatively with the thoughts on this matter of the other philosophers.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	v
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM :	9
JOSE ORTEGA Y GASSET'İN FELSEFESİNİ OLUŞTURAN BAZI TEMEL KAVRAMLAR	9
1 – Ortam	9
2 – Toplum	13
3 – Bireysel Yaşam	19
4 – Benlik	24
5 – Yaşamsal Akıl	26
II. BÖLÜM :	31
ÖTEKİ VE BEN	31
A – Öteki	33
1 – Öteki'nin Varlığını Gösteren Deliller :	39
a – Beden	39
b – Nesnel Dünya	44
c – Diğergam	48
d – Sen	51
B – Ben	55
1 – Ben Kavramının Çeşitli Anlamları ve Şahsiyetle İlişkisi	56
2 – Gerçek Ben'in Bulunmasını Engelleyen Faktörler	63
a – Toplum	65
b – Görenek	68
c – Dil	71
d – Kamu Gücü	74
e – Devlet	75
3 – Ben'in Yaşamı	80
4 – Ötekileşme	82
a – Benliğe Dalma	83
b – Eylem	85
5 – Gerçek Ben, Nasıl Ortaya Çıkar ?	88
III. BÖLÜM:	91
BEN VE ÖTEKİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	91
1 – Yanlış İlişkiyi Yaratın Sebepler	94
a – Geçmiş	94
b – İmgeler	96
2 – Yanlış İlişkinin Yarattığı Sorunlar	99
a – Bağımlılık	99
b – Kendini Soyutlama	101
c – Çatışmalar	102
3 – Gerçek Bir İlişki Nasıl Kurulabilir ?	104

4 – Ben ve Öteki Arasında Kurulan Doğru ve Gerçek Bir İlişkinin Yaratacağı Sonuçlar	107
a – Kendinin Bilgisi	107
b - Yalnızlık.....	111
c – Doğru Düşünme	114
d – Doğru Davranış.....	115
e – Dünya ve Toplumdaki Sorunların Çözümü	117
SONUÇ	120
KAYNAKÇA	130

ÖNSÖZ

Jose Ortega y Gasset, 20. yy'ın önemli filozoflarından biridir. Avrupa'da çok iyi tanınmasına, hakkında birçok kitap ve makale yazılmasına rağmen, ülkemizde fazla tanınmış değildir. Ortega'nın İspanyolca yazmış olduğu eserleri başta İngilizce olmak üzere birçok dillere çevrilmiş , Türkçe'ye ise ancak birkaç eseri çevrilebilmiştir. Bu sebeple çalışmamız, biraz da olsa bu eksikliği gidermek ve onun "ben ve öteki arasındaki ilişki"ye getirmiş olduğu özgün açıklamaları, bu konuyla ilgilenenlere sunma amacını gütmektedir.

Bu çalışmamızda yaşadığımız en büyük sıkıntı, Ortega'nın dilimize çevrilmiş kitaplarının ve onun hakkında yazılmış makalelerin azlığı olmuştur. Bu yüzden yeri geldikçe eserlerinin İngilizce çevirilerinden de faydalanılmıştır. Ancak bu çalışmamızın üzerinde yoğunlaştığı kitapları, başta "İnsan ve Herkes" olmak üzere, "Tarihsel Bunalım ve İnsan", "Kütlelerin İsyanı", "Man and Crisis" olmuştur. Diğer eserlerine ise, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için müracaat edilmiştir.

Bu çalışmamızda Ortega bir sosyolog, bir filozof, en önemlisi de, içinde yaşadığı toplumun, ülkesinin ve çağının sorunlarına ayna tutan; sorunlara çözümler üretmeye, toplumunu, ülkesini ve çağını daha insanca yaşanılır hale getirmeye çalışan, bir hayat adamı olarak ele alınmıştır.

Böyle bir tez konusunu seçmemizdeki en önemli sebeplerden biri de, Ortega'nın kendini, yaşamdan ve yaşamın sorunlarından soyutlamamasıdır. Oysa yaşam felsefesiyle ilgilenen diğer filozoflar, yaşamın ne olduğu ve ne anlama geldiği ile ilgilenmişler, yaşamın insani boyutunu, insanla olan ilişkisini, ancak insanla bir değer ve anlam kazandığını gözardı etmişlerdir. Ortega ise, insan yaşamını özellikle

bireysel yaşamı, dünyadaki en önemli ve değerli şey olarak görür. Çünkü bireysel yaşamlar, bu dünyadaki her şeyi belirleyen tek güçtür. Dünyada olup biten her şeyin – olumlu yada olumsuz – temelinde bireysel yaşamlar vardır. Dünya ve onun içinde varolan her şey, ancak insan yaşamlarıyla olan ilişkileri ve ilgileri dolayısıyla bir varlık ve anlam kazanmaktadırlar. Dolayısıyla, yaşamın her şeyin üstünde olduğunu ve bu nedenle de bireysel yaşamların çok iyi anlaşılması gerektiğini söyleyerek, yaşamı – insan yaşamını – derinden ve orijinal bir şekilde inceleyen filozof, Ortega'dır denilebilir.

Ortega'nın bütün istediği, insanların yaşamlarını ve kendilerini kurtarmak; bireyi sadece soyut akıl ve onun ürünü olan bilimle ilgilenen uygarlıktan uzaklaştırıp, kendisinin ne olduğu üzerinde düşündürmektir. Çünkü ona göre, bütün sorunlar ben ve öteki arasındaki yanlış ilişkilerden kaynaklanıyordu. Yanlış ilişkilere sebep olan da, bireylerin hem kendilerini hem de başkalarını iyi tanımamaları ve anlayamamalarıydı. Bu nedenle varolan sorunlar ancak, kendini bilen, kendini gerçekleştirebilen ve yaşamının efendisi olabilen, düşünen, araştıran, sorgulayan bilinçli bireyler sayesinde çözülebilir ve yok edilebilirdi. Bu yüzden, diğer filozofların tersine, Ortega, yaşam felsefesinin içinde bireye ve onun yarattığı sorunlara ve bu sorunların çözümlerine büyük bir yer vermiştir.

Tezin yazılmasında izlenen metoda gelince, Ortega'nın felsefesinin ve tezimizin konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için Ortega'nın felsefesinin temelinde bulunan bazı kavramların içerikleri birinci bölümde verilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise tezin ana kavramları olan **Ben** ve **Öteki** kavramları kapsamlı bir şekilde ele alınır. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise, ben ve öteki arasındaki ilişkinin yarattığı sorunlar, bu sorunların nasıl giderilebileceği, ve ben ve öteki arasında kurulan doğru bir ilişkinin getirileri üzerinde durulur.

Bu çalışmada bana fikirleri ve tecrübesiyle zaman zaman yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. S. Hayri Bolay'a, ayrıca danışman hocam Doç. Dr. Kâzım Sarıkavak'a şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Nevin GÜLTEN

GİRİŞ

Bilindiği gibi çağdaş felsefede “Ben” ve “Öteki” problemi, üzerinde en çok durulanlardandır. Biz de çalışmamızda bu konuya, 20. yüzyılda önemli bir yere sahip Ortega’nın bakış açısıyla yer vermek istiyoruz. Ancak, önce felsefe tarihinde konu nasıl ele alınmış, nasıl görülmüş, kısaca onlara değinmek istiyoruz.

Adından da anlaşılacağı gibi, tezimizin ana teması insan ve çevresi ile ilişkileridir. Bu bağlamda felsefe tarihine baktığımızda insanla ve insan problemiyle ilk defa Antikçağ’da Sofistlerin ilgilendiğini görüyoruz. Ancak Sofistler, bütün varoluşu özne’nin varoluşuna indirgeyerek, bireyin dışında başka bir gerçek kabul etmezler. Örneğin Sofistlerin önde gelen isimlerinden olan Protogoras’a göre “insan, her şeyin ölçüsüdür.”¹ Diğer taraftan Sofistler arasında yetişip, daha sonra onlara karşı çıkan Sokrates’in ise, insan problemini ele alışı, sofistlerden farklı ve önemli bir özelliktedir. Sokrates, “Kendini bil, değişimi felsefesine temel ilke edinerek; insanın kendisiyle, evrenle ve toplumla ilişkisinin ne olduğu ve nasıl olması gerektiğini araştırmış; insan yaşamının kişisel, toplumsal ve ahlâki boyutunu ön plana çıkartmıştır”². Ortega da aynen Sokrates gibi kendini bilmenin ve yaşamın incelenmesinin önemi üzerinde durmuş; düşündükleriyle yaptıklarını özdeş hale getirmek için uğraşmış ve hatta düşündüğü gibi de yaşamıştır.

Sokrates’ten sonra ise, Sokratesçi okullardan, özellikle “Kynikler okulu”, insan ve davranışları üzerinde durmuşlardır. Bunlar da Sokrates ve Ortega gibi, ahlâki ereklere faydası olmayan bilime ve araştırmaya

¹ PLATON: *Diyaloglar*, Theaitetos (Bilgi Üstüne) Çev. Tanju Gökçöl, 2.bs., İstanbul 1995, Remzi Kitabevi, 152/a, s.193

² CEVİZCİ, Ahmet: *Felsefe Sözlüğü*, Ankara 1996, Ekin Yayınları, s.470

önem vermemişler; insanı bağımsız kıldığı için erdemli olmaya önem vermişler; ahlâki ilkelerin, kuru bilgi olarak kalmayıp, yaşanması gerektiğine inanmışlardır. Onlara göre insan, kendini belirlemede özgürdür ve kendi kendine yeten kişidir. İnsan, her zaman kendine dayanmalıdır. Bunun için de her türlü gereksemeye bağılıktan kendini kurtarmalıdır³. Buradan da anlaşıldığı gibi, Kynikler Okulu da Ortega gibi, insan'ın gerçek ben'i ile ilgilenmişler ve birey olarak insanın tek başına bu yaşamda ayakta durabilmesi ve kendini varedebilmesi için mücâdele etmişlerdir.

Ortaçağ'da da, insan problemi üzerinde durulur. Ancak bu dönemde, özellikle Batı toplumlarında yapılan felsefi çalışmalar daha çok Hristiyanlık dininin etkisi altındadır. İnsanla ilgili olan meseleler de bu dinin bakış açısıyla ele alınmıştır.

Batı felsefe tarihinde insan meselesi , sistematik olarak ilk defa 15. yy'da, Rönesans döneminde ele alınmıştır. "Hümanizm" olarak adlandırılan bu düşünce, "insanın tabiatının ne olduğu" sorusundan hareketle, yeni bir insan anlayışı ortaya koymaya çalışmıştır. Bu anlayış, insanın eylemlerini çoğunlukla dinin değil, aklın düzenlemesi gerektiğini söyler. Ancak bu dönemde yaygın olan başka anlayışlarda vardır. İnsanın ne olduğu araştırılırken, insanı, hristiyanlık inancından hareket ederek , meleklerle dünya arasında bir yere oturtmaya çalışan, insanla Tanrı arasındaki bağı kopartmadan, insanın ne'liği üzerinde duran anlayışlar. Bu anlayışa Teist Hümanizm adı verilebilir. Oysa daha sonra bazı filozoflar tarafından bu görüşler terkedilerek, insanın Tanrı ile bağlarını tamamen kopartan ve sadece insanı merkeze alan Ateist Hümanizm diye adlandırabileceğimiz görüşler hakim olur. Bu dönemde

³ GÖKBERK, Macit: *Felsefe Tarihi*, 7.bs., İstanbul 1994, Remzi Kitabevi, s.53-54

yaşayan filozofların çoğu insanı merkeze alarak, insanın kendi üzerinde düşünebileceğinin habercisi olmuşlardır.⁴

18.yüzyılda ortaya çıkan Aydınlanma Felsefesi ise ilk defa, gerçek anlamda insanın aklına, kişiliğine değer veren, insanın kendi sorumluluklarının ve seçimlerinin sahibi olduğunu söyleyen ve insanların, kendi kaderlerini kendileri tayin eden varlıklar olduğunu belirten bir felsefe olarak tanımlanmıştır.Aydınlanma felsefesinin karakteristik özelliği olarak ta “dine karşı olmayı, tenkidi, akli “ öne sürmüşlerdir.Ancak Aydınlanma felsefesi derinlemesine incelendiğinde, “Aydınlanma diye mütecanis bir öğreti ve ya felsefenin olmadığı görülecektir... Çünkü bu dönemde bulunan yazarların görüşlerinin aynı başlık altında toplanamayacak kadar farklı, hatta diğerine karşı olduğunu; ve Aydınlanma felsefesi denilen felsefenin kendine özgü ayırıcı bir özelliğinin olmadığı görülecektir...”⁵ Zira Aydınlanma felsefesinin ayırıcı özelliği olarak lanse edilen, “dine karşı olma”, reform’la ortaya çıkmış; “akla önem verme” ise Antik Çağ’da hatta karanlık çağ olarak adlandırılan Ortaçağ’da bile görülmektedir.”Tenkit etme” özelliği ise bütün felsefe tarihi içinde zengin örneklerini bulabileceğimiz bir özelliktir.Bu nedenle bütün bu özellikleri “Aydınlanmanın” karakteristik özelliği olarak görmek yanlıştır. “Aydınlanma felsefesi sadece, evvelki asırların mirasına konmuş ; yeni ve orijinal fikirler ileri sürmek yerine bu mirası düzene sokmuş,elemiş,geliştirmiş ve açık hale getirmiştir.”⁶ Aydınlanma felsefesi sadece insanın maddi yönüne ağırlık vermiş, insanın manevi yönünü unutmuştur.Bu dönemde genelde naturalist materyalist bir

⁴ TOZLU,Necmettin, “Batı’da ve Doğu’da İnsan Anlayışı”,Felsefe Dünyası ,Sayı:27, Ankara 1998,Yaz,s.9

⁵ FEHMİ ,Baykan : Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar,Ankara 1996,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,s.20-24

⁶ FEHMİ ,Baykan : a.g.e.,s.18.

anlayış çerçevesinde insan ele alınmış, ancak bu da insan problemini çözmede yetersiz kalmıştır.Çünkü insan belli yönleriyle ele alınmıştır.

Benlik ve Kişilik kavramlarının tahliline dayanarak yapılan çalışmalar ise 20. yy'ın ilk yarısında ağırlık kazanır. Bu felsefi çalışmalar içine Ortega'nın çalışmalarını da dahil edebiliriz. Ortega'nın felsefi çalışmaları, her ne kadar toplumsal içerikliyse de, bu toplumsal yaklaşımdaki ana tema her zaman benlik ve kişilik olmuştur.

Günümüzde ise, benlik ve kişilik problemleriyle en çok **“Varoluşçular”** ve **“Personalist”**ler ilgilenmişlerdir. **Varoluşçular** da Ortega gibi, İnsanın birey olarak kendini oluşturması üzerinde durmuşlardır. Çünkü her iki tarafa göre de, birey kendini ancak bu dünyadaki edimleriyle varedebilir. Personalistler de, Varoluşçular ve Ortega gibi, insan ve onun kişiliği üzerinde durmuşlardır. Onların da amacı, toplum içinde kendini kaybeden insanı tekrar bulmak ve onu kişi yapabilmektir.

Felsefe tarihine baktığımızda, insanı konu edinen bütün bakış açıları, insanın hep bir yönüne ağırlık vermişler ve sadece o yönüyle ele alıp incelemişlerdir. Oysa Ortega, insanı salt kendisi için incelemiş, insanı açıklarken daha genel bir perspektif sunmuş ve insanın toplumsal yönünü de göz ardı etmemiştir. İnsanı ve insanla birlikte gerçekliği de anlamaya çalışmış, bunun için de fenomenoloji yöntemini kullanmıştır. Bu açıdan Ortega'yı felsefe tarihi içinde özgün bir yere oturtmak mümkündür.

Ortega da, Ben ve Öteki konusunu seçmemizdeki en önemli sebep,onun bu özgünlüğüdür.Bir başka önemli sebep de, onun üzerinde durduğu, insanın kendine ve topluma yabancılaşması, ve insanın bu yabancılaşmadan nasıl kurtulacağı; öteki ve ben arasındaki ilişkinin yarattığı sonuçlar ve gerçek bir ilişkinin nasıl kurulacağı; sağlıklı toplumun nasıl düzeltilebileceği ve bu hususta topluma ve

bireye düşen görevlerin neler olduğu gibi sorunlarla günümüzde de hâlâ uğraşılması ve onlara cevaplar aranmasıdır.

Ayrıca Ortega, Varoluşçular gibi sadece bireyin kendini gerçekleştirmesi üzerinde durmamış, onun diğer insanlara topluma ve devlete de faydalı olabileceği bir yaşam sürmesini de arzulamıştır. Onun için önemli olan tek şey, tüm insanlarla birlikte huzur, barış ve mutluluk içinde yaşayabilmektir. Ortega, bireyin kendini bulmasına bu açıdan önem veriyordu. Çünkü kendini tanıyan biri, başkalarını da tanır ve onlarla sabıra, hoşgörüyeye ve içtenliğe dayanan ilişkiler kurabilirdi. Ayrıca Ortega, insan'a, hayatı güzelleştirebilecek, dünyayı ve toplumu düzeltebilecek tek varlık olduğu için değer veriyordu. Ben, öteki, ben ve öteki arasındaki ilişki de bu açıdan önemliydi. İşte bütün bunlardan dolayı bu çalışmamızda, Varoluşçuların ve Personalistlerin değil, Ortega'nın ben anlayışını tercih ettik.

Tezimizin çeşitli yerlerinde rastlanacak olan tekrarlar ise, bizden değil, Ortega'nın felsefesinde bir sistematikliğin olmamasından ve konuların birbiriyle bağlantılı ve iç içe geçmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Bir düşünürü, onun düşünce yapısını ve çalışmalarını anlamanın en iyi yolu, düşünürün hayatını ve yaşadığı ortamı bilmektir. Bu yüzden Ortega y Gasset'le ilgili yaptığımız bu çalışmanın ve Ortega'nın düşünce yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için, Ortega'nın hayatıyla ve yaşadığı ortamla ilgili bilgi vermekte fayda görüyoruz. Bizim amacımız burada Ortega'nın hayatını anlatmak ve eserlerini geniş şekilde tanıtmak değildir. Kısmen de olsa, Ortega'nın felsefesinin yaşadığı ortamla nasıl şekillendiğini göstermektir. Çünkü Ortega, ortaya koyduğu düşünceyle, kendini yaşadığı ortamdan soyutlayamadığını göstermiştir. Ortega'nın hayatının ve yaşadığı ortamın, düşünceleri üzerinde ne kadar etkili olduğunu, onun şu sözlerinden de anlayabiliriz ; "Ben,

benliğimle ortamımın toplamıyım. Ben olmam gerekeni İspanya'da, İspanyol ortamında olmak zorundayım"⁷.

Şimdi de kısaca onun hayatı ve eserleri hakkında özlü bilgiler vermeye çalışalım.

Ortega, doğmadan önce İspanya'nın ekonomisi, siyasi ve toplum yapısı tamamen bozulmuştu. Çünkü İspanya sömürgelerini kaybetmiş, sanayi devrimini yakalayamamış bu yüzden de geri kalmıştı. İspanya'da 1833-76 yılları arasında, Avrupa'daki liberal devrimlerin etkisiyle, sürekli kanlı iç savaşlar olmaktaydı. Ortega böyle bir ortamda, 9 Mayıs 1833 yılında Madrid'te bir gazetecinin oğlu olarak dünyaya geldi. 1902 yılında Madrid Üniversitesi Edebiyat ve Felsefe Fakültesini bitirdi. 1904 yılında Merkez Üniversitesi'nde Felsefe Tarihi doktorasını verdi. 1910 yılında da yine aynı Üniversite'de Metafizik Profesörü oldu.

Ortega ülkenin değişimini her şeyden önce insanların kültürel eğitimine bağladığı için, insanları eğitmeye ve düşündürmeye çalışmıştır. Bunu kendisi şöyle ifade eder; "Kendilerini ve çevrelerini aydınlatacak bir ışığa egemen olsunlar diye harekete geçirmek istiyordum yurttaşlarımı."⁸ bu nedenle Ortega, amacının her zaman kendi söyleyeceklerini anlayacak, ülkesinin sorunlarını çözebilecek, düşünen, sorgulayan, araştıran bir kitle yaratmak olduğunu; bunu da ancak İspanya'nın koşullarının gerektirdiği şekilde, yani konferanslar, gazete ve dergiler aracılığıyla yapabileceğini söyler. Bundan dolayı da Ortega, 19 yaşından itibaren gazete ve dergilerde yazmaya başlar.

Ancak, İspanya'da 1923-1930 ve 1939-1975 yılları arasında kurulan dikta rejimleri yüzünden, baskıyla karşılaşan Ortega, 1936

⁷ GASSET, Jose Ortega y: *İnsan ve Herkes*, Çev: Neyire Gül Işık, 2.bs., İstanbul 1999, Metis Yayınları, s.8

⁸ GASSET, Jose Ortega y: *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, Çev : Neyire Gül Işık 2.bs., İstanbul 1999, Metis Yayınları. ,s. 35

yılında ülkesini terketmek zorunda kalır. 1945 yılında ülkesine geri döner ve 1955 yılında Madrid'te ölür.

Bu kısa hayatını belirttiğimiz Ortega'nın, önemli eserlerinden bazıları ise şunlardır :

- _ Adan el Paraiso (1910) : Adem Cennette.
- _ Meditaciones del Quijote (1914) : Don Kişot Üstüne Düşünceler.
- _ El Espectador (1916) : Gözlemci.
- _ Espana Invertebrada (1921) : Omurgasız İspanya.
- _ El Tema de Nuestro Tiempo (1923) : Çağımızın Sorunu.
- _ La Deshumanizacion del Arte (1925) : Sanatın İnsanı Dışlaması.
- _ Mirabeau (1929) : Politikacı.
- _ La Rebelion de Las Masas (1930) : Kitlelerin İsyanı.
- _ En Torno a Galileo (1933) : Galilei Üstüne.
- _ Sobre el Amor (1933) : Sevgi Üstüne.
- _ Historia Como Sistema (1935) : Sistem Olarak Tarih.
- _ El Libro de Las Misiones (1940) : Üniversitenin Misyonu.
- _ El Hombre y La Gente (1957) : İnsan ve Herkes.

Ortega'nın, İngilizce'ye ve bazıları doğrudan İspanyolca'dan, bazıları da İngilizce'den Türkçe'ye çevrilmiş olan eserleri ise şunlardır.

1. Estudios Sobre el Amor

Bu eser, Yurdanur Salman tarafından "Sevgi Üstüne" adıyla, Yapı Kredi Yayınlarından, İstanbul 1999 tarihinde "On Love, aspects of a single theme" adlı İngilizce çevirisinden Türkçe'ye çevrilmiştir.

2. Mission of the University

(London : Routledge & Kegan Paul, 1952)

3. Revolt of the Masses

(New York : w. w. Norton Com., 1957)

Bu eseri, Nejat Muallimoğlu tarafından “Kütlelerin İsyanı” adıyla, Birleşik Yayıncılıktan, İstanbul 1997 tarihinde Türkçe’ye çevrilmiştir.

4. Man and Crisis

(New York : w. w. Norton Com., 1962)

5. Man and People

(New York : w. w. Norton Com., 1963)

Bu eseri, Neyire Gül Işık tarafından “İnsan ve Herkes” adıyla, Metis Yayıncılıktan, İstanbul 1998 tarihinde “El Hombre y la Gente” adlı İspanyolca kitabından Türkçe’ye çevrilmiştir.

6. Meditations on Hunting

Bu eseri, Derin Türkömer tarafından “Avcılık Üstüne” adıyla, Yapı Kredi Yayınlarından, İstanbul 1997 tarihinde , İngilizce çevirisinden Türkçe’ye çevrilmiştir.

7. The Dehumanization of Art

(New Jersey : Princeton Univ. Press. 1972)

8. An Interpretation of Universal History

(New York : w. w. Norton Com., 1975)

9. History as a System

(New York : w. w. Norton Com., 1981)

10. Historical Reason

(New York : w. w. Norton Com., 1983)

Bundan sonraki bölümlerde ise, Ortega’nın tezimize temel teşkil eden fikirlerini açıklamaya çalışacağız.

I. BÖLÜM :

JOSE ORTEGA Y GASSET'İN FELSEFESİNİ OLUŞTURAN BAZI TEMEL KAVRAMLAR

Her filozofun felsefesinin ve düşünce yapısının temelini oluşturan bazı temel kavramlar vardır. Bu nedenle biz de,daha önce başka filozoflar tarafından da ele alınmış olan,ancak Ortega'nın başka anlamlar yüklediği ve tezimizin asıl kavramları olan **Ben** ve **Öteki** kavramlarının incelenmesine geçmeden önce, bu kavramların da anlaşılmasına yardımcı olacak ve Ortega'nın felsefesinin temel taşlarından olan ortam,toplum,bireysel yaşam,benlik ve yaşamsal akıl kavramlarından bahsetmekte fayda görüyoruz.

Diğer taraftan bahsedeceğimiz bu kavramlar, tezimizin konusu olan "Ben ve Öteki Arasındaki İlişki"nin de temelini oluşturan kavramlardır. Bu kavramların içerikleri, Ortega felsefesindeki yerleri ve önemi anlaşılmadan, tezimizin konusunun da anlaşılması mümkün değildir. Bu nedenle, bu bölümde Ortega'nın felsefesi için önemli olan bu kavramları ele alıp, inceleyeceğiz.

1 – Ortam

Ortega'nın felsefesi insan ve insanın – çevre ile ilişkileri üzerine yoğunlaştığı için ÇEVRE yani ORTAM kavramı Ortega'nın felsefesinin en önemli kavramlarından biridir. Ortega için **çevre** ve **ortam** kavramları özdeştir. Aslında kendisi bunu böyle açık bir şekilde ifade etmez.Hatta iki kavram arasında varolan nüans farkları üzerinde de durmaz.Her iki kavramı da aynı anlamda kullandığını bizim ortaya çıkartmamız gerekmektedir.Aslında Ortega'nın,çevre ya da ortam kavramlarından ne anladığı da tam belli değildir.Ortega,çevre ve ortam kavramlarını genelde fiziksel ve toplumsal çevre anlamında kullanır.Yani bu kavramların içine insanı,bitkileri,hayvanları,nesneleri,olayları,olguları,kurumları dahil etmektedir.Ancak buna rağmen,bazı yerlerde çevre'den ,insanın

dışta bırakıldığı fiziksel dünyayı ya da sadece insanla ilintili olan şeylerin oluşturduğu dünyayı kastederek kavramın netliğine gölge düşürür. Ona göre ÇEVRE, "her an gözümüze görünen ve önümüzde hazır bulunan dünya parçasıdır. Ve çevre, bizimle ilintili olan şeylerden oluşur."¹

Ortega, bazen de çevre ve ortam kavramlarını, insanların oluşturduğu toplumsal çevre ve düşünsel ortam anlamında kullanır. Yani insan ilişkileri tarafından belirlenen ortamı kasteder. Ki bu da toplumdur. Ortega'nın fiziksel çevreye neden önem vermediğini, II. Bölüm de "Nesnel Dünya" başlığı altında açıklayacağımız için, burada sadece neden toplumsal çevreye ağırlık verdiğinin sebepleri üzerinde duracağız.

Ortega'nın çevre ve ortam'dan, toplumsal çevre'yi anlamasının ya da onu bu şekilde anlamaya yönlendiren sebeplerin en önemlisi, ortamın, bireyin duygusal ve düşünsel yaşamı üzerindeki etkisidir. Kendisi de toplum içinde yaşayan biri olarak, ortamın bireyi doğumundan ölümüne kadar etkileyip, biçimlendirdiğini bizzat yaşamıştır. Ona göre ;"insan çevresi olmadan tam bir varlık olamayacaktır. Beni çevreleyen gerçek, kişiliğimin öteki yarısını oluşturur"². Ortega'nın burada anlatmak istediği insanın kişiliğini oluşturanın, kendine, dünya'ya ve hayata bakış açısını belirleyen, başkaları yani toplum olduğudur. Ortega'ya göre, insan bulunduğu ortama göre şekil almaktadır. İnsanın varolmasına da, yok olmasına da neden olan, ortamıdır. Bu çok doğru ve yerinde bir tespittir. Ortega'nın çevre yani ortam'la ilgili bu düşüncelerinden dolayı, İbanez, Ortega'nın felsefesinin şu sözleriyle özetlenebileceğini söyler: " Ben, kendim ve

¹ GASSET, Jose Ortega y : İnsan ve Herkes, a.g.e., s.79

² İBANEZ ,Felix Marti : Felsefe Öyküleri, Çev: Hamide Koyukan, 2.bs., Ankara

1998, İmge Yayınları, s.344

çevremi toplamıyım”³ Bunun nedeni, çevrenin gerçek ben’i bulmada en önemli etken olmasıdır. Kişi kendini ancak başkaları aracılığıyla ve yaşadığı ortam içinde oluşturabilir. Tek başınayken kişinin kendini bulması ve varoluşunu gerçekleştirme mümkün değildir. Böylece de Ortega’nın, çevre ve ortam kavramlarından bahsederken, neden çoğunlukla toplumsal çevre’yi kastettiğinin de cevabı verilmiş olur.

Ortega, insanı çevresinden soyutlayarak ele almanın yanlış olacağını düşünür. Çünkü bir parçayı ait olduğu bütünden soyutlayarak incelemek hatalı olacaktır. Bu görüşe psikologlar da katılır. Onlara göre de “insana ait olan tüm özellikler ve çevre bir bütündür; bu bütünü oluşturan parçalardan herhangi bir tanesini diğerlerinden soyutlamak yanlış olur.”⁴ Buna göre de insan, çevresinden kopuk olarak asla bir yerlere varamaz. Ancak çevresiyle birlikte varolabilir ve kendini keşfedebilir. Çünkü insan, özellikle diğer insanlar olmadan asla kendini tanıyamaz ve gerçek kimliğine ulaşamaz.

Ortega’nın çevreyle bu kadar ilgilenmesinin bir diğer nedeni de, kendini bir türlü yaşadığı ortamdan soyutlayamamasıdır. “Her büyük düşünür gibi, o da, kendi çağının ve kendi ortamının insanıdır. Bu nedenle problemleri de kendi çağından ve kendisinden hareket ederek ele almaktadır.”⁵ O her zaman ülkesinin ve halkının içinde bulunduğu durumdan ve geleceğinden endişe duymuştur. Ülkesi birinci planda olmasına rağmen dünya, Avrupa ve yaşadığı çağ içinde çok endişelenmiştir. Bu endişesinin sebebi ise, yaşadığı çağda, Avrupa’da, hatta ülkesinde sıradan, öngörüsü bulunmayan, hayatında herhangi bir tasarımı ve eğitimi olmayan, varlığını dalgalanmaya bırakmış insanların hem toplumu hem de devletleri ele geçirmiş olmalarıdır. Ortega’ya göre

³ İBANEZ ,Felix Marti : a.g.e.,s. 344

⁴ DÖKMEN, Üstün : Varolmak, Gelişmek Uzlaşmak, İstanbul 2000, Sistem Yayınları ,s. 63

⁵ KUÇURADİ ,İonna : Nietzsche ve İnsan, Ankara 1999, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları,s.1-2

çağımızın sorunu budur. Yani alelâlde, sıradan, yığın, kitle dediği insanların dünyayı idare etmesidir. Bu yüzden “ileri çağdaş toplumlar bile niteliksiz, sıradan, kişiliksizleşmiş, eleştiri yoluyla özdenetim yapamayan toplumlar haline gelmiştir. Avrupa bile benliğinden uzaklaşıp. ‘ötekileşerek’ manevi bağımsızlığını ve kişiliğini yitirmiştir.”⁶ Ortega’ya göre bizler, istediği şeyleri gerçekleştirebilecek güce sahip, ama neyi gerçekleştireceğini bilmeyen bir çağda yaşıyoruz. Çağımız her şeye egemen, ama kendine değil. Çağımızda her zamankinden fazla bilgi, teknik ve olanak var. Buna rağmen çağımız, insanlık değerleri adına, hiç de iyi durumda değil. İnsanların yaşam düzeyleri yükselmiş; ama bunun yanında insanlar, varlıklarının özünü ve anlamını yitirmişlerdir. Bu yüzden Ortega’nın felsefesi, daha çok, yığınlaşmaya tepki olarak anlaşılmalıdır. Çünkü Ortega, dünya’ya, Avrupa’ya, İspanya’ya ve insanlığa ait duyduğu kaygılardan kendini bir türlü kurtaramamış, felsefesini de bu kaygılarına cevap olabilecek şekilde oluşturmuştur.

Ortega, felsefesiyle, düşünceleriyle gördüğü sorunlara çözümler aramıştır. İlk hedefi de, İspanya’ya özgür düşünce ortamını getirerek, İspanya’da Avrupa düzeyinde bir fikir hayatını yerleştirmek ve “İspanya’yı kendi özündeki güce dayanarak yeniden yaratmaktır.”⁷ Bunun içinde yapılması gerekenin insanları bu yönde değiştirmek olduğunu söylüyordu. Bundan dolayı İspanya’da eğitim konusunda yeni reformlar yapılması gerektiğini savundu. Ancak o zaman “zihinsel özgürlüğe sahip, tarihe ve yaşama saygıyla, ciddiyetle ve sorumlulukla yaklaşabilen bireyler yetiştirilebilirdi. Bu yüzden bireylerin bir meslek edinmelerinden önce insan olmalarını, ve bir ideali bulunan, topluma faydalı ve toplumla uyum içinde olan birey olmaları için uğraştı”⁸ Ancak

⁶ GASSET ,Jose Ortega y : **İnsan ve Herkes**, a.g.e.,s. 12.

⁷ GASSET Jose Ortega y : **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, Çev : Neyire Gül Işık, 2. bs., İstanbul 1999, Metis Yayınları,s.12

⁸ GASSET,Jose Ortega y: a.g.e., s.11

eğitim reformu konusunda Ortega,somut bir adım atamamıştır.Bunda ülkesindeki rejim değişiklikleri,özellikle de dikta rejimlerinin baskıları neden olmuştur.Eğitim reformunun nasıl yapılacağını ise “Üniversitenin Misyonu” adlı kitabında anlatır.Ona göre eğitim reformu taklitçilikle değil,kendi ayaklarımızla yürüyerek,aynı sorunla kişisel bir savaş vererek yapılmalıdır.Ayrıca okul,içinde bulunduğu toplumun havasına bağlı olduğu için,eğitim reformundan önce toplumsal yapıda bir reform yapılmalıdır.

Bu yüzden Ortega, daima kendinin de içinde yer aldığı ortamını kurtarmaya çabalamış, bunun için de düşünceyi kullanmıştır. Ona göre çevre kurtarılamazsa, insanın kendisi de kurtarılamaz. Çünkü ortam uygun olmazsa, insan asla kendini gerçekleştiremez ve düşündüklerini özgürce hayata geçiremez.Ortamın kurtarılması için de ilk önce bireylerin kurtarılması lâzımdır. Çünkü insanları değiştirmeden, ortamı değiştirmeye ve düzeltmeye çalışmanın bir anlamı yoktur. “Yaşam belli bir ortamda geliştiği, o yere ve o ana bağlı olduğu”⁹ için, tek bir insanın yaşamının değişmesi, ister istemez ortama yansıyacak ve ortamın değişmesine yol açacaktır. Bu nedenle bireysel yaşamların kalitesi, gerçekliği ve doğruluğu çok önemlidir.

2 – Toplum

Ortega'nın,çevre ve ortam kavramlarından “toplumsal çevre” yi kastettiğini daha önce söylemiştik.Aslında Ortega çevre, ortam ve toplum kavramlarından, sanki üçü de farklı anlamda kavramlarmış gibi sürekli bahsetmesine rağmen, bize göre bu üç kavramda aynı

⁹ GASSET ,Jose Ortega y: a.g.e., s. 21

anlamdadır.Üçü de **toplum** manasındadır.Bu yüzden Ortega'nın neden sadece toplum değil de,çevre ve ortam kavramlarını da kullandığını anlamak zor. Çünkü Ortega bu kavramların, birbirlerinden farklı anlamlara geldiğini gösteren,farklı tanımlarını yapmamıştır ya da yapma gereğini görmemiştir.Belki de bunun nedeni, Ortega'nın felsefesini, toplumsal sorunlara çözümler bulabilmek ve toplumu bireylerin gerçek ben'lerini bulabilecekleri, kişiliklerini oluşturabilecekleri düzeye getirebilmek için oluşturduğu içindir.Bu açıdan bakıldığında da toplum kavramının Ortega için neden önemli olduğu anlaşılır.Ortega'nın bu kavram üzerinde neden bu kadar çok durduğu sorusunun cevabını da,onun, bazı felsefeciler gibi, kendisini fildişi kulesine hapsedipte, hayattan ve onun sorunlarından kaçmamasında bulabiliriz. Yaşayan bir insan olarak kendisini çağının ve toplumun sorunlarından uzak tutmamıştır. Bu nedenle Hegel'in "her felsefe çağını düşünceleriyle dile getirir"¹⁰ sözü, Ortega'nın felsefesi için çok uygundur.

Ortega, bir felsefeci olmasına rağmen, bir sosyolog gibi davranarak, toplumda yaşanan sıkıntılara açıklık getirmeye çalışır. Çünkü ona göre, toplumbilimciler, bu sıkıntılara çözüm üretememektedirler. Bu nedenle toplumbilimcilerin bu görevini Ortega kendisi üstlenir.Çünkü sosyoloğu," içinde yaşadığı toplumun ve dünyanın varoluşunu, benliğinde en çok hissedenden ve onların ürettiği sorunlara duyarsız kalmayan kişi"¹¹ olarak tanımlarsak,Ortega'yı da gerçek bir sosyolog olarak değerlendirmemizde sakınca yoktur.Çünkü Ortega,toplumu ve toplumsal sorunların neler olduğunu teori düzeyinde yorumlamakla kalmamış,hem toplumu değiştirmek,hem de toplumsal sorunların çözümlerini uygulamaya dönük pratik yararlıkları olan çalışmalarda yapmıştır -politika gibi-.

¹⁰ AKARSU ,Bedia: *Çağdaş Felsefe*, 5. bs., İstanbul 1994, İnkılâp Yayınları,s. 188

¹¹ ÖZDEMİR , M.Çağatay : *Sorgulanan Sosyoloji* , Ankara 2002, Eylül Yayınevi,s.xii.

Ortega'ya göre en büyük toplumsal sorun, sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan, modern çağın insanının yaşadığı kendine yabancılaşma, kendini yitirme ve yaşamına hakim olamamadır. Çünkü o, "uluslararası ilişkilerde şiddetin egemen olduğunu, kültürün sahtelediğini ; Avrupa'nın benliğinden uzaklaşarak ötekileştiğini, manevi bağımsızlığını ve kişiliğini yitirdiğini ve yeniden barbarlığın eşiğine geldiğini"¹²düşünür. Ona göre insanın kendini yitirdikten sonra, bütün dünyayı ele geçirmesi anlamsızdır. Ortega'nın toplumbilimsel sorunlarla ilgilenmesinin nedeni de budur; toplumsal sorunların insanların yaşamları ve kişilikleri üzerindeki etkisidir.

Ortega'ya göre, modern insanın yaşadığı bu kendine yabancılaşmanın en önemli nedeni, sıradan, kendi hayatının sahibi olmayan, düşünmeyen, kendi gibi olmayanları ezmeye çalışan, kendilerini hep haklı ve doğru gören, şu anda da yönetimleri ellerine geçirip, toplumu yöneten insanların yani **yığınların** oluşturduğu toplum'dur. Çünkü böyle bir toplum, bireylerin kendilerini bulmalarına, kendilerine ait hayatları yaşamalarına izin vermeyen bir yapıdadır. Ancak Ortega'nın burada bahsettiği insan, Avrupa insanı, toplumda Avrupa toplumdur. Dolayısıyla kendine yabancılaşan, ötekileşen, maneviyatını yitiren ve barbarlaşan Avrupa insanıdır. Bu da Ortega'nın, dünyanın geri kalan diğer ülkelerinden ve toplumlarından haberi yok demektir. Onların nasıl yaşadıkları, kültürlerinin ne düzeyde oldukları ve nasıl yönetildikleri hakkında hiç fikri yok anlamına gelmektedir. Bu yüzden Ortega'nın toplum, birey ve toplumsal sorunlar hakkında söylediklerinin tüm dünya ve çağı için genellenmesi yanlıştır. Buradan da Ortega'nın içinde yaşadığı çağı ile değil de, içinde yaşadığı kendi ülkesi, Avrupa ülkeleri ve insanları ile ilgilendiği ve bunların sorunlarına çözümler aradığı sonucu çıkmaktadır.

¹² GASSET, Jose Ortega y : *İnsan ve Herkes*, s. 15

Ortega, bir diğerk önemli toplumsal sorunun, insanların uğruna birbirlerini boğazlayıp öldürdükleri, “yasa, hukuk, devlet, adalet, otorite, özgürlük, toplum, ulusçuluk” gibi bir takım kavramların yanlış yorumlanması ve gerçek anlamlarının bilinmemesi olduğunu söyler. Ona göre;

“Eğer bir halkın bu korkunç çağı, sağ salim atlatabilmesi isteniyorsa, alınacak önlemlerden biri de, o halkın içinde yeterli sayıda kişinin, üstüne konuşulan tartışılan, uğrunda savaşılan ve insan boğazlanan tüm o fikirlerin ipe sapa gelmez ve son derece havada kalan şeyler olduğunu anlamasını sağlamak olmalıdır”¹³

Ortega’nın burada anlatmak istediğı, bütün sıkıntılara sebep, herkesin – sadece eğitimsiz halk değil, bilimadamları da dahil – , toplumsal sorunlar üstüne bir takım bulanık kavramlara sahip olmalarıdır. Ünlü psikologlardan Erich Fromm (1900-1980) da bu konuda Ortega’yla aynı düşüncededir. O da bu kavramların bireyin kendine yenildiğı yeni putlar olduğunu söyler. Ona göre de bütün bu kavramlar insanlığı öldürmüştür. Fromm, bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade eder;

“Eğer insanlık bir gün intihar ederse, bu, insanlar kendilerine öldürücü düğmelere basmaları için buyruk verenlere; ilkel tutkular olan korku, nefret ve açgözlülüğ; devletin bağımsızlığı ve ulusal onur gibi modası geçmiş kalıplara boyun eğdikleri için olacaktır.”¹⁴

Buna göre insanlığın sonunu getirecek olan, kişinin kendi güdülerini ve tutkularını kontrol edememesi; düşünmeden, ölçüp-biçmeden hareket etmesi; aklının süzgecinden geçirmeden her şeye inanması ve kabul etmesi olacaktır.

¹³ GASSET,Jose Ortega y : a.g.e., s. 29

¹⁴ FROMM ,Erich: **Yeni Bir İnsan, Yeni Bir Toplum**, Çev : Necla Arat, 9. bs., İstanbul 2001,Say Yayınları, s. 176

Ortega'ya göre,burada yapılacak olan ilk iş,bu kavram karmaşasından kurtulmak ve bu kavramların somut gerçekliklerini bulmak olacaktır.Bunu yapabilmek için de, bu şeyler üstüne başkaları tarafından geliştirilmiş olan her türlü fikir ve yorumlardan uzaklaşmamız gerekmektedir.

“Hazır devraldığımız tüm fikirlerden kaçarak, gerçekliklere, her şeyin üzerinde belirmek, kendini göstermek ya da varlığını duyurmak zorunda olduğu her şeyin kökünde bulunan gerçekliğe, yani her birimizin yaşamına sığınmamız gerekir.”¹⁵

Çünkü bizim için gerçeklik olabilecek her türlü şey, bizim yaşamımızda kendini göstermelidir. Bunun üzerine Ortega,insan yaşamında **toplumsal** sözcüğünü içine yerleştirebileceği gerçeklikleri, olayları ya da şeyleri araştırmaya başlar.

Bu araştırma ise,ilk önce çevremizde bulunan ve ortamımızı oluşturan şeyler arasında yapılır. Amaç toplumsallık kavramını içine yerleştirebileceğimiz ve “toplumsal olaylar”diye adlandırabileceğimiz şeyler bulmaktır. Ancak bu araştırmada, bütün diğer gerçekliklerin şu ya da bu biçimde içinde yer aldıkları ve temel gerçeklik olan her birimizin yaşantısından yola çıkılarak yapılabilir. Bu yüzden Ortega, “bizim yaşantılarımızın oluşturduğu ortamda, toplumsal olan şeyin, her şeyden ayrı ve indirgenemez bir şey olup olmadığının araştırılması gerektiğini”¹⁶ söyler. Bu araştırmanın sonunda ise Ortega, yaşantılar alanında bitkileri, hayvanları ve insanları bulduğumuzu belirtir. Ona göre bunlar birbirine indirgenemedikleri için, sahici birer gerçektirler. Oysa **toplumsal** sadece insanlara özgü bir niteliktir. Çünkü insan eylemlerinden oluşur. Bu nedenle araştırmanın sonunda toplumsalın, insan yaşamının bir olgusu olduğu ortaya çıkar.

¹⁵ GASSET,Jose Ortega y: a.g.e., s.175

¹⁶ GASSET,Jose Ortega y: a.g.e., s. 22

Çünkü mineraller, bitkiler ve hayvanlar incelendikten sonra, sıra insanı incelemeye geldiğinde, insanın kendisine yönelik eylemlerimize karşılık verebilecek hatta karşı çıkabilecek varlıklar olduğunu görüyoruz. Böylece de sadece insanlar arasında gerçek anlamda bir toplumsal alışveriş ya da toplumsal ilişki yani “**toplumsallık**” diye adlandırabileceğimiz gerçekliği buluyoruz. İşte bu yüzden Ortega, ben ve öteki arasındaki ilişki üzerinde durur. Çünkü toplumsal kavramları yaratan insanlardır.

Aslında, toplumsal dünyanın kurucuları da insanlardır. Zira her karmaşık toplumsal durum, kurum veya olay, bireylerin belirli düzenlemelerinin, huylarının, durumlarının, inançlarının ve çevrelerinin bir sonucudur. İşte bu nedenden dolayı Ortega, toplumla ilgilenmesine rağmen, bireysel yaşamla ve insanın kendi ben’ini bulmasıyla da ilgilenir ve bunlara öncelik verir. Çünkü insan ve onun yaşamı, toplumla ilgili olan her şeyin kaynağıdır. Bu bağlamda Ortega’nın, felsefe ya da sosyoloji değil, felsefi sosyoloji yaptığını söyleyebiliriz. Çünkü Ortega, sosyolojiden hayat hakkındaki bilgilerimizi tamamlayarak, daha başarılı bir şekilde yaşamamızı sağlaması açısından yararlanır. Onun toplumsal gerçekleri, bireysel yaşamlardan yola çıkarak açıklama denemesinden de, sosyolojiyi, felsefi görüşler tarafından tamamlanan bir sosyoloji yapmak istediğini anlıyoruz. Çünkü Ortega, sosyoloji ile insan davranışları ile ilgili genel bir teori oluşturmaya çalışır. Ki bu da kendini bilmedir. Bu teoriden hareketle de, bireyler arasındaki ilişkileri düzeltmeye, toplumsal sorunlara çözümler bulmaya çalışır. Buradan da Ortega’nın, toplumsal gerçekliği, davranışlardan hareket ederek açıklamaya çalıştığı sonucuna ulaşırız. Tamam, toplumun bireylerin davranışlarıyla biçimlenip, oluştuğunu söyleyebiliriz. Ancak sosyolojiye temel olarak aldığımız insan davranışlarının, tek ve nihai belirleyicisi ya da söz konusu davranışları gerçekleştiren bireylerin kendileri olduğunu söylemek hatalı olacaktır. Çünkü insan davranışlarına etki eden bir çok faktörler vardır ve onlar göz ardı edilmektedir. Bu sebeple

Ortega'nın,davranışlardan kalkarak toplumu ve toplumsal gerçeklikleri açıklama iddiasının eksik olduğunu ve bilimsel olmadığını söyleyebiliriz.Çünkü sadece davranışları temel alan bir sosyolojinin gerçek bir sosyoloji bilimi olduğu söylenemez.

Ortega'ya göre, bütün bunlardan maksat, "insanın toplumsal konumunu kafamızda aydınlatmaktır." Bu yüzden çalışmalarını bununla sınırladığını söyler.¹⁷ Ortega, toplumu ve toplumsal olan şeyleri, asıl meydana getirenin insan yaşamı ve insanlar arasındaki ilişkiler olduğunu belirterek, toplumsal olan şeylerin insan yaşamında, özellikle kişisel yaşamlarda aranması gerektiğini belirtir. Bununla amacı da, toplumla ilintili olan her şeyi yeniden, kendi bakış açılarımıza göre ele alıp incelemek, daha sonra bunlar üzerinde yeniden düşünerek gerçek anlamlarını ortaya çıkartmaktır.

3 – Bireysel Yaşam

Ortega, toplumsal olan her şeyin kaynağına insanı ve onun yaşamını koyarak, "bireysel yaşamı" öne çıkarır.Ona göre bireysel yaşam toplumun temelidir.İnsani dünya dediğimiz toplum ise bireyler arasındaki ilişkiler sisteminden başka bir şey değildir.Ortega için bireysel yaşam , başka herhangi bir olaya indirgenemeyen, hepsinden farklı bir gerçekliğe sahip olan, tüm diğer gerçekliklerin temelini oluşturacak olan bir olgudur.Bundan dolayı da "bireysel yaşam " Ortega için kökten gerçekliktir.

Ortega'nın bireysel yaşantıdan kastettiği ise, ben'in belli bir ortamda, yani dünya'da varolmak zorunda olması ve bir şeyler yapar

¹⁷ GASSET,Jose Ortega y: a.g.e.,s. 147

durumda bulunmasıdır. Bu nedenle yaptığımız bütün eylemlerimizin, uğraşlarımızın, davranışlarımızın tamamı aslında bizim yaşamımızdır. Ve Ortega'ya göre ancak kendimiz için ve kendi amaçlarımız doğrultusunda yaptığımız şeyler insanidir.¹⁸ Yoksa başkalarına göre hareket etmek, yaşamak, insani bir davranış sayılmaz. Çünkü "insani olay her zaman için kişisel bir olaydır."¹⁹ Ortega, insani olan şeyleri anlatarak, yığınlarla birlikte yaşayan insanların insani bir şekilde yaşamadıklarını ve davranmadıklarını göstermeye çalışır. Çünkü ona göre insan, şu tarzlarda davranırsa ancak gerçek insan kimliğine sahip olabilir:

a –Ancak kişinin,kendisinin yaptığı,düşündüğü,istediği,duyum-sadığı şeyler insanidir.Yoksa yığının içindeki insanların yaptıkları insani değildir. Çünkü onlar tek başlarına hareket edip, düşünmezler. Kitle ile birlikte hareket ederler ve herkes ne yapıyorsa aynısını yaparlar.

b – Ancak bir şeyi kendi hesabıma, anlamının bilincine vararak düşündüğümde, düşünüşüm insani olarak nitelendirilebilir. Yalnızca benim için bir anlamı olduğundan ötürü yaptığım şey insanidir.

c – Her insani edimde, edimin kaynağında bulunan ve ondan sorumlu olan bir özne vardır. Oysa yığınlarda ve toplumda sorumlu hiç kimseyi bulamayız.

d – Bütün bunların sonucu olarak ta, çevremdeki her şeye beni doğrudan ilişkiye sokan insani yaşantım özünde yalnızlıktır.²⁰

Yalnızlığın nedeni ise, insanın, hayatındaki her şeyi tek başına, sadece kendisinin yapmak zorunda olmasıdır. Çünkü düşündüğüm zaman sadece ben düşünürüm, acı çektiğim zaman sadece ben acı çekerim. Benim adıma kararları sadece ben verebilirim. Yaptığım her şeyin sonucuna yine ben katlanmak zorunda kalırım.

¹⁸ GASSET,Jose Ortega y: a.g.e., s. 23

¹⁹ GASSET, jose Ortega y: a.g.e., s.23

²⁰ GASSET,Jose Ortega y: a.g.e., s.23

Ortega, insan yaşamına kökten gerçeklik demesinin nedenini ise şöyle açıklar. Birincisi herkesin kendi yaşamı kendisi için gerçektir. İkincisi bütün gerçekliklerin kökü olduğu içindir. Çünkü “bütün gerçekliklerin, bizim açımızdan gerçeklik olabilmeleri için bizim yaşamımızda varolmaları, kendilerini duyurmaları gerekir”²¹. Örneğin, Tanrı bile bizim Tanrı’mız olmak için, bizi varlığından haberdar etmek için bir şeyler yapar. Kısaca gerçekliklerin yaşamımızda varolmaları gerekir. Peki o zaman bizim yaşamımızda varolmayan gerçekliklerin durumu ne olacak ? Bizim yaşamımızda kendini göstermeyen şeylerin gerçekliklerini kabul etmeyecek miyiz ? Bu soruların cevabı, “ Nesnel Dünya “ başlığı altında ileriki sayfalarda verileceği için,burada sadece şunu söylemekle yetineceğiz: Ortega için bir şeyin gerçeklik olabilmesi için,bu şeyin insanın dışında ya da insanın kendisinde değil,insanın yaşamında yer alması gerekmektedir.

Bu nedenle Ortega için önemli olan insan bedeni ya da ruhu değildir. Onlar sadece bu dünyada varolmak ve yaşamak için gerekli olan araçlardır. Ortega’ya göre insana özgü olan, onun bedeni ya da ruhu değil, **yaşamı**’dır. Çünkü beden de ruh da sadece bir şeydir. Oysa insan bir şey değildir, bir dramdır, yaşam denilen bir dram.²² Bundan dolayı **YAŞAM** Ortega için çok önemlidir. Peki Ortega için yaşam nedir ? Eğer yaşam tek gerçeklik ise ,yaşam karşısında insanın yeri neresidir ? Ortega’ya göre,yaşam insanın kendini bulduğu ortamdır.Bu sebeple yaşam ne bir töz ne bir varlıktır, sadece “ kendimizi yaşar durumda bulmamız “olayıdır.İnsan da yaşamının olaylarından sadece biridir.Bu açıdan insan da yaşamın içinde yaşayan bir varlık olarak ele alınır.Çünkü Ortega düşüncesinde her şey yaşama dayanmak ve onunla beslenmek zorundadır.Tıpkı bedenin her üyesinin organizmanın bütünü için yaşaması gibi .Bu nedenle Ortega ,ne idealistler gibi sadece ben’e yani şuur’a, ne de realistler gibi sadece dünya’ya önem

²¹ GASSET,Jose Ortega y: a.g.e., s.54.

²² GASSET, JoseOrtega y: **Man and Crisis**, New York 1962,W.W. Norton Com.,s.74

vermiştir. O birçok filozofun tersine, felsefesinin temeline **yaşam**'ı koymuştur. Kendisi de bunu şöyle ifade eder:

“İdealist ve realistler gibi, biz sadece ne insanı ne de dünya'yı tercih ettik. Tam tersine **yaşam**'da her ikisinin de eş ölçüde gerçek olduğunu keşfettik. Çünkü dünya insanın ister istemez içinde yaşamak zorunda olduğu ortamdır, uğraşlardır, ilişkilerdir. İnsan ise ister istemez o uğraşlar denizinde yüzmeye bırakılmış ve onlarla ilişki de olmak zorunda olan varlıktır.”²³

Bu yüzden Ortega için, Varoluşcuların dediği gibi yaşam anlamsız ve saçma değildir. Tam tersine kökten gerçekliktir. Çünkü her insanın kendi yaşamı dünyadaki en değerli şeydir. Aslında “insanın başına gelen tek şey yaşamaktır; geri kalan her şey onun yaşamının içinde bir anlam ve değer kazanır”²⁴. Ortega'da Varoluşcular gibi insanın yaşamın içine bırakıldığına ve yaşamın bize hazır olarak verilmediğini düşünür.

“Yaşamı kendimize biz vermedik, biz kendimizi onun içinde bulduk, birdenbire ve nasıl olduğunu bilmediğimiz bir şekilde. Bu nedenle yaşamımızı zaman içinde kendimiz oluştururuz ve kendimize ait kılarız.”²⁵

Çünkü herkesin yaşamı kendisine aittir. Hiç kimse bir başkasının hayatını onun yerine yaşayamaz. Bu nedenle herkes kendi yaşamının hakimi olmalı ve yaşamına kendi biçim vermelidir. Ancak “bir insan kendi yaşamına biçim vermek ve kendisine ait olmasını istiyorsa, ilk önce kendini bulmalıdır.”²⁶ Başka bir deyişle, herkes yaşamda varolduğunu kanıtlamak zorundadır. Bunun içinde eylemsel anlamda bir şeyler yapmalıdır. Zaten “insan yaşamında önemsiz gibi görünen, ancak en önemli olan tek şey, insanın yaşam içinde kalabilmesi ve

²³ GASSET, Jose Ortega y: *İnsan ve Herkes*, s. 73

²⁴ GASSET, Jose Ortega y: *Man and Crisis*, s. 17

²⁵ GASSET, Jose Ortega y: *History as a System*, New York 1961, W.W. Norton Com., s.165 .

²⁶ İBANEZ, F. Marti: a.g.e., s. 346

varolabilmesi için daima bir şeyler yapmaktan başka çaresinin olmamasıdır.”²⁷ Ortega için yaşam bir uğraş olduğu için, insan içine düşmüş olduğu yaşam denilen bu ortamda varolmak ve tutunabilmek için sürekli çabalamak zorundadır. Çünkü insanın ne yapacağı ve ne olacağı önceden belirlenmemiştir. Bu nedenle yaşam, insana birtakım olasılıklar sunarak, onun kendi özgür ve sorumluluk içeren seçimleriyle, kendini ve yaşamını belirlemesini ister.

Ortega’da,Varoluşçular gibi insanın eylemleriyle kendini sonradan gerçekleştirdiğine inanır.²⁸ Herkes bu yaşamda kendi serüveniyle baş başa olduğu için, kendi yaşamını biçimlendirme ve kendini oluşturma sorumluluğu da kendine aittir. Bu nedenle Varoluşçuların dediği gibi:

“Herkesin kendine bir varoluş programı seçmesi ve kendi varoluşunu yaratması gerekir. Bunun içinde insan, kendi yaşamının romancısı olmalı ve kendi karakterini kendi yaratmalıdır. Bundan dolayı, herkes kendi yaşamına ait bir plân oluşturmalı ve onu da yürürlüğe sokmalıdır. İşte özgün yaşamak budur”.²⁹

Herkes bu dünyada özgün yaşamalıdır. Çünkü hiç kimse birbirine benzemez, herkes birbirinden farklıdır. Herkes kendi dünyasında, kendi tecrübelerini, kendi acı ve mutluluklarını yaşar. Bu bağlamda birer BEN olarak her insan yalnız ve özgürdür. Bu nedenle yaşamlarında özgün olmalıdır. Bu özgünlüğü Necip Fazıl şöyle vurgular; “Bütün insanlar bir anda ölse; herkes tek tek kendi başına ölür.”³⁰ İkbâl’de şöyle belirtir; “Ego, başkalarına muhtaç yaşadığı ölçüde gelişmez, kendini gerçekleştiremez”.³¹ Bu söylenenlerden de, Ortega’nın bireysel yaşam’a

²⁷ GASSET,Jose Ortega y : *History as a System*, s. 165

²⁸ SARTRE ,J. P.: *Varoluşçuluk*, Çev : Asım Bezirci, 13. bs.,İstanbul 1997,Say Yay., s. 11

²⁹ İBANEZ, F. M.: a.g.e., s.346-348

³⁰ TOZLU, Necmettin: a.g.m., s. 26

³¹ TOZLU, Necmettin: a.g.m., s. 29

neden bu kadar çok önem verdiği daha kolay anlaşılacaktır. Çünkü, gerçekten de, bu dünya da önemli ve değerli olan tek şey yaşamdır, özellikle de herkesin kendi yaşamıdır. Bireysel yaşam'ın değerini ve önemini ise ancak kendini bilen, bilinçli bireyler idrak edebilirler. Bu nedenle her şeyden önce, insanların kendilerini tanımaları ve bulmaları gerekir. Ki ancak o zaman her şeyin gerçek değerini anlayabilsin. İnsanların gerçek ben'lerini, yani benliklerini bulmalarının neden bu kadar önemli olduğunu, insanlara sağlayacağı faydaları daha iyi anlayabilmek için de, benliğin ne olduğunun incelenmesi gerekmektedir.

4 – Benlik

BEN ya da Ortega felsefesindeki diğer bir ifadesiyle BENLİK kavramı, onun felsefesinin temelini oluşturur. Çünkü Ortega'nın benlik incelemesinin temelinde kendini bilme, kendini gerçekleştirme vardır. Bireylerin kendini gerçekleştirmesi ise, Ortega'nın felsefesinin bir amacıdır. Bunun nedeni de, Ortega'nın insanları ötekileşmekten kurtarmak istemesidir. Çünkü Ortega'ya göre:

“Tüm dünya kendisi olmaktan çıkmış durumda ve bu öteki -leşmede insan en temel niteliğini yitirmekte; durup düşünce -ye dalma, kendi içine sığınıp kendi kendisiyle uzlaşma, neye inandığını, gerçekten değer verdiği ve gerçekten nefret ettiği şeylerin neler olduğunu belirleme olanağını. Çünkü ötekileş -me onu sersemletmekte , körleştirmekte , bir uyurgezer telâşıyla, makine gibi harekete zorlamaktadır.”³²

Oysa Ortega, insanların öteki olmak yerine kendileri olmalarını ister. Kendi kararlarını kendi verebilen, sorumluluklarını üstlenebilen, kendi yaşamına kendisi biçim veren bireyler olmalarını ister. Ancak

³² GASSET, Jose Ortega y : İnsan ve Herkes, s.32

bunun içinde bireylerin ilk önce kendi gerçek benliklerini bulmaları gerekir. Çünkü Foucault'un da dediği gibi; "benlik, kim olduğumuzla, geçmişte neye saygı duyduğumuz ve bugünde neyi onayladığımızla ilgilidir."³³ Yani benlik, insanın kendini tanımasıyla ilgilidir. Bu nedenle benlik araştırmasının temelinde **kendini gerçekleştirme** yatar. Çünkü kendini gerçekleştirmede de amaç, "bireyin kendisine ve ötekilere, kendisini tanımlayacağı bir benlik yaratarak, kendi üzerinde – yani davranışlarında – hakimiyet kurmasıdır."³⁴ Sokrates, Alkibiades diyalogunda bunun önemini çok güzel vurgular. Sokrates'e göre, kendini bilen, ancak kendini tanıyabilir ve kendisiyle ilgili şeyleri bilebilir. Kendisine ait olan şeyleri bilemeyen insan, başkalarına ait olan şeyleri de bilemez. Kendini bilmeyen yanılır ve hem kendine hem de başkalarına kötü davranır. Çünkü kendinde olmayan bir şeyi insan başkalarına nasıl verebilir?³⁵ Bu nedenle, her şeyden önce insan kendini dinlemeli, anlamaya ve keşfetmeye çalışmalıdır. Çünkü kendini anlayan, başkalarını da dinlemeyi öğrenir; kendisinin sahip olduğu olumsuz özelliklerinin farkına varan ve bunları düzeltmenin ne kadar zor olduğunu bilen, başkalarının da olumsuz özelliklerini hoş görmeyi ve onlara sabretmeyi öğrenir. Daha da önemlisi, insanın başkalarına güzel şeyler verebilmesi için, ilk önce kendindeki güzellikleri keşfetmesi gerekir.

İnsanın kendini bilmesi ise, sahip olduğu potansiyeli keşfetmesi ve onu işlemesi demektir. Ancak o zaman yaşamını iyi, güzel ve doğru kılabilir.³⁶ Çünkü kişi, geliştirici ve geriletici davranış yollarını ayırt etmedikçe kendini gerçekleştiremez. İyi seçim, iyi ve kötü hakkındaki

³³ FOUCAULT, Michel : **Kendini Bilmek**, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 1999, OM Yayınları, s. 54

³⁴ FOUCAULT, Michel : a.g.e., s. 82

³⁵ EFLATUN : Alkibiades I, Çev : İrfan Şahinbaş, Ankara 1962, M.E.B. Yay., s. 463-509

³⁶ FOUCAULT, Michel : a.g.e., s. VII

bilgiye dayanır. Kişi bunu bilirse ancak iyiyi seçmeye yönelecektir.³⁷ İşte bu nedenle Ortega benlik'e çok önem verir. Çünkü her şey, ben'e bağlıdır. Her şeyi varkılan, her şeye gerçek anlamını ve değerini veren, hem kendini, hem de toplumu güzelleştirecek olan ben'dir, kendini bilen insandır. Sadece kendini tanıyan insanın, düşünceleri ile eylemleri birbirine uygundur. Çünkü düşünce, asla yaşamdan ayrı tutulamaz. Bizler, yaşamı anlamlı kılmak, yaşanılır kılmak için düşünürüz. Bu yüzden Ortega, düşünce ile eylemlerin özdeş olması gerektiğini düşünür. Bu nedenle de kendini gerçekleştirmeye yani benlik'e öncelik verir. Çünkü sadece kendini tanıyan, gerçek benliğini bulmuş bireylerin topluma ve insanlığa faydası olur.

Burada Ortega'nın, ben'den ne anladığı belli değildir. Burada ben ve kişilik birbirine karışmış gibidir. Sanki ben derken kişiliği kastetmektedir. Çünkü bireyin kendisini tanımlayacağı bir benlik ,kişilikle özdeş değil midir ? Eğer öyle değilse kişilik nedir ? Ben ve kişilik arasında fark var mıdır ? Yoksa ikisi de aynı şey midir ? Ben nedir ? Ben kişinin değişmeyen yönü, kişinin özü ise, kişi nedir ? Bunların açıklığa kavuşması gerekir. Bu konuyla ilgili incelemeyi ayrıntılı bir şekilde " Ben " başlıklı bölümde ele alacağımız için, bu konu üzerinde burada çok fazla durmuyoruz.

5 – Yaşamsal Akıl

Ortega'nın felsefesinde amaç, bireyin kendini tanıması olduğunu söylemiştik. Çünkü sadece kendini tanıyan kişi, benliğinin kaptanı ve kendi yazgısına egemen olabilirdi. Bu nedenle Ortega, kişinin kendi yaşamına egemen olabilmesi için gösterebileceği tek çabanın düşünce olduğunu söyler. Ona göre:

³⁷ KUZGUN ,Yıldız: "Kendini Gerçekleştirme",D.T.Ç.Fak..Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,10.Cilt (1972),A.Ü.Basımevi,Ankara 1976 , s.173

“Düşünce bir aygıtın işlevi değildir. Kendisini yeryüzünde yitip gitmiş duyan ve yönünü bulmak isteyen bir varlığın umutsuz çırpınışıdır. Eğer yaşam, insanoğlunun kendisinin yollarını tanımadığı, içine nasıl düştüğünü, dışına nasıl çıkabileceğini bilmediği bir ortamda kaybolmuş bulması demek olmasaydı, düşünce varolmazdı.”³⁸

Çünkü gerçekte yaşamak, bize yabancı olan ve bizi sürekli yadsıyan bir ortamda kendimizi keşfetmekten başka bir şey değildir.

Ortega için doğa ve bilinç değil, **insan yaşamı** üstün gerçeklik olduğu için, Ortega düşünceyi yaşamdan ayıran Avrupa'nın katı akılcılığına karşı çıkar. Ona göre, “Avrupa kültürü akılcılığın gemisine atlayıp yaşamdan uzaklaşmıştır.”³⁹ Başka bir deyişle, Avrupa kültürü, akli yaşamın buyruğuna vereceği yerde, akli yaşamdan soyutlayarak, bilim denen şeyin içine hapsetmiştir. Artık akıl, yaşama yön veren, yaşamı düzenleyen güç olmaktan çıkmıştır. Kısacası aklın, yaşamla ilişkisi kesilmiştir. Oysa “mutlak akıl, asla yaşamın yerini tutamaz. Onun yerini tutmak şöyle dursun, ona dayanmak, onunla beslenmek zorundadır.”⁴⁰ Peki ama akli yaşamın buyruğuna vermek ne demek ? Akıl zaten yaşama yön verip, düzenlemiyor mu ? Eğer insanlar yaşamlarında akli kullanmıyorlarsa , nasıl ve neye dayanarak yaşamlarını sürdürüyorlar ? Yoksa hayvanlar gibi iç güdüsel mi yaşıyorlar ? Ortega'nın, bu söyledikleriyle kendi çağındaki bilim anlayışına duyduğu tepkiyi dile getirdiğini anlıyoruz.Çünkü Ortega insanların bilimi tanrılaştırdıklarını görüyor. Varsa yoksa bilim ve onun söyledikleri,yaptıkları. Her şeyi bilim bilir ,bilim yapar,bilim anlar. Kısaca, bilim her şeyin önüne geçmiş durumdadır.Oysa Ortega için önemli olan, üzerinde konuşulması ve tartışılması gereken tek şey insanın yaşamıdır. Bilim yerine yaşam ön plana çıkartılmalı ve her şeyin

³⁸ GASSET,Jose Ortega y: Tarihsel Bunalım ve İnsan, s. 34

³⁹ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 16

⁴⁰ GASSET,Jose Ortega y: a.g.e., s. 96

temeline yaşam oturtulmalıdır.Çünkü Ortega'ya göre yaşamın anlamı dış dünyada, insanın kendisinde ya da aşkın dünya da değil, yine yaşamın kendisinde aranmalıdır. Bu nedenle de insanın en büyük özelliği ve onu insani yapacak olan yetisi akıl , sadece bilimsel uğraşlar için kullanılmamalı, yaşamın anlamını bulmak için kullanılmalı.Üstelik bilim, insan yaşamı için zaruri de değildir. Çünkü "insan geometrik , fizik, ekonomik, politik akıl yürütmeksizin yaşayabilir. Bunların tümü 'mutlak akıl ' dır ve insanoğlu binlerce ve binlerce yıldır bunu yapmadan – ya da pek ilkel biçimlerde yaparak – yaşayabilmiştir."⁴¹

Ortega'nın bahsettiği mutlak akıl nedir ? Mutlak aklın, yaşamsal akıl'dan farkı nedir ? Ya da sadece akıl nedir ? Peki o zaman yaşamsal aklın, akıldan farkı nedir ? Ortega'nın, **mutlak akıl**'dan kastettiği sadece **bilim**'dir. Herkes bilimin elde ettiği verilere kesin, değişmez, mutlak gözüyle baktıkları için bilimle uğraşan aklın söyledikleri de kesin, değişmez ve mutlak olmaktadır. Bu nedenle Ortega bu akla mutlak akıl adını vermektedir.Ortega'ya göre,yaşamda bilimin uğraştığı gibi ideal şeyler bulunmaz.Yaşam ideal şeylerle değil ,somut ve gerçek olan şeylerle ilgilenir.Üstelik yaşam güncelliktir ,gündelik yaşamdır.Çünkü insan her zaman burada ve şimdi yaşar.Oysa mutlak akıl, gündelik gerçeklerden tamamen uzaktır. Bu nedenle Ortega için yaşamsal akıl kavramı, bilimin yerine geçmesi gereken bir kavramdır.Ona göre akıl bilimin değil , yaşamın emrine geri verilmelidir. Zaten Ortega'ya göre çağımızın sorunu akli yaşamın buyruğuna geri verebilmektir. Amaç yaşamı kültürün hizmetine sokmak değil, kültürün, aklın, sanatın, etiğin, yaşamın hizmetinde olduğunu göstermek olmalıdır. Çünkü, insan düşünmek için yaşamaz, yaşamak için düşünür. İnsan olmuş olan bir varlık olmadığı için yaşar, ve yaşayarak kendini oluşturur.⁴² Ancak bunun içinde insanın aklını kullanması gerekir.

⁴¹ GASSET,Jose Ortega y : Man and Crisis ,s.84

⁴² GASSET,Jose Ortega y: a.g.e, s. 35

İnsandaki soyutlama yapma, kavrama, bağıntı kurma, düşünme benzerliklerin ve farklılıkların bilincine varma kapasitesi olan akıl⁴³, yaşamın anlamını bulmak, yaşamı idare etmek, yönlendirmek, düzeltmek için kullanıldığında " yaşamsal akıl "adını almaktadır. Çünkü bu akıl sadece yaşamak için kullanılmaktadır. Buradan da akıl ile yaşamsal akıl arasındaki farkı çıkartabiliriz. İnsana has bir özellik, bir yeti olan akıl, yaşamda etkin olmak, yaşamda varolmak, yaşamın dizginlerini elimize almak için kullanıldığında, yaşamsal akıl olmaktadır. Burada sorulacak soru ; zaten aklın ne için kullanıldığı olacaktır. Ortega'nın bu söylediklerinden şimdiye kadar hiç kimse, yaşarken aklını kullanmıyormuş gibi bir ifade çıkmaktadır. Biz insanlar aklımızı , yaşamı -mızı idame ettirebilmek için kullanmıyor muyuz ? O zaman neden Ortega akla , yaşamsal akıl demektedir ? Biz burada ,Ortega'nın yaşamsal akıl kavramını gereksiz yere kullandığını ve bu kavramın akıl' dan farklı olarak açık seçik bir tanımının yapılmadığını görüyoruz.

Bu bölümde görüldüğü gibi, Ortega'nın felsefesinde yer alan temel kavramlar yaşamla ilgili, ilişkili ve yaşamın içindendir. Bu da bize Ortega'nın, teoriden çok pratiğe önem veren bir hayat adamı olduğunu gösterir. Çünkü O, düşüncelerini asla yaşamdan ayrı bir yere oturtmamıştır. Her zaman düşünceleriyle eylemlerinin özdeş olmasına çalışmıştır. Bu yüzden onun felsefesini oluşturan kavramlar, hep yaşamla ilgili somut şeylerdir, asla soyut kavramlar değildir.

İkinci bölümde ele alacağımız ve tezimizin ana kavramaları olan **Ben** ve **Öteki** kavramları da, bu kavramlar gibi, yaşamla olan bağlantısıyla ele alınan somut kavramlardır. Ben ve öteki kavramları, aynı zamanda Ortega'nın felsefesinin de kaynağını oluştururlar. Çünkü Ortega'ya göre toplumda ve dünyada olup-biten bütün olumsuz şeylerin sebebi, ben ve öteki arasındaki yanlış ilişkidir. Yanlış ilişkiye sebep olan ise, ben ve öteki'nin kendilerini ve birbirlerini iyi tanımamalarıdır. Bu

⁴³ CEVİZCİ ,Ahmet : Felsefe Sözlüğü ,s.24

nedenle “ben ve öteki arasındaki ilişki”ye geçmeden önce, ben ve öteki kavramlarını irdelleyeceğiz.

II. BÖLÜM : ÖTEKİ VE BEN

Tezimizin ana konusu olan Ortega'da öteki ve ben kavramlarının irdelenmesine geçmeden önce, felsefe tarihi içinde bu kavramları ele alan çalışmalara, Ortega'nın bu konudaki görüşlerini daha iyi değerlendirebilmek açısından, kısaca değinmekte fayda görüyoruz.

Batı felsefe tarihine baktığımızda, nedense hep “ben” kavramıyla ilgilenildiği, “öteki” kavramının pek üzerinde durulmadığı, durulsa da, ancak dolaylı durulduğu görülmektedir. Bunun nedeni belki de, öteki'nin ben üzerinde fazla baskılı olmadığı ya da ona çok fazla engel olmadığı, ya da önceki dönemlerde büyük kalabalık toplumların olmamasıdır. Çünkü öteki kavramıyla gerçek anlamda ilgilenilmeye başlandığı 20. yy.'a baktığımızda, nüfusun çok arttığını ve insanların belli yerlere toplanarak, bireyleri kendi içinde eriten ve onların birer ben olarak yaşamasına izin vermeyen toplumlar oluşturduğunu görüyoruz. Baskıcı ve engelleyici yapısı olan toplumların ortaya çıkmasıyla da, “öteki”nin, ben üzerindeki etkisi anlaşılmış ve böylece öteki kavramı üzerinde incelemeler yapılmaya başlanmıştır.

Felsefe tarihi içinde “ben” kavramını, Ortega'nın ele aldığı biçimde, ilk defa ele alıp inceleyen Sokrates olmuştur. Sokrates'te, Ortega'da ben kavramından, kendini bilen, kendini tanıyan ben'i anlarlar. Sokrates'ten sonra ben kavramını bu anlamda ele alan pek kimse yoktur. Ta ki Aydınlanma Felsefesine kadar. Aydınlanma felsefesi ilk defa gerçek anlamda insanın kişiliğine, benliğine, aklına değer vermiş ve bireyin kendi kaderini kendisinin tayin etmesi gerektiğini söylemiştir. Bu dönemden sonra ise ancak 20. yy'da “benlik” ve “kişilik”

kavramlarıyla ilgili çalışmalar yapıldığını görüyoruz¹. Bu çalışmaların içine Ortega'nın çalışmalarını da katabiliriz. Benlik ve kişilik problemleriyle, Ortega'nın yanında, Varoluşcular ve Personalistler de ilgilenmişlerdir.

Varoluşcular ve Personalistler de aynı Ortega gibi, yığın içinde kaybolmuş ve kendisine yabancılaşmış olan insanın, tekrar kendini bulmasını ve kendi yaşamına sahip çıkmasını isterler. Ancak Varoluşcular sadece ben'le ilgilenmişler, öteki ile ancak dolaylı olarak ilgilenmişlerdir. Oysa Ortega'da, Personalistler de, kişi kendini toplum içinde ve başkalarının yardımıyla bulabileceği için, ben'le birlikte öteki'ni de ele alıp incelemişlerdir. Çünkü kişi tek başınayken kendini tanıyamaz. Ancak kendi gibi olan benzerleri ve onlarla kurduğu ilişki sayesinde kendini keşfedebilir. Öteki olmadan gerçek ben asla ortaya çıkamaz.

Bu son söylediklerimiz, ikinci bölümde neden önce ben'i değilse, öteki'ni ele aldığımızın da cevabını içerir.

Bu bölüm için belirtmekte fayda gördüğümüz önemli bir nokta da; **ÖTEKİ** başlıklı kısımda, Ortega'nın öteki, beden, nesnel dünya, diğerkâm ve sen'le ilgili fikirlerinin özgün olmadığı, Edmund Husserl'in (1859-1938) bu konudaki düşüncelerini aynen tekrar ettiği, bu nedenle de bu kısımda sözü Ortega'dan daha çok Husserl'e bıraktığımızdır.

İkinci bölümde ayrıca, öteki ve ben kavramları adı altında şu soruların da cevaplarını vermeye çalışacağız; Ben yapayalnız mıdır? Ben'den başka benler de var mıdır? Bu başka ben'lerin benden başkalığı ya da birer ben olarak bana benzerliği neye dayanır? Kendilerine öteki denen bu başka ben'ler bize nasıl verilirler? Ben

¹ Bkz. URHAN , Veli : Kişiliğin Doğası , Ankara 1998, Vadi Yayınları

kendimi ve öteki'ni nasıl tecrübe ederim? Öteki dediğimiz varoluşun özü nedir.? Ben neyim ve genel olarak ben nedir?

Şimdi ÖTEKİ ve BEN kavramlarını bu soruların ışığında ele alıp incelemeye çalışalım.

A – Öteki

Ortega, düşüncesinin temel kavramlarından olan “Öteki” kavramını, toplumla doğrudan ilişkili olarak değerlendirir. Zira, Ortega amacının, dünyada olup biten şeylerin arasından toplumsal olanları bulmak olduğunu söyler. Bu nedenle, toplumla ilintili olan şeyleri ve onların gerçekliklerini araştırdığını belirtir.² Çünkü Ortega için problem, toplumdur. Bu yüzden Ortega bütün problemleri topluma yani toplumda yaşayan insanlara göre, ve yaşamla doğrudan ilgileri bakımından kavramaya ve değerlendirmeye çalışmıştır.

Ortega, çevresinde toplumsal olabilecek şeyleri araştırırken, “toplumsal olabilmenin en önemli ilkesi olan eylemlerimize karşılık vereceğini önceden bildiği bir varlığın olması”³ gerektiğini keşfeder. Bu yüzden Ortega’nın ilk işi böyle bir varlığı aramak olmuştur. Böyle bir varlığı bulmak amacıyla da tek tek bütün varlıkları ele alır; mineralleri, bitkileri, hayvanları ve insanları. Daha sonra bu varlık çeşitlerinden hangisinin, eylemlerimize tam olarak karşılık verebilecek varlık olup olmadığını anlamak için de, onları irdelemeye başlar.

İlk önce mineralleri ele alır. Ve taş karşısındaki hareketimizin toplumsal olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceğini sorar. Cevabını da

² GASSET, Jose Ortega y: **İnsan ve Herkes**, s. 94

³ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s.110

şöyle verir: Herhangi bir şeye karşı bir eyleme girdiğimizde, onunla ilgili edinmiş olduğumuz deneyimlerimiz aklımıza gelir, ve ona göre eylemde bulunuruz. Meselâ, taşı parçalamak istediğimizde, taşın bize karşılık veremeyeceğini biliriz. Bu yüzden taş ile olan ilişkimizde, eylemimiz tek yönlüdür. Çünkü taş ile ilişkiye giren biz insanlarız, yoksa taş bizimle ilişkiye girmez. Taş ile ilişkimizi anlatırken “taş ile ben, ikimiz” gibi bir ifade asla kullanamayız.⁴ Bunun nedeni, taş bizim için bir anlam ve değer ifade ederken, bizim taş için hiçbir anlam ve değer ifade etmeyişimizdir. Bu yüzden biz ve taş asla birlikte varolamayız.

Ortega mineraller için söylenen bütün şeylerin, bitkiler için de geçerli olduğunu söyler. Oysa hayvanlar da durum biraz farklıdır. Çünkü hayvanlarla kurduğumuz ilişki karşılıklıdır. Yani onlar bizim eylemimize karşılık verirler. Biz hayvana yönelik bir eylemde bulunduğumuzda, o da bize karşı bir eylemde bulunur. Başka bir ifadeyle, biz hayvana karşı bir eylemde bulunurken, onun da karşı bir eylemde bulunacağını hesaba katarız. Bundan dolayı hayvan bizim için olduğu kadar, biz de onlar için varızdır.⁵ Yani karşılıklı olarak varız. Bu da hayvanın bizimle birlikte varolduğu anlamına gelir. Ancak hayvanın hareketleri ve yapabileceği eylemler sınırlı ve belirsiz olduğu için, bizim hayvanla birlikte varoluşumuz çok dar bir çerçeve içinde kalır. Bu yüzden de onları tam olarak tanımamız ve eylemlerinin neler olabileceğini kestirebilmemiz mümkün değildir. Özetle, hayvan bizim eylemlerimize, tam manasıyla karşılık veremediği için, hayvanla olan ilişkimiz toplumsal sayılamaz.

Bundan sonra Ortega, eylemlerimize tam olarak karşılık verebilecek başka varlıklar aramaya devam eder. Araştırmasının sonunda da bu varlığı bulur. Bu varlığın ne ya da kim olduğunu ise şöyle ifade eder; “toplumsal ilişkinin ancak her birimiz yaşamımızı sürdürürken, kendine benzer bir olan öteki’ne rastladığında

⁴ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 94-95

⁵ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e. , s. 97-98

gerçekleştiğini anlarız.”⁶ Yani biz insanlar ancak kendimiz gibi olan varlıklarla toplumsal nitelikli ilişkiler kurabiliyoruz. Ancak kendimiz gibi olan insanlarla gerçek anlamda bir şeyler yapabiliyor ve varolabiliyoruz.

Bu durumda, biz taş gibi bir başkasını yani insanı da, hesaba katıyoruz. Ancak taştan farklı olarak, başkası da bizi hesaba katmaktadır. Artık o, sadece bizim için var değildir, bizde onun için varıdır. Ortega’ya göre, bu sonderece özel bir birlikteliktir, çünkü karşılıklıdır.

“Yaşamımız, aslında başkalarıyla birlikte yaşamaktan başka bir şey değildir. Çünkü birliktelik ya da toplum diye adlandırılan şey, birbirine benzeyen, karşılıklı, biri öbürü olabilen iki şey arasında varolabilir.”⁷

İnsan belirli bir çevrede yaşamak zorunda olan bir varlıktır. İnsanın içinde bulunduğu bu çevre ise yaşama ortaklığından başka bir şey değildir. Çünkü tek ben’in çevresine anlamını veren, çevresini çevre yapan tek gerçeklik başkalarıdır, başka ben’lerdir. Çevre sadece bizim için varolan bir dünya kesiti değildir, bizim başkalarıyla da pay aldığımız bir bütündür, ortaklaşa çevredir. Çevremizi oluşturan sayısız kültür objeleri, büyük ölçüde başkaları tarafından yapılmış şeylerdir. Ve bunlar solipsist (tek benci) değil, sosyal karakterli objelerdir. Zaten çevre özü bakımından sosyal bir çevredir. Yani bir ilişkiler sistemidir. Çünkü bizler sürekli ailemizle, arkadaşlarımızla, dostlarımızla ilişki içindeyizdir.

Böylece Ortega, gerçek anlamda toplumsal ilişki kurabildiğimiz varlıkları keşfettiğini söyler. Ve bu varlıklara **ÖTEKİ** adını verir. Ve öteki deyişini şöyle açıklar:

“Gözümüze insan bir de, benden başka olan **öteki** olarak görünür. Ve benim gerçek anlamda ilişki kurduğum, alışverişim olabilecek, muhatabım olarak dikkate aldığım ve

⁶ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 143

⁷ GASSET, Jose Ortega y: *Man and Crisis*, s. 74-75

gerçek anlamda benim için öteki olarak nitelendirebileceğim varlığın insan olduğunu anlarım.”⁸

Demek oluyor ki, bu durumda insanın gerçek anlamda tek muhatabı öteki'dir.

Ama Ortega'ya göre, dünyanın içine öteki olarak insanları kattığımızda, bu durum bizlerde bir tedirginlik yaratmaktadır. Artık bundan sonra dünya, bizde kaygı uyandırmaya başlar. Oysa mineraller, bitkiler ve hayvanlar söz konusu olduğunda, böyle bir tedirginlik ve kaygı yoktu. Tam tersine, sanki kırdaymışız gibi bir rahatlık vardı. Ortega'ya göre, bunun sebebi doğanın bizim hakkımızda bir görüşü olmamasıdır.⁹ Ortega'nın burada anlatmak istediği, aslında bizi tedirgin eden ve kaygılandırıan şeyin, ötekinin bizim hakkımızda bir takım görüşlere sahip olmasıdır. Çünkü bu durum bize, öteki'nin de benim gibi olduğunu hatırlatır. Bende varolan gücün, onda da var olduğunu, onun da benim gibi her şeyi yapabileceğini anlarım. İşte, aslında biz de tedirginlik yaratan ve kaygı uyandıran, bu anladığımız şeylerdir.

Öteki insan'ın en temel ve karakteristik özelliği ise, kendisine yönelik eylemlere karşılık vermesidir.¹⁰ Bu da bize, eyleme girişmeden önce, öteki'nin tepkisini hesaba katma zorunluluğunu getirir. Elbette öteki'de, bizim tepkimizi hesaba katmak zorundadır. Böylece bizim eylemimiz, öteki'nin verebileceği karşılığı hesaba kattığı zaman “**toplumsal**” olmaktadır. Bu durumda öteki insan'da, daha başlangıçtan “**karşılık verici**” olduğundan toplumsal nitelikli demektir.

Ortega'ya göre, bu karşılıklı hesaba katma, yani **karşılıklılık**, ilişkiyi toplumsal olarak nitelememizi sağlar. Çünkü iki şey arasındaki ilişkinin toplumsal sayılabilmesi için; “a – eylemime yanıt vereceğini önceden

⁸ GASSET, Jose Ortega y: *İnsan ve Herkes*, s. 111

⁹ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 99

¹⁰ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 143

bildiğim bir varlık olmalı, b – eylemlerimiz karşılıklı, birbirine yönelik olmalı, c – Karşılıklı etkileşim, berrak, açık-seçik ve sınırsız olmalıdır.”¹¹ Bu açıdan olaya baktığımızda taş, bitki ve hayvanlarla olan ilişkilerimizde, toplumsallıktan bahsedemeyiz. Toplumsallık sadece insanlarla olan ilişkilerimizde vardır.

Ortega için, öteki'nin yanıtlama yetisine sahip olması, onun da benim gibi insan yaşamına, bana değil, ona ait olan bir yaşama, dünya'ya ve kendine özgü bir ben'e sahip olmasıyla mümkündür.¹² Ona göre karşılıklılık, öteki de benim gibi olduğu için vardır. Çünkü o da benim gibi düşünmekte, duymakta ve istemektedir. Onun da benim gibi amaçları, hayalleri vardır. O da benim gibi kendi yoluna gitmektedir. Öteki'nin bu niteliklerini ise, onun yüz, el-kol hareketlerinden, bana verdiği yanıtlardan, benim karşılığı olduğunu gözlemlediğimden ötürü keşfederim. Bu nedenle öteki başlangıçta gözüme sadece, bana karşılık veren kişi olarak görünür.

Bu bağlam da demek ki, iletişim kurmayı bekleyebileceğimiz tek canlı türü insanlar oluyor, yani ötekiler. Bu açıdan düşündüğümüzde **ÖTEKİ** olmanın da temel bir nitelik olduğunu anlıyoruz. Çünkü ben yalnızlığında insan gibi genel bir adla adlandırılmazdım. Ancak bana benzeyen, benim gibi olan, bana karşılık verebilen başka varlıklar da bulunduğu zaman, ben “**insan**” olarak nitelendirilebilirim. Ortega Husserl'in bunu; “insan sözcüğünün anlamı, bir kişinin diğeri için varolmasını gerektirir; dolayısıyla bir insan topluluğu bir toplum ister”¹³ şeklinde ifade ettiğini belirtir. Kendisi de, bunu şöyle ifade eder;

“İnsanlar, çevrelerinde başka insanlar bulunmadıkça kavranamaz; insan her ne kadar son gerçeği yalnızlıksa da, yalnızlığı içinde ortaya çıkmaz; insan, öteki ile toplumsallık

¹¹ GASSET,Jose Ortega y: a.g.e., s.111

¹² GASSET,Jose Ortega y: a.g.e., s. 144

¹³ GASSET,Jose Ortega y: a.g.e., s.112

ilişkisi içinde, birisiyle alışveriş halinde, ona karşılık veren olarak ortaya çıkar.”¹⁴

Bütün bu anlatılanlardan sonra, Ortega'nın, **öteki** problemini, önemli bir inceleme alanı olarak bulup ortaya çıkaran birkaç düşünürden biri olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu konudaki en iyi çalışmayı “Başkasının Ben'i” adı altında Husserl yapmıştır.¹⁵ Husserl'in “başkasının ben”i ile Ortega'nın “ öteki” kavramını karşılaştırdığımızda aralarında hiç bir fark olmadığını görüyoruz. Husserl'in felsefesinden ve düşüncelerinden çok etkilenmiş olan Ortega'nın “öteki” ile ilgili düşüncesinin, Husserl'in “başka ben” i ile aynı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Sadece isimlendirilişleri farklıdır. Yoksa kavramların içerikleri aynıdır. Ancak Ortega'nın, Husserl'den farklı olarak öteki kavramına yeni bir boyut, yeni bir şuur kazandırdığını söyleyebiliriz. Bu boyut nedir ? Öteki kavramı ile ilgili Ortega'nın getirdiği yenilik nedir ? Bu yenilik ,Ortega'da **öteki**'nin de ben kadar temel bir gerçeklik olmasıdır. Çünkü Ortega öteki'nin varlığını, Husserl gibi düştüğü solipsizm'den kurtulmak için değil, insan denen varlığın, toplumsal olma özelliğinden dolayı kabul eder. Zira insan, kendisi gibi olan benzerleriyle toplumsal ilişki kurmak zorunda olan bir varlıktır. Aksi takdirde onun insaniliğinden söz edilemez. Bu sebeple **öteki**, olması zorunlu bir varlık haline gelir. Husserl'den farklı olarak Ortega'da öteki, ben kadar birincil bir gerçekliktir.

Çünkü insan, tek başına iken hiçbir anlam ve değer ifade etmez. İnsan ancak kendisi gibi olanların içinde bir şeydir, belirli bir varlıktır, bir anlamdır, bir değerdir. Ayrıca insan, yaşayan bir varlıktır. Bu yüzden, Ortega, “insanı, ‘yaşayan kişi ’”¹⁶ değerlendirir. Çünkü bu dünyada insan değil, yaşayan insanlar vardır. Yani bir şeyler yapan, ilişkiler

¹⁴ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 112

¹⁵ Bkz. UYGUR , Nermi : Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Problemi, İstanbul 1958, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

¹⁶ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 112

kuran ve sürekli hareket halinde olan insanlar söz konusudur. Zira insanın statik değil, dinamik bir yapısı vardır.

Ancak öteki ile ilgili bazı sorunlar vardır. Onlar da şunlardır: Öteki'nin gerçekliğini bize gösteren ya da bize kanıtlayan şeyler nelerdir ? Öteki'nin de benim gibi birincil gerçeklik olduğunu nereden anlıyoruz ? Kısacası öteki'nin bu dünyada varolduğunu bize gösteren deliller nelerdir ? Bu soruların cevabının verilmesi gerekmektedir.

1 – Öteki'nin Varlığını Gösteren Deliller :

Bu dünyada ben'den başka, ben'lerin de varolduğunu nasıl gösterebiliriz ? Daha doğrusu başka bir ben'in varolduğunu nasıl ispat edebiliriz ? Kendilerine ÖTEKİ dediğimiz bu başka ben'leri, biz nasıl tecrübe ederiz ? Bu bölümde bu soruların cevabı verilmeye çalışılacak. Yani benden ayrı bir ben olan öteki'nin de varolduğunu bize gösteren delilleri ele alacağız. Bu delillerin ilki de, Ortega'ya göre, apaçık olan ve görmezlikten gelemeyeceğimiz öteki'nin bedenidir. Bu yüzden ilk önce beden'i inceleyeceğiz.

a – Beden

Ortega yaşamımızda hazır bulduğumuz, bizi olumlu ya da olumsuz anlamda etkileyen şeylerin, şeylerin kendisi değil, onların duyumsanabilir özellikleri, yani renkleri, kokuları, biçimleri v.b. nitelikleri olduğunu belirtir. Bu yüzden onlara "duyu nesneleri" denilmektedir. Biz etrafımızda varolan her şeyi duyularımızla algılarız. Ortega için en önemli duyu ise "dokunma duyusu" dur. Çünkü şeylerle ilişkimizde, en

belirleyici duyu olan dokunma duyusunda, her zaman “dokunduğumuz beden ile dokunulan beden” bulunmak zorundadır. Bizim bir bedene sahip olmamız, çevremizde bulunan şeylerin de bedene sahip olan nesneler olmasına yol açar, hatta bedensel olmayanların bile.¹⁷ Zira etrafımızda bulunan her şeyi beden sayesinde hissedebilir, duyabilir, dokunabilir ve biçimlendirip, değiştirebiliriz. Böylece bedenimizin, diğer şeylerle ilişkiye girebilmek için, yararlandığımız en önemli aracımız olduğunu anlarız. Çünkü bizler bütün dünyaya ancak bedenimiz aracılığıyla açılabiliriz.

Ancak Ortega'nın beden konusunda kendine özgü fikirlere sahip olmadığını, Husserl'in bu konuda söylediklerini, aynen tekrar ettiğini görüyoruz. Husserl'in bu konudaki düşüncelerine baktığımızda, bunu açıkça görebiliriz. Husserl, vücudumuzun dıştan bakıldığında, maddi bir cisim olduğunu, bundan dolayı da, bir takım maddi şartlara bağımlı olduğunu belirtir. Oysa içten bakıldığında, kendisiyle çevreye etkide bulunduğumuz bir organizma, canlı bir cisimdir. Bu açıdan vücudumuz, **BEN**'imizin organıdır. Bu yüzden ben ile vücut bir bütündür. Çünkü ben, vücut olmaksızın kendini yani ruh varlığını belli edemez. Ve Husserl'e göre ruhumuz, bir idrak organıdır. Bu nedenle biz, şey'leri ancak vücudumuz aracılığıyla idrak ederiz. Vücudumuz olmasaydı, bizim için hiçbir şey varolmayacaktı. Bu nedenle vücudumuz, dünyanın varlığının şartıdır.¹⁸ Husserl'e göre de vücudumuz daima kendisine bağlı olduğumuz ve her şeyi kendisine göre yaşadığımız bir temel merkezdir. Çünkü her şeyi hep vücudumuza olan münasebeti bakımından tecrübe ederiz. Sağ, sol, yukarı, aşağı v.b. bütün boyutlar hep esas olan vücudumuza göre bir anlam kazanır. Bundan dolayı, Husserl, vücuda “mutlak burası” der. Çünkü her şey buraya göre bir anlam kazanmaktadır.

¹⁷ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 83-84

¹⁸ UYGUR, Nermi : a.g.e., s. 74-76

Beden konusunda Husserl ile aynı görüşte olan Ortega'ya göre de beden, insanı uzamsal yaparak, bulunduğu yerden başka bir yerde olmasına izin vermez. Bu nedenle insan, nerede bulunursa bulunsun, bulunduğu yer hep "burası" olacaktır. Bundan dolayı, artık her şey insan için buradan varolmak ve anlam kazanmak zorundadır.¹⁹ Kısacası her şey, artık buraya göre yakın-uzak, sağ-sol, aşağı-yukarı olacaktır. Böylece olay bir "perspektif" olayına dönüşür. Yani bakış açısına dönüşür ve her şey bana göre olmaya başlar. Burada bahsedilen dünya ise, içinde yaşadığımız nesnel dünya değil, herkesin kendine ait olan dünyadır. Buradan çıkartılacak sonuçta, dünyanın aslında bir perspektif olduğudur.*

Burada asıl araştırılan konu, öteki'nin yani başkalarının nasıl konstitue (oluşturma) edildiği idi. Öteki'ni konstitue etme konusunda Husserl şunları söyler; başkasını tecrübe ederken, başka ben'lerin oluşturulması için gereken esas temel "**vücut**" tur. Çünkü neyi nasıl tecrübe edersek edelim, bunu muhakkak vücudumuzla yaparız. Aynı zamanda tecrübe ettiğimiz şeyin de mutlaka vücutla ilgili bir yanı olmalıdır. Ortega'ya göre de, öteki'nin varlığı ile ilgili olarak önümüzde hazır olan tek şey, onun bedenidir. Çünkü öteki, ilk önce bedeniyle çevremizde varlığını hissettirir. Bu durum bize, insanın dışsallığını gösterir. Ancak bunun yanında insan, gözümüzle göremeyeceğimiz ve hiçbir zaman da tam olarak hissedemeyeceğimiz bir içselliği barındırır. Ortega bu "içselliğe 'mahremiyet' adını verir. Bu mahremiyette olup bitenleri, tam olarak anlayamasak da, beden aracılığıyla bir nebze de olsa sezebiliriz. Yüz ifadelerinden, el-kol-gövde hareketlerinden ve sözcüklerinden. Bu nedenle Ortega, "bedene, anlatım ya da anlatımsallık alanı."²⁰ der. Başka bir ifadeyle, beden, insanın iç

¹⁹ GASSET, Jose Ortega y: *İnsan ve Herkes*, s. 85-86

* Bu perspektif anlayışı Nietzsche'de de görüyoruz.

²⁰ GASSET, Jose Ortega y: *İnsan ve Herkes*, s. 101

dünyasını yansıtan bir ayna gibidir.Çünkü biz, iç dünyamızda olup bitenleri ne kadar gizlemeye çalışsak da, eninde sonunda beden bunu bir şekilde ortaya çıkartacaktır.

Bütün bu söylenenlerden sonra, Husserl, öteki'nin de, kendi vücudu içinde varolan bir **Ben** olduğunu ifade edebileceğimizi söyler. Ona göre, bunu da kendi vücudumuzdan yola çıkarak idrak ederiz.²¹ Çünkü ben, kendi vücudumun içinde olduğuma göre, başka vücutların içinde de başka ben'ler olmalıdır. Yoksa vücudun bir anlamı olmazdı. Bir vücudun içinde özne yoksa, o vücudun bir ağaçtan, bir taştan farkı kalmazdı. Bu nedenle vücudun vücut olabilmesi için mutlaka bir özne gereklidir. Ayrıca bizler, başkasının vücudunu her zaman başka bir özne'nin organı olarak kavrarız. Zira, vücudun kendi kendini kavrayıp, tecrübe edebilmesi için, mutlaka vücutla birlikte idrak eden bir özne'nin varlığı şarttır.

Bütün bu söylenenlerin dışında, Ortega, Husserl'den farklı olarak, o bedenle birlikte bulunan, ancak gözümüzle göremediğimiz, duyularımızla algılayamadığımız bir de, insan yaşamının var olduğunu söyler. Ona göre;

“Benim nasıl kendime ait bir bedenim, ben'im, dünyam varsa; öteki'nin de kendine ait bir ben'i ve dünyası vardır. Ötekiler, kendilerini ilk önce bedenleriyle gösterirler. Daha sonra ben, kendi ben'imden yola çıkarak, onların da başka 'ben'ler olduğunu anlarım.”²²

Çünkü benim vücudum ile ben'im nasıl bir aradaysa, başkasının vücudunu tecrübe ettiğimde, onun da bir ben'e sahip olduğunu anlarız. Buradan çıkaracağımız sonuç ise, başkasının vücudunun, başka ben'e

²¹ SÖZER,Önay: Edmund Husserl'in Fenomenoloji'si ve Nesnelerin Varlığı, İstanbul 1976,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, s. 112

²² GASSET,Jose Ortega y: a.g.e., s. 110

ulaşmada kullanılan bir araç olduğudur. Zira bizler başka ben'leri doğrudan doğruya değil de, ancak vücutları dolayısıyla idrak edebiliriz.

Bu söylediklerimizi burada kısaca belirtecek olursak, Ortega'ya göre, başkasını tecrübe ederken, ilk önce kendi vücudumuzu, ondan hareketle başkasının vücudunu, sonra da başka ben'i keşfederiz. Ötekinin bedeni bizim için kökten ve tartışılmaz bir gerçeklik olmasına rağmen, bizimkine göre ikincil bir gerçekliktir. Bunun nedeni, başka ben'in asla benim kopyam olmamasıdır. Onun da kendine ait orijinal bir alanı ve çevresi vardır. Bu yüzden başka insan yaşamları, kendilerine ait yaşamlarıyla, kökten gerçeklikleriyle, benim yaşamımla iletişimsizdirler. Çünkü öteki benim için bilinmedik bir yabancısıdır. İnsan yaşamı, köktenliği içinde yalnızca benimki olduğundan, başkalarının yaşamları benimkinin dışında ve ötesindedir. Ortega'ya göre, "öteki, bedeni ve hareketleriyle karşımızda olmasına rağmen; öteki'nin yaşamı, bizim için her zaman bir iddia, yorumlanmış bir gerçeklik ve olasılık olarak kalacaktır."²³ Çünkü başkalarının yaşamları, benim için kendi yaşamım kadar açık ve seçik bir gerçeklik değildir.

Bütün bunlara ek olarak, ayrıca bunlardan da önce, ben, insan olarak vücudumun oluşturulabilmesi için, objektif, ortak bir tâbiat dünyasının konstituon'u şarttır. Çünkü ötekini yani başka ben'leri içe karştırmaksızın, belli başlı varlık alanlarının konstitution'nunu aydınlatmaya imkan var mıdır ? Bu durumda ötekilerin varlığını nasıl yok sayabiliriz ? İnsanlar arasında anlaşma sağlanması, objektiflik ve ortak kavramlar için başka insanlar şart değil midir ? Bu soruların cevabının verilebilmesi için " Nesnel Dünya " kavramının incelenmesi gerekmektedir.

²³ GASSET,Jose Ortega y: a.g.e.,s. 220

b – Nesnel Dünya

Ortega'ya göre nesnel dünya, başka ben'lerin varlığını bize kanıtlayan ya da gösteren en önemli delillerden biridir. Çünkü bütün insanlar ortak bir dünyada yaşadıklarını kabul ederler. Bütün insanlarda varolan bu ortak dünya fikri de, dünya'nın sadece benim değil, bizim dünyamız olduğunu gösterir. Buradan hareketle de, bu dünyada ben'den başka, ötekilerin de varolduğu anlaşılır. Burada Ortega'ya yönelteceğimiz eleştiri ,Ortega'nın bu konuda Husserl'i aynen tekrar etmiş olmasıdır. Ortega'nın nesnel dünya hakkındaki düşünceleri Husserl'inkilerle benzerlik taşıdığı için burada sözü önce Husserl'e bırakıyoruz. Husserl'e göre dünya gerçekte solipsist (tek benci) değil, sosyal karakterlidir. Çünkü dünya yapayalnız olmayı değil, başkalarıyla birlikte olmayı şart koşar. Ayrıca dünyanın objektif oluşumunu benim tek başıma gerçekleştirmeme imkân yoktur. Dünya tecrübesi, sadece benim özel tecrübemi değil, ortaklaşa bir tecrübeyi gerektirir²⁴. Sadece benim için yürürlükte olan bir dünyaya da, dünya denemez zaten. Bu nedenle dünyayı oluşturan ve dünyaya anlamını veren ben değil, biziz'dir. "Bu anlamda dünya öznelerarası bir nesnelliktir."²⁵ Çünkü dünyayı ancak başkalarının yardımıyla kurabilir ve oluşturabiliriz. Husserl'e göre ;

"Varlık alanlarının ve dünyanın Transzendental Ego'da yeniden konstitue edilebilmesi için, başka ben'lere de ihtiyaç vardır. Çünkü solus ipse (kendi benim) çevresinde kendi gibi bilen, idrak eden başka ben'lerin yer aldığını görür. Bundan sonra tek başına karar veremeyeceğini anlar. Çünkü artık solus ipse'nin bir solus ipse olarak düpedüz bir şeyi konstitue etmesine imkân yoktur. Çünkü objektiflik, 'intersubjektif' yani subjeler arası bir şeydir."²⁶

²⁴ UYGUR ,Nermi: a.g.e.,s. 129

²⁵ SOYSAL ,Ahmet: **Birlikte ve Başka**, İstanbul 1999,Kabalcı Yay., s. 191

²⁶ UYGUR, Nermi: a.g.e., s. 118-119

Bu nedenle, objektif anlamda benim dünyam diye bir şey yoktur, bizim dünyamız vardır. Dünyanın objektif varlığı da, ancak başkalarının benimle birlikte varolmasıyla temellenebilir. Zira dünyamı dünya yapan başkalarıdır.

Ortega, nesnel dünya'yı, kendimizi içinde yaşar bulduğumuz ortam olarak tanımlar. Ve nesnel dünya'yı da, "şeyler dünyası" ve "ilintiler dünyası" olarak ikiye ayırır. Ancak Ortega neden dünya'yı, şeyler ve ilintiler dünyası olarak ikiye ayırma ihtiyacını hissetmektedir ? Bunun altında yatan nedenler nelerdir ? Şeyler dünyası ne demektir ? Ilintiler dünyası ne demektir ? Ortega, nesnel dünyayı, "**şeyler dünyası**" olarak ele aldığı anda kastettiğinin, benim olan dünyayla, ötekine ait olan dünya arasında ortak olan öğeler olduğunu söyler. Ortak olan öğeler derken de çevremizde bulunan nesneleri kasteder. Çünkü bu nesnelerin biçimleri ve nitelikleri, benim ve ötekinin bakış açısıyla, her ikimiz için de ortaktır. Bu durum birçok insanla yinelendiğinde artık kafamda, benimkinin ve onunkinin ötesinde bir dünyanın varolduğu fikri oluşur. Ne benim ne de senin içindir bu dünya, hepimiz için ortak olan varsayımsal bir dünyadır.²⁷ Varsayımsaldır, çünkü hiçbir zaman dünyanın ve içindekilerin gerçekliklerini tam olarak bilemeyiz. Onlar hakkındaki bilgimiz hep eksik kalır. Biz sadece yorumlarımız dünyayı. Dünyada varolan her şey benim dışımda ve bana yabancıdır. Varolan her şeyin kendilik anlamları vardır. Ve her şey kendi başınadır, yani bizden bağımsız olarak vardır ve varolmaya da devam edeceklerdir. Ancak şeyler dünyası'nın gerçekliği, Ortega için varsayımsal ve ikinci derecedendir.

Ortega, nesnel dünya'yı bir "**ilintiler dünyası**" olarak ele aldığı anda ise, dünyada bulunan her şeyin insanla bir ilintisi olduğunu kasteder. İnsan yaşamı söz konusu olduğunda artık şeyler, insan yaşamında bulunan ve insan yaşamı için varolan şeyler haline dönüşür. Bu bağlamda, bizim karşımızda duran, şeylerin kendisi değildir, onun

renkleri, kokuları, şekilleridir.²⁸ İşte bizimle ilintili olan, duyu organlarımızla algılayabildiğimiz bu duyu nesneleridir, şeylerin kendilikleri ya da gerçeklikleri değildir. Bu anlamda, şeyler bizim içindir. Ortega bunu şöyle ifade eder;

“Şeyler dünyasından bize yönelik hiçbir girişim yoktur. Dünya ve içindeki her şey kendi başınadır. Oysa ilintiler dünyasında her şey yalnızca bizimle olan bağlantısından oluşur.”²⁹

Şeyler dünyasında varolan her şey, biz onları bilsek de bilmesek de, fark etsek de fark etmesek de varolmaya devam edecektir. Oysa ilintiler dünyasında şeyler, ancak biz onları fark edersek, onlar hakkında bilgimiz olursa, onlarla ilgilenirsek varolabileceklerdir. Yani Ortega, şeylerin asıl gerçeklikleriyle değil, duyarımız aracılığıyla verililişyle ilgilenmektedir.

Ortega, dünya'yı ilintiler dünyası olarak ele aldığı anda, dünya, yaşayabilmek için karşılaştığımız kolaylıklar-zorluklar, araçlar ya da engeller olmaktadır. Bu durumda da şeyler, yaşayabilmek için yararlandığımız araçlar haline gelmektedir.³⁰ Çünkü bu konumda şeyler, başkası için varolmaktadırlar. Bize hizmet etmek ya da bizi engellemek için vardırırlar. Bu anlamda şeylerin varlığı sadece yararlılık olmaktadır. Çünkü her şey ya bir başkasına yarıyor ya da bir başka şey için araç oluyor. Bu da bize şeylerin pragmata (yararlılık) niteliklerini gösterir. Ve şeyler, bu durumda ancak bizimle ilintili olabildiklerinde varolabilmektedirler. Bu noktada sözü Ortega'ya bırakalım:

²⁷ GASSET, Jose Ortega y: *İnsan ve Herkes*, s. 115-117

²⁸ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 80-81

²⁹ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 67

³⁰ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 66

“Bu dünyada varolan her şeyi, bizimle olan ilintilerinden yani bizim yararımız için varoluşlarından soyutlarsak, ya da tersine amaçlarımıza köstek ya da güçlük olmaktan çıkarlarsa, varlıkları sıfıra iner. Bu dünyayı oluşturan her şeyin başlı başına bağımsızlıkları yoktur yani kendi varlıkları yoktur, başlı başına bir şey değildirler. Ancak benim yaşamımda görüldüğü biçimiyle, yeryüzünün asıl gerçekleridir. Yani insan yaşamında neyseler, şeylerin kendi kökten gerçeklikleri de odur.”³¹

Buradan çıkartılacak sonuç, şeylerin insan için olduklarından başka bir varlıklarının ve kendiliklerinin olmadığıdır. Ve Ortega için dünya denen şeyin kökten gerçekliği budur. Ortega'nın söz ettiği fiziğin bize anlattığı dünya değil, her birimizin kendi dünyasıdır. Çünkü bizler bilimi, dünyada yaşamaya başladıktan sonra, yani “dünya artık bizim için olacağını olmuşken yaparız. Bilim, insanoğlunun yaşamında gerçekleştirdiği sayısız uygulamalardan sadece biridir”.³² Görüldüğü gibi Ortega'da nesnel dünya ile bilimin dünyası birbirinden farklıdır. Çünkü Ortega'nın ilgilendiği fiziki dünya değil, içinde yaşadığımız ortamdır. Ancak Ortega'nın buradaki eksikliği, içinde bulunduğumuz ortamdaki şeylerin, kendinde varlıklarını önemsememesidir. Ortega, sadece şeylerin tek tek yanlarıyla deneylenmesi üzerinde duruyor. Oysa duyusallık ve kendinde nesne bir bütündür. Nesnelerin duyularımızla algıladığımız özellikleri, kendinde nesne'nin dışavurumudur. Nesnelerin kendilik özelliklerini ve gerçekliklerini önemsememek, nesneleri yok saymak anlamına gelmez mi ? Bu ağacın meyvesiyle ilgilenip kendisiyle ilgilenmemek gibi bir şeydir.

Nesnel dünya konusunda Ortega, Husserl'den etkilenmesine rağmen, birçok yönlerden de ondan ayrılır. Örneğin, Husserl için dünya değil, ben yani şuur önemlidir. Çünkü ona göre, şuur olmadan dünya diye bir şey varolamaz. Dünyanın varolabilmesi için kendine yönelmesi ve şuura varılması gerekir. Bu nedenle Husserl için

³¹ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e.,s. 65

³² GASSET, Jose Ortega y: a.g.e.,s. 67

nesnel dünya'nın özne'den bağımsız bir gerçekliği yoktur. Bu düşüncesiyle de Husserl'in idealizme kaydığı görülür. Oysa Ortega, idealizme karşıdır. Onun için ben kadar dünya'da önemlidir. Ona göre dünya'nın özne'den bağımsız bir gerçekliği de vardır. Nesnel dünya özne olsun olmasın var olmaya devam edecektir. Ancak Ortega, nesnel dünyayla değil de, bizimle ilintili olan şeylerin oluşturduğu ilintiler dünyasıyla ilgilenir.

c – Diğergam

Bir önceki konuda bahsettiğimiz gibi, nesnel dünya bile yaşama göre ve yaşamla olan ilgisi bakımından ele alınmıştır. Nesnel dünya ve içinde varolanlar, insan yaşamında oynadıkları rollere göre bir anlam ve gerçeklik kazanmaktadır. Ayrıca daha önceki konulardan, ötekilerin yani başka ben'lerin de, hem insanın kendisi, hem de insanın yaşamı için vazgeçilmez, zorunlu varlıklar olduğunu ve ben kadar birincil bir gerçeklik olduğunu gördük. Zira insan tek başına iken insani bir dünyayı - toplum, kültür, görenekler, kurumlar, tarih v.b. – oluşturması mümkün değildir. Ayrıca insan varlığının soyunu devam ettirmesi içinde başka insanlara ihtiyacı vardır. Bu da demektir ki, insan her zaman diğer insanlarla birlikte bulunmak ve yaşamak zorundadır.

İşte bu durumu Ortega, kendine has bir kavramla irdelemeye çalışır. O da “**Diğergam**” kavramıdır. Ortega'ya göre, “**Diğergam**”, insanın doğumundan başlayarak her zaman yabancı varlığa açık durumda olması³³ dir. Başka bir deyişle, bizler daha kendi bilincimize varmadan ötekine açık durumda olduğumuzdan, hepimiz diğergamızdır. Bu nedenle öteki, her zaman yaşamımızda kendini gösterir. Başımızı

kaldırdığımızda onları görürüz. Biz onlara dikkat etsek de, etmesek de onlar birer gerçek olarak çevremizde bulunurlar. Çünkü insan, bu dünyaya gözünü açar açmaz, kendini ötekiler arasında bulur, yani aile içinde. Bu nedenle herkesin kendi yaşamında karşılaştığı ilk şey, her zaman öteki insanlar olmuştur, mineraller, bitkiler ve hayvanlar değil. Bu açıdan insani çevre, yaşamımızda bu saydıklarımızdan önce gelir. Böylece “insanın yaşayacağı dünya, insanlardan oluşan bir çevre olarak başlar.”³⁴ Zira, yaşamımızın önüne çıkan ilk şey, ailemiz ve onun üyesi olduğu toplumdur.

Ortega için, ötekine açık bulunmak, “insanın sürekli ve oluşturu bir durumu”³⁵ dur. Çünkü çevremizde bulunan insanlar konuşurlarken, bir şeyler yaparlarken kendi fikirlerini bize aktararak, bizi etkilerler. Böylece biz de, kendimizi, yaşamımızı ve dünyayı ötekilerin aracılığıyla görmeye başlarız. Başka bir ifadeyle, bizim kendimiz, dünyamız ve yaşamımız hakkında düşündüklerimiz bize değil, çevremizde bulunan öteki insanlara aittir.

Bu durumda bize, “dünyanın kalan kısmını nasıl görmemiz gerektiği konusunda bizi etkileyenin insani dünya olduğunu gösterir”³⁶. Bunlardan da anlaşılacağı gibi bizim dünyamızı, çevremizdeki insanların yaptıkları ve söyledikleri oluşturur. Ve Ortega’ya göre ;

“Bu durum bizim kökten gerçekliğimizi kabukla örterek, ötekiler tarafından oluşturulan bu dünyayı gerçeklik olarak görmemize neden olur. Ancak belli bir süre sonra bu durum bizi sıkmaya başlar. Bu yaşadığımız durumdan hoşnut olmayız. Bunun üzerine kendimizi ve hayatımızı sorgulamaya başlarız. Bunun için de kendimizi bir süre, bu sözde

³³ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 118

³⁴ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 113

³⁵ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 114

³⁶ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 116

gerçekliklerden geri çekerek, kökten yalnızlık olan kendi yaşamımızın gerçekliğine sığınırız.”³⁷

Ancak insanlar, asla tek başlarına uzun süre yaşayamazlar. Çünkü tek başına yaşamak zor, zahmetli, sorunlu ve en önemlisi de insanın doğasına aykırıdır. Bu nedenle insanlar, kendilerinin ve yaşamlarının kısıtlandıklarını bilseler bile, toplumdan kopamazlar.

Bütün bu söylenenlerden sonra Ortega şu sonuca ulaşır; bizim öteki ile birlikte bulunmamıza neden olan nesnel dünya değil, diğer insanlarla olan toplumsal ilişkimizdir. Ancak burada gözardı edilen bir unsur vardır. O da insanların, aynı coğrafi bölgede yaşıyor olmalarından dolayı birlikte yaşamak zorunda olmalarıdır. İnsanlar ilk önce bir bölgeye toplanıp, daha sonra toplumsal ilişki kurmazlar mı ? Ortega burada coğrafi bölgelerin, insanları biraraya getirdiğini gözardı etmektedir. Çünkü aralarında hiçbir ilişki olmayan insanlar, hiçbir insanın bulunmadığı bölgelere farklı yerlerden gelerek yerleşmekte, daha sonra da aynı yerde bulunmak ve yaşamak zorunda oldukları için aralarında toplumsal ilişki başlamaktadır. Böylece de yerleşim birimleri oluşmaktadır. Bize göre, bizim öteki ile birlikte bulunmamıza neden olan önemli unsurlardan biri de, aynı yerde yaşıyor olmaktır.

Biz, hepimiz de aynı dünyada yaşadığımız için, ötekilerle istesek de istemesek de birlikte bulunmak zorundayızdır. Bu birlikte bulunma aşamasında ise, ötekine yönelik somut bir eylemimiz olmadığı için toplumsal bir ilişkiden söz etmemiz mümkün değildir. Çünkü “Ötekiyle herhangi bir tanışıklığımız olmadığı için bu aşamada, öteki bizim için ‘soyut’ bir gerçekliktir”³⁸. Ancak ötekiyle olan alışverişimiz zamanla arttıkça, onunla olan ilişkimiz somutlaşmaya ve belirginleşmeye başlar. Ve ona yönelik eylemlerde bulunmaya başlarız ve böylece de onu tanıma fırsatı buluruz. Bu durumda “ben ve öteki birlikte bir şeyleri

³⁷ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s.148

³⁸ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s 114.

paylaşırız ve paylaşırken de “biz” oluruz. İşte bu, öteki ile olan ilk toplumsal ilişkimizdir. Ben ve öteki birlikte yaşadıkça, ‘biz’ gerçeğini oluştururuz.”³⁹ Şimdiye kadar belirsiz olan öteki ile ilişkim sürdükçe, o artık gözümde belirginleşecek ve onu daha az tanıdığım diğer ötekiler - den ayırır hale geleceğim. Ötekiyle olan ilişkim arttıkça, onunla olan yakınlığımda artacaktır. Bundan sonra da, öteki artık benim için başkalarıyla karıştırılması imkânsız biri haline gelecektir. Yani öteki artık benim için SEN olmuştur.

d – Sen

Ortega bizim ötekiyle olan ilişkimizin, başlangıçta yararsız olduğunu düşünür. Çünkü biz, onun nasıl biri olduğunu bilmediğimiz için, ondan her türlü şeyi bekleriz. Başka bir deyişle, onun tehlikeli olabileceğini düşünerek ihtiyatlı davranırız. Bu aşamada, öteki ile ben karşılıklı olarak birbirimizi keşfetmeye ve niyetlerimizi anlamaya çalışırız. Ötekiyle alışverişimiz artıp, yakınlaşmaya başladıkça, artık onu tanımaya, neleri yapıp, neleri yapamayacağını anlamaya başlarız. Hatta onun iç dünyasında olup biteni de, konuşmalarından, yüz ifadelerinden, el-kol hareketlerinden sezmeye başlarız⁴⁰. Ama yine de bu, ötekini tam olarak anladığımız, yaşamını açık-seçik görebildiğimiz anlamına gelmez. Çünkü biz sadece ötekinin, kendisi ve yaşamıyla ilgili olan şeylerini sezeriz. Ortega bunun nedenini, “hem kendimiz hem de başkaları hakkındaki yaşamsal bilginin, her zaman ‘açık’ olmasına”⁴¹ bağlar. Peki neden bu bilgi “açık”tır ? Ortega bu soruya bir varoluşçu gibi cevap verir. O da varoluşçular gibi insanın belirlenmiş bir varlık

³⁹ GASSET,jose Ortega y: a.g.e.,s. 117.

⁴⁰ GASSET,jose Ortega y: a.g.e.,s. 155-157

⁴¹ GASSET,jose Ortega y: a.g.e.,s. 158

olmadığını düşünür. Çünkü insan varolma özgürlüğü içindedir. Bu nedenle de, insan her zaman olduğundan farklı olabilir. Zaten yaşamın kendisi değişim olduğu için, her yeni anda, daha önce olduğumuzdan farklı olabiliriz. Dolayısıyla “asla değişmez bir kesinlikle kendimiz olamayız”⁴². İşte bu sebeple her insan varlığında tehlikelidir. Çünkü insanları ve onların neler yapabileceklerini tam olarak bilemeyiz. Bir insanı ne kadar iyi tanıyoruz desek de, bir gün ondan hiç beklemediğimiz bir davranışı görebiliriz.

Bu nedenle Ortega, birlikte yaşamamanın temelini, savaşımın oluşturduğunu düşünür. Çünkü birbirini çok seven, birbirine çok bağlı olan örnek bir ailenin uyumu bile, birbirleriyle olan çatışmalarının sonunda elde edilmiştir. Aile içindeki savaşım sırasında, herkes kendi oluşumunu gerçekleştirirken, diğerinin oluşumunu ne ölçüde ve nasıl engellediğini keşfeder. Böylece, birlikte yaşamak, insanlara bir takım tehlikeleri keşfetme imkânı verir.⁴³ Bu yüzden Ortega, bir insanı tanıyana kadar, onunla bizim aramızda sürekli bir çatışmanın yani savaşın söz konusu olduğunu söyler. Bunun sebebi de, sen’in sen, ben’im de ben olmamdır. Başka bir ifadeyle, sen’in sana göre bir varoluş biçimin, ben’im de bana göre bir varoluş biçiminin olmasından ve benimkiyle seninkinin örtüşmemesindendir. Çünkü sen, her zaman benim isteklerimi, düşüncelerimi, inançlarımı v.b. yadsır.

“Bu yadsımalarda, benim onunla olan birlikteliğimi çarpışmaya dönüştürür. Ancak onunla şu yada bu meselede çarpışmam da benim kendi sınırlarımı keşfetmemi sağlar.”⁴⁴

İki farklı insanın anlaşamaması çok doğaldır. Çünkü her ikisinin de istekleri, düşünceleri, duyguları birbirinden farklıdır. Bu yüzden insanlar birbirleriyle ara sırada da olsa ters düşebilirler, kavga edebilirler,

⁴² GASSET,jose Ortega y: a.g.e.,s. 159

⁴³ GASSET,jose Ortega y: a.g.e.,s. 162

⁴⁴ GASSET,jose Ortega y: a.g.e.,s. 163

anlaşamayabilirler. Ayrıca insanların böyle birbirleriyle karşı karşıya gelmelerinin faydası da vardır. O da kendilerini ve karşılarındaki insanı tanımasına olanak sağlamasıdır.

Ancak Ortega, çocukluk döneminde bunun tam tersi bir durumun söz konusu olduğunu söyler. Çünkü bütün insanlar çocukluk dönemlerinde, tüm dünyanın kendilerine ait olduğunu zannederler. Tüm dünya ve içindeki her şey, hatta ötekiler bile, ben'dirler. Herkesi kendisiyle aynı, kendisini de onlarla aynı zanneder. Ortega bunu şöyle ifade eder:

“Ben, hiçbir sınırlama ve belirtme anlamına gelmez. Dünyadaki herşey, benim için öyle olduğundan benimdir. Sen bile, o belli sen olmadan önce, yabancım değildin. Seni de benim gibisin sanıyordum, başkası ama ben.”⁴⁵

Oysa zaman geçtikçe senin olan şeyin benim olmadığını anlarız. Senin düşüncelerin, isteklerin, inanışların sana aittirler. Ve ben bunları kendime yabancı, bazen de karşıt olarak görürüm. Bu andan itibaren “senin ve öbür sen’lerin karşısında, dünya da o bulanık, belirsiz ben’den fazlası bulunduğunu görüyorum o da karşı benlerin var olduğu”⁴⁶. Bütün sen’ler artık benim için karşı ben’lerdir. Çünkü ben’den ayırırlar.

Ancak bütün bu söylenenlerden, Ortega’nın “sen “ derken neyi kastettiği anlaşılamamaktadır. Öteki yani başka ben, benim gibi olan ama ben olmayan bir ben, “sen” derken, Ortega, başkasının hangi ben’ini göz önünde bulundurmaktadır; transendental ben’ini mi ? Ruhunu mu ? Yoksa şahıs olarak başkasını mı ? Ortega açıkça ifade etmese de, onun sen’den, şahıs olan başka ben’i anladığını söyleyebiliriz. Onun için sen, bilinçli, kişilikli bir bireydir, fert değildir. Yine burada Ortega tarafından tam olarak açıklığa kavuşturulmamış başka sorunlar da vardır; Örneğin

⁴⁵ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 163

⁴⁶ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 163

, ben'i ben yapan nedir ? Sen'i sen yapan nedir ? Benim kim olduğum ve senin kim olduğun açısından en önemli olan şey nedir ? Bu soruları Ortega felsefi açıdan derinlemesine incelememiş ve bu sorulara ayrıntılı ve net bir cevap vermemiştir. Herkes tarafından bilinen ve söylenen, basit cevaplar vermiştir. Ona göre sen sensin, ben benim. Senin sana özgü bir ben'in , düşüncelerin, isteklerin, hayallerin dünyan ve yaşamın var ; benim de bana özgü olan bir ben'im, düşüncelerim , isteklerim, hayallerim, dünyam ve yaşamım vardır.

Sen ile ilgili söylenecek son şey, sen ve ben'in oluşturduğu **"biz"** ilişkisinde, sen ortaya çıkmışken, onun kim olduğu belirlenmişken, **"Ben"**in henüz ortaya çıkmadığıdır. Çünkü ben, sanılanın aksine ilişkide en son ortaya çıkandır. İnsan kendi benliğini ancak ötekilerle birçok ilişkide bulunduktan sonra keşfedebiliyor. Bir anlamda benim kendi ben'imi oluşturmam için, sen'lerin varlığı ön şarttır. Bu yüzden sen'ler ben'den önce gelir. Bu da "sen'in yani öteki'nin ne kadar apaçık bir varlık olduğunu bize kanıtlar."⁴⁷ Bu nedenle ÖTEKİ, Ortega'ya göre, yaşamımızda varolması gereken zorunlu bir varlıktır.

Neden öteki'nin ben'den önce geldiğini açıkladıktan sonra, şimdi de, ancak ötekiler ve onlarla kurduğu ilişkiler sayesinde ortaya çıkabilen ben'in ne olduğu, ne anlama geldiği ve nasıl ortaya çıktığı ile ilgili soruların cevaplarını vermeye çalışacağız.

⁴⁷ UYGUR, Nermi: a.g.e., s. 127

B – Ben

Ortega'nın bütün çabası, yapmak istediği; kendi varlığını tanıyan, kendine güvenen, kendine saygı duyan, kendi imkân ve kabiliyetlerini ortaya koyabilen, gerçek ben'ini keşfetmiş bireyler yaratmaktır. Çünkü ona göre, ben'i bulamamak, varolmamak demektir. Bu yüzden Ortega **Ben**'i felsefesinin temeline oturtmuştur. Ortega'ya göre ben ; bilinçli kişinin kendisini başkalarından ayırmasına ve kendisini öne sürmesine yarayan şeydir. Bireyselliğin temeli olan düşünen özne'dir. Bireysel, yalnız özgür ve tek olan, tekrar edilemeyen, başka ben'lere benzemeyendir. Ortega'da ben, kişi olarak ele alınır. Onun için ben ve kişi özdeştir.

Ortega'nın, ben'le ilgili düşüncelerinin benzerini Muhammed İkbâl'de de görebiliriz. İkbâl'de, ben'le ilgili şunları söyler:

“Her insan ayrı bir kimliğe sahip, hür bir ben'dir. Yani insan benlik şuuruna sahip bir varlıktır. Bağımsız benler olarak her birimiz, düşünen, inanan, acı çeken, ümit ve gayeleri olan, alternatifleri değerlendiren bir varlığız.”⁴⁸

İkbâl de Ortega gibi benliğin tekliğini ve yalnızlığını vurgular. Benlik bu anlamda kapalı bir ben'dir. Zevkleri, duyguları ve ıstıraplarıyla o bir kendinelik ifade eder. Bunu İkbâl şöyle ifade eder:

“Başkasına ait olmama, kendinde varolma, kendi olma, benliğin tekliğini ve yalnızlığını ifade eder. Tecrübe benliğe aittir. Bir insanı veya bir yeri tanımak için, başka bir benliğin geçmiş tecrübesine değil, geçmişteki kendi tecrübeme başvurmalıyım.”⁴⁹

Ben tecrübesi ise sürekli değişen ve bir oluşum içinde akıp giden bir tecrübe olduğu için, İkbâl hakiki ben'in, yani şahsiyetin bir şey değil de, bir fiil olduğunu düşünür. Çünkü neden, başka bir varlık değil de,

⁴⁸ AYDIN, Mehmet S.: “İkbâl'in Felsefesinde İnsan”, Ankara 1987, A.Ü.İ.F. Dergisi, Cilt : XXIX, s. 83-84

⁴⁹ TOZLU, Necmettin: a.g.m., s. 26

insan acı çekmektedir? İkbâl'e göre bunun nedeni, insanın bir benliğe ve bir ferdiyete sahip olmasıdır. İnsan geçmişi hatırlayan, şimdiyi düşünen, geleceğe dair plan ve projeleri olan bir varlıktır. Bu yüzden benliğin gelişmesinde düşünce kadar faaliyette önemlidir. Çünkü ikbâl'e göre:

“Benliğin nihâi gayesi, bir şeyi görmek değil, bir şey olmaktır. Ben'deki bu bir şey olma çabası, onu daha derin olan 'ben-im' şuuruna iletir. Bu şuur, Dercartes'ın cogito (düşünüyorum)sunda değil, Kant'ın 'yapabilirim'inde aranmalıdır. Nihâi faaliyet zihni bir faaliyet değil, ben'in bütün varlığını saran hayati bir faaliyettir.”⁵⁰

Ortega da aynen böyle düşünür. O'da dünyada olup bitenler üzerinde oturup düşünmenin yeterli olmadığını söyler. Çünkü dünya sadece kavramlar aracılığıyla görülen, tanınan bir varlık alanı değil, sürekli faaliyetle tekrar tekrar inşa edilecek bir alandır. Bu nedenle Ortega “idealizme” karşıdır. Çünkü düşünce eyleme dönüşmelidir. Buradan da Ortega'nın “pragmatist” bir özelliğe sahip olduğunu anlıyoruz.

Şimdi de Ortega'nın felsefesinin temel taşlarından biri olan ben kavramının çeşitli anlamları ve bu çerçevede ben kavramı ile ilgili problemler üzerinde duracağız:

1 – Ben Kavramının Çeşitli Anlamları ve Şahsiyetle İlişkisi

Ortega'nın BEN kavramı üzerinde neden bu kadar çok durduğunu kavrayabilmek için, ilk önce ben kavramının ne demek olduğunu anlamamız gerekir. Bundan dolayı bu bölümde, çeşitli ben tanımları üzerinde duracağız.

BEN;

⁵⁰ AYDIN, Mehmet S.: a.g.m., s. 93

- Kendi yararını düşünen bireysel şuurdur.
- Bireysel şuur'un dayanağı olan sürekli ve değişmeyen hakikattir.
- İnsan varlığının şahsiyetini, bireyselliğini oluşturan şeydir.
- Zaman sürecinden etkilenmeyen, sade, bölünmez, değişmez, ruhani cevherdir.⁵¹
- Bilinçli bireyin kendini başkalarından ayırmasını dile getiren sözcüktür.⁵²

Ortega ise, BEN kavramını üç aşamada inceler.

1. İçinde yaşadığı dünyadan ve içinde bulunan şeylerden kendini farklı olarak algılayan özne olarak ben. Başka bir deyişle, dünyada yaşayan özne olarak ben.

2. Bütün varolan insanların içinde, tek başına ve yalnız bir birey olarak ben. Burada ben, varolan her insan için kullanılır ki, bu anlamda ben, bir cins ismi konumundadır. Örneğin, ağaç cinsi gibi. Dünyada yaşayan kişi olarak tanımlanan ben demektir.

3. Farklı bireysellikleri anlatan ben. Kendinden başka herkesi dışta bırakan bir anlamda. Burada ben, senden, onlardan vs. farklıdır. Ben benim, ben sen değilim anlamında. Kısacası, herkesin kendine özgü olan **Ben**'ini ifade eder.⁵³ Peki ama bu ben nedir ?Ortega burada ben'in açıklayıcı ve tatmin edici bir tarifini yapmamıştır.

Ortega'nın üzerinde durduğu ben ise bu üçüncüsü, yani bireysel ben'lerdir. Kierkegaard'ta aynı şeyleri söyler;

“Birey olarak her insan tektir. Çünkü her birey sadece kendisidir ve diğerlerinden farklıdır. Öyle ki dünyada tıpatıp birbirine benzeyen iki birey yoktur. Hiç kimse benim yerime yaşayıp var olamaz”⁵⁴

⁵¹ KORLAELÇİ, Murtâza: “İnsan Benliği”, *Felsefe Dünyası*, Sayı: 15, Ankara 1995, s.31

⁵² AKARSU, Bedia: *Felsefi Terimler Sözlüğü*, 7.bs., İstanbul 1998, İnkılâp Yay., s. 31

⁵³ GASSET, Jose Ortega y : *İnsan ve Herkes*, s. 164-165

⁵⁴ VERNAUX, Roger: *Egzistansiyalizm Üzerine Dersler*, Çev. Murtaza Korlaelçi, Kayseri 1994, Erciyes Üniversitesi Yay., s. 15

Ortega da varoluşçular gibi, ben'in insanlarda doğuştan varolmadığını düşünür. Ben zaman içinde insanın kendi tecrübesi ile oluşur ve gelişir. Bu nedenle ben'in gelişimi oldukça uzun bir evrede gerçekleşir. Bu konuda İkbâl'de şunları söyler; "benlik, başkasından istenmez, çalışılarak kazanılır."⁵⁵ Kierkegaard da; "her insan daima oluşum halindedir. O yoktur, oluşur. Bu yüzden insan, kendi olmak için daimi bir çabadan başka bir şey değildir."⁵⁶ Personalistler için de **kişilik**, hazır bir veri değildir, sürekli bir yaratmadır, tekrar edilemezliktir. Bir insan hiçbir zaman tam anlamıyla kişi olduğunu söyleyemez. Çünkü sürekli bir yaratma ile yetkinliğini gerçekleştirme yoluna koyulmuş olan özne'dir.⁵⁷ Personalistlerin kişilik ile ilgili düşüncelerini incelediğimizde, Ortega'nın kişilik tanımı ile aynı olduğunu görüyoruz. Bu sebeple Ortega'nın kişilik yani ben ile ilgili düşüncelerinde, personalistlerin etkisi altında kaldığını söyleyebiliriz.

Daima oluşum halinde olan, kendi olmak için çabalayan, sahip olduğu özellikleri geliştirmeye çalışan, aklının ışığında değerleri seçip kendinde içselleştirebilen, bu değerleri tecrübe edebilen, kendi başına karar verebilen, kendine ait düşüncesi ve bir yönelişi bulunan, kendini seçip kendini kabul eden varlık ise, **şahıs**'tır. Yani şahsiyet kazanmış ben'dir. Bu yüzden Ortega her ben'in şahsiyet sahibi olmasını ister. Çünkü insan şahsileşmeden önce belirsizdir, bu yüzden şahsiyetleşmesi zorunludur. Ayrıca insan daima kendi fiillerinden de sorumlu olmalıdır. Oysa şahsi kimlik olmaksızın sorumluluk anlaşılamaz. Ortega'nın şahsiyet üzerinde durmasının nedeni, şahsiyet'in "ben kimim?" diye, insanın kendini sorgulamaya başlamasıyla ortaya çıkmasındandır. Çünkü Ortega'ya göre şahsiyet, kime veya neye olursa olsun, körü körüne itaati reddettiği, aklın ve

⁵⁵ İKBÂL, Muhammed: **Benlik ve Toplum**, Çev. Ali Yüksel, 3.bs., İstanbul 1999, Birleşik Yay., s.66.

⁵⁶ VERNAUX, Roger: a.g.e., s. 15

⁵⁷ URHAN, Veli : a.g.e., s.33.

ruhun üstün değerlerini kabul ettiği yerde başlar. Ortega'nın istediği de böyle bireylerdir zaten. Kendi kendinin farkına vararak, kitle'ye ve toplum'a körü körüne itaatten vazgeçen bireyler.

Şimdi burada Ortega'nın ben anlayışını biraz irdelememiz gerekmektedir. Çünkü bazı şeyler tam olarak açıklığa kavuşmamıştır. Bazı filozoflara göre, vücut değişmesine rağmen ben aynı kalmaktadır. Her ben gelişir, olgunlaşır fakat asla değişmezse, bir şahsın çocukluğundaki ben ile ihtiyarlığındaki ben , aynı ben'dir. Bu durumda , 25 yıl önceki ben'le, şimdiki ben'i aynı kılan şey nedir ? Görünüşteki büyük değişimlere rağmen, olduğu gibi kalan ne ? Eğer ben hiç değişmiyorsa, o zaman okumanın, öğrenmenin, yaşamının anlamı nedir ? Ortega'ya göre ben, doğuştan var değil, sonradan oluşur. Ancak burada sonradan oluşan ben mi yoksa kişilik mi belli değil. Bu durumda kişilik yani şahsiyet ve ben Ortega için özdeş şeylerdir. Oysa psikologlar kişiliği, "tek bir bireyin ayırt edici niteliği olan, onu tek ve biricik hale getiren kazanılmış ve kalıtımla geçen ruhsal özelliklerin tümü " ⁵⁸ olarak tanımlarlar. Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi kişilik'te hem doğuştan gelen özellikler, hem de sonradan kazanılan özellikler söz konusudur. Eğer bireyleri diğer bireylerden ayıran değişmeyen özellikleri yoksa, o zaman herkesin benzer olması gerekirdi. Çünkü aynı çevre, aynı olay ve olgular kişileri aynı şekilde etkileyip, biçimlendirmeliydi. Demek ki Ortega burada yanlış bir yorum yapmıştır. Ben, sadece sonradan oluşmaz, doğuştan getirdiği bir takım özelliklerinin üzerine yeni şeyler ekler, sonrada bunu olgunlaştırır ve geliştirir. Yani ben , doğuştan gelen özelliklerin ve sonradan kazanılan özelliklerin toplamıdır. Burada anlamı ve ne olduğu karanlıkta kalan bir şey daha var ki o da ; ben'in ve kişi'nin ne olduğudur ?

⁵⁸ FROMM , Erich : Erdem ve Mutluluk , Çev. Ayda Yörükcan , 5. bs., İstanbul 1999, Türkiye İş Bankası Yay., s. 70.

İkbâl ; “benim gerçek kişiliğim bir şey değil ameldir. Beni hükümlerimle, iradi tutumlarımla, amaçlarımla ve emellerimle yorumlamalı, anlamalı ve takdir etmelisiniz”⁵⁹ diyerek, şahsiyet’in ancak düşünce ile eylem birleştiğinde ortaya çıkabileceğini vurgular. Ortega’da aynen böyle düşünür. Bu nedenle Ortega düşüncesinde ben ve kişilik içicedir, hatta özdeştir. Çünkü Ortega’ya göre, düşünceleriyle eylemleri, daha doğrusu hayatında, teorisi ile pratiği uyuşan insanlar ancak bir şahsiyet sahibi olabilirler. Yoksa benimsenen güzel fikirlerin ya da değerlerin sadece düşünce olarak kalması, şahsiyet’in oluşması için yeterli değildir. Şahsiyet sahibi bir insan, düşündüklerini hayata geçirebilir. Çünkü şahsiyet, çaba ve gayretle elde edilir. İnsana kendiliğinden verilmez. Bu nedenle insan düşündüklerini, inandıklarını hayata geçirmeye çabalayarak şahsiyetini oluşturabilir.

İnsan sosyal ve doğal bir çevrede yaşadığı için **kişilik**’te, ilişki kavramı çok önemlidir. Çünkü insanın kendisiyle, doğayla, başka insanlarla ve Tanrı’yla ilişkisi, onun kişiliğinin oluşmasında ve gelişmesinde temel unsurlardır. Bu sebeple şahıs olmada, başkalarının ve toplumun etkisi büyüktür. Bunu Karl Jaspers şöyle dile getirir;

“Hiç kimse benim için seçemez ve benim hürriyetimi kullanamaz. Bununla birlikte insan tecrit edilmiş olarakta, asla gerçekleşemez. Aksine her biri kendi olmak için diğer ben’lerle ilişkiye girmek zorundadır”⁶⁰

Karl Jaspers bu sözleriyle de, aynı Ortega gibi, ben ve öteki arasındaki ilişkinin önemine dikkati çeker. İnsan ancak bu ilişki sayesinde kendi ben’ini bulmakta ve şahsiyet’ini kazanmaktadır. Çünkü kişi yalnız başkasına yönelmiş olarak vardır. Başkalarının aracılığı ile kendini tanır ve yalnız başkasında kendini bulur. Çünkü Husserl’in dediği gibi;

⁵⁹ İKBÂL, Muhammed: *İslâm’da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, Çev. Dr. N. Ahmet Asrar, İstanbul 1984, Birleşik Yay., s. 143-144

⁶⁰ VERNAUX, Roger: a.g.e., s. 52

“Kendimi bir insan olarak ancak başkalarının yardımıyla konstitue ederim. Ben kendimi, kendim diye konstitue edebilmem için, daha önce başka ben’ler konstitue etmiş olmak zorundayım. Ben insan olarak kendimi, vücutlu ruhlu bir bütün olarak kendimi, bir bakıma, başkalarından kendime aktardığım tecrübeyle koyarım.”⁶¹

Kişilik kavramı üzerinde en çok duran Personalistler de ise kişilik, bilinç ve ilişki kavramlarının karşılığı olarak kullanılır. Onlara göre, kişiliğe belirginlik kazandıran ve temel yeti olan bilinç, bilen bir varlığın kendisinin dışında bir başka varlık hakkında sahip olduğu zihinsel bir fonksiyondur. Çünkü bireyin bir nesne ya da bir başka bireyle olan ilişkisinin ifadesi, bilinçlerin karşılıklı ilişkisi olan bilinç, ancak bir ilişkinin sonucu ortaya çıkabilmektedir. Bundan dolayıdır ki, öznenin kendi başına, yalnızlığı içinde kişiliğini gerçekleştirmesi olanaklı görünmemektedir.⁶² Şahsiyetleşme süreci, toplum içinde gerçekleşmek zorundadır. Bu yüzden şahsiyetleşmenin ve şahıs olmanın şartı toplumun bir üyesi olmaktır. Bu konuda ise İkbâl; “fert saygısını toplumdan alır. Toplum ise, düzen gücünü fertten. Fert toplum içinde erimez, okyanusu arayan bir damla olur”⁶³, diyerek, Ortega gibi, ben ve toplum arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğini belirtmiş olur. Ne fert toplumu ne de toplum ferdi yok etmelidir. Ancak bunun içinde benliği sağlam insanlara ihtiyaç vardır. Çünkü benliği sağlam olmayan bir kimsenin varlığı bir anlam taşımaz. Onun toplumdaki varlığı ile yokluğu birdir. İnsan olarak hiçbir anlam ifade etmez. Hayatının hiçbir önemi ve değeri yoktur. Oysa bir insanın hayatının sağlamlığı, benliğinin gücü ölçüsündedir. Çünkü benliği sağlam olan insanların hayatları, anlamlı ve değerli, aynı zamanda toplumu ve diğer insanları etkileyecek güçtedir.

⁶¹ UYGUR, Nermi: a.g.e., s. 123

⁶² URHAN, Veli : a.g.e., s.11-21.

⁶³ İKBÂL, Muhammed: **Benlik ve Toplum**, s.101

Sonuç olarak Ortega'nın ben derken kastettiğinin kişilik olduğunu söyleyebiliriz. Ve Ortega'da kişi, bireyi diğer kişilerden ayıran, insanın özünü yapan, ona farklı varlık ve davranış kazandıran şey olarak ele alınır. Kısaca Ortega için insan, fert değil kişi olandır. Burada Ortega'ya yönelteceğimiz bir başka eleştiri de, onun, ben ve sen arasındaki farkı belirgin bir şekilde ortaya koyamamış olmasıdır. Çünkü o, sen derken sadece ben olmayan başka ben'i kasteder. Ve sen'in hakkında başka bir tanımlama yapmaz. Ona göre ben ile sen arasındaki tek fark ,sen'in başka ben olmasıdır. Ben, bireyselliği ifade eden yani diğer kişilerden farklılığı ifade eden kavram olduğuna göre, sen'de ben'den farklı olan, kendine özgü ben'i olan ben'dir. O sadece ben değil, başka ben'dir, o kadar. O sadece bana benzemez, benim aynım değildir. Hatta ben, nasıl dünyada bulunan bütün ben'lerden hiç birine benzemiyorsam, sen'de dünyada bulunan – ben'de dahil – diğer hiçbir ben'lere benzemez. Sen bir nesne değil, bir kişidir. Bilinçli bir kişi. Yani hem kendi, hem de başkaları hakkında bilgiye sahip olandır. Çünkü Ortega için "kişi" olmak önemlidir. Ben, sen, o, bu, şu değil. Onun için ben'de, sen'de bir kişidir.

Ortega için kişi olmanın özü ise, ben olmanın bilincine varmaktır. Zira ben, kişiliğin özünü oluşturur. Bu nedenle de, Ortega için "**benlik**" çok önemlidir. Bu yüzden Ortega, ilk önce bireyi inceler. Onun kendini tanıması, bulması için uğraşır, durur. Bireylerin bir şahsiyet'e sahip olmasına çalışır. Çünkü toplum da, dünya da ancak kendini bilen, şahsiyet sahibi insanlar sayesinde düzelebilir. Bunun nedeni kendini bilen, tanıyan kişinin, başkalarını da tanımasıdır. İnsanın başkalarını anlaması ve onlara hoşgörülü davranabilmesi için, ilk önce kendini anlaması, kendi hakkında bilgiye sahip olması gerekir. Eğer ben, korkuyu, üzüntüyü, yalnızlığı, ümidi ve sevgiyi yaşamamışsam, karşımdaki insanın korkusunu, yalnızlığını, üzüntüsünü, sevgisini nasıl anlayabilirim?

“Bir insan kendi kimliğini bilmediği, ailesinden, ırk ve ulus bağlarından tam anlamıyla kopmadığı yani, tam anlamıyla bir birey ve özgür bir insan olmadığı sürece, kendini asla dışa açamaz, ve başkalarıyla ilişki kuramaz.”⁶⁴

Oysa başka insanları daha iyi tanıyabilmek için, onlarla ilişki kurmak zorundayız. Böylece onların iç dünyalarına kadar girebiliriz. Yoksa uzaktan onları gözlemleyerek, onları da kendimizi de asla tanıyamayız. Bu nedenle “Ben ve Öteki arasındaki ilişki” çok önemlidir. Hem kendimizi hem de diğerlerini tanıyabilmek için.

Ben ve öteki arasındaki ilişki, ben’in kendini keşfetmesi açısından yararlı olduğu kadar , zararlı da olabilmektedir. Çünkü diğer insanlarla kurulan ilişkiler, insanın kendini tam olarak yansıtmaya izin vermez.Hatta insanın kendini tanımasına,yaşamını istediği gibi yönlendirmesine bile izin vermez.Bu sebeple insanı sınırlayan, engelleyen şeylerin neler olduğu ve insanı nasıl etkilediklerinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.Böylece de, insanın kendini tanımasına ve kendini açıkça ortaya koymasına engel olan sebepler bulunsun ve bu sebepler ortadan kaldırılsın,ki gerçek ben ortaya çıkabilsin.

2 – Gerçek Ben’in Bulunmasını Engelleyen Faktörler

Biz hepimiz dünyaya geldiğimiz andan itibaren bir insan dünyası içinde buluruz kendimizi. Önce ailemiz sonra çevremiz, sonra da toplum gelir. Bu nedenle herkes doğduğu andan itibaren içinde yaşadığı toplumda geçerli olan örf ve adetlere, gelenek ve göreneklere, kurallara uymak ve ona uygun yaşamak zorunda kalır. Çünkü herkesle aynı dili konuşmak, herkesin giydiği tarzda giyinmek, herkesin yediği şeyleri yemek, herkesin yaşadığı tarzda yaşamak zorundayızdır. Bundan dolayı da, içinde bulunduğumuz ve yaşadığımız insani dünya, bizim eylem-

⁶⁴ FROMM, Erich: a.g.e.,s. 158

lerimizi ve kişiliklerimizi etkilemiş, bizi yönlendirip, biçimlendirmiştir. İşte bu yüzden gerçek ben'imizi bulmakta zorluk çekeriz. Çünkü gerçek ben'imiz, bir takım etkenler yüzünden kabukla örtülmüştür. Bu nedenle gerçek ben'imizi bulmak için bizim yapacağımız ilk iş, bu etkenlerin neler olduğunu bulmak ve daha sonra da bunların etkisinden kurtulmak olacaktır.

Ortega, bu değişmeyen ve herkese özgü olan ben'e, neden gerçek ben demektedir ? Herkesin kendi ben'i zaten gerçek ben'i değil midir ? Yalancı ben'ler de mi vardır ? Gerçek ben ile ben arasında ne fark vardır ? Yaptığımız incelemelere göre Ortega'nın gerçek ben diye bir kavram yaratmasının nedeni, bireylerin ötekilerle olan ilişkilerinde kendine özgü, bir, değişmeyen ve farklı olan ben'lerini ortaya koymak, göstermek ya da ona uygun davranmak yerine ben'lerini saklayıp, farklı bir kişi olarak kendilerini göstermeleri ya da başka etkenlerin buna neden olmasıdır. Hiç kimse hiçbir zaman olduğu davranmaz. Elbette bunun bir çok nedeni vardır. Ayrıca “ ya olduğun gibi görün, ya da görüldüğün gibi ol” sözünde olduğu gibi insanlar, başkalarıyla ilişkilerinde, göründükleri gibi oldukları için, kendilerine ait ben'leri ortada yoktur. Bu yüzden bu durumda insanlar gerçek olmayan ben'lerdir. Bu nedenle Ortega insanların kendilerine ait olan, kendi özleri olan, gerçek ben'lerine dönmelerini, onu bulup ortaya çıkarmalarını ve ona uygun davranmalarını ister. Bundan dolayı gerçek ben der. Peki ama ben değişmez olduğuna göre, insanların ben'leri değişiyor mu ki, onun tekrar bulunması, araştırılması istenmektedir. Bu konuda bir kapalılık söz konusudur. İnsanlar, başka insanlar karşısında sahte davranışlar bile arka planda ben'lerini muhafaza etmiyorlar mı ? O zaman neden varolan ben'lerin tekrar bulunması istenir ? Yoksa insanlar benliklerini unutuyorlar mı ? Yoksa insanlar tamamen değişiyorlar mı ? Eğer değişiyorlarsa o insana aynı insan diyebilir miyiz ? Oysa ben değişmeyen ve bir olandı !...Herhalde insanlar, sürekli diğer insanlara ve topluma göre yaşadıkları için, varolan ben'lerini bir yerde

unutup kalıyorlar. Ya da önemsemiyorlar. Bu nedenle Ortega insanların sahte ben'lerini bırakıp, gerçek ben'lerini unuttukları yerden bulup çıkarmalarını ister. Ortega'nın gerçek ben derken maksadı bu olmalıdır. Bu konunun daha iyi anlaşılması için gerçek ben'in ortaya çıkmasına engel olan etkenlerin neler olduğu ve nasıl etkilediğinin bilinmesi gerekmektedir.

a – Toplum

Ortega'ya göre, gerçek ben'in ortaya çıkmasına engel olan en önemli ve birincil etken **toplum**'dur. Çünkü insan doğar doğmaz kendini aile içinde bulur. "Aile'de toplumun bir üyesi, temsilcisi olarak, toplumun üyelerine aşlamak istediği değerler ve kurallar için bir iletişim kuşağı"⁶⁵ olduğuna göre, insan doğası gereği bir toplumun üyesi olarak doğar. Dolayısıyla insan doğduğu andan itibaren kendini o toplumun içinde bulur. Bu nedenle bireyin gelişimindeki en önemli etmen, ailesi yani içinde doğmuş olduğu toplumun değerleri ve yapısıdır.

Böylece toplum, zamanla bireyin kişiliğini, dünya'ya, ötekilere ve varolan her şeye bakış açısını belirleyen en önemli etken haline gelir. Bundan dolayı toplum içinde yaşamaya başlayan bireyin hayatı, kendi hayatı olmaktan çıkar ve artık toplum hesabına hareket etmeye başlar. Bu şekilde toplumsallaşan bir insan, artık toplumsal bir robot haline gelir. Ve Ortega, "bireyin zamanla bu yaşamını sahici yaşam ve gerçeklik saymaya başladığını belirterek, bu yaşama da **sözde yaşam** adını verir . Ona göre bu yaşam , insanların gerçek yaşamı değildir."⁶⁶ Ancak buna rağmen insan , ömrünün büyük bir bölümünü ailesinin, çevresinin ve toplumun belirlediği , o sözde yaşamda tüketir . Ve

⁶⁵ FROMM , Erich : a.g.e., s.186.

⁶⁶ GASSET,Jose Ortega y : İnsan ve Herkes, s. 149

Ortega'ya göre, insanlar bu insan dünyasında yaşamaya devam ettikçe de bu sözde yaşamları da devam edecektir.

Peki ama insanlar, gerçek yaşamları olmayan bu sözde yaşamlardan neden kurtulamıyorlar ? İnsanlar sözde yaşadıklarının farkında değil midirler ? Yoksa farkında olarak mı, bu sözde yaşamlarını yaşamaya devam etmektedirler ? O zaman bunun nedeni nedir ? Bu soruların cevapları konumuzu aştığı için, "bağımlılık" kısmında ele alınacaktır.

Ortega, insan yaşamına yön veren, insanı şekillendiren ve gerçek ben'lerin bulunmasına engel olan, toplum'dan kasdının "**herkes**" olduğunu söyler. Çünkü bizler hayatımızı çoğunlukla kendimize ve istediklerimize göre değil de, herkes yapıyor diye yaptığımız şeylerden oluştururuz. Belli bir süre sonra anlarız ki, yaşamımıza temel olan ve yaşamımızı yönlendiren fikir ve kanıların çoğu, başkalarından duyduğumuz ya da gördüğümüz şeylerdir.⁶⁷ Ancak bu uymak zorunda olduğumuz olguların kaynağında ise, hiç kimse'yi bulamayız. Çünkü burada belirli bir birey söz konusu değildir.

Bu nedenle topluluk insani bir şey olmasına rağmen, toplulukta ruhsuz, insansız bir insanlık söz konusudur. Ortega'ya göre burada kendi edimlerinin sorumlusu ve yaptığının kendisi için bir anlamı olan özne söz konusu olmadığı için, topluluk ruhu diye bir şeyden de bahsedemeyiz.⁶⁸ Peki o zaman bize baskı yapan, buyruk veren kimdir? Kısaca toplum nedir? Toplum bireyler arasına indirgenemeyen bir gerçeklik midir yoksa değil midir ? Bu sorulara Ortega şöyle cevap verir; ona göre toplum, bireyler arasına indirgenemeyen bir gerçekliktir. Ve toplum, bir sözleşmeyle, hukuksal bir birleşmeyle ya da uzlaşmayla değil, sadece birlikte yaşayan insanların varolmasıyla oluşan bir

⁶⁷ GASSET,Jose Ortega y: a.g.e., s. 180-182

⁶⁸ GASSET,Jose Ortega y : a.g.e., s. 174

olgudur. Bu nedenle Ortega, **toplum**'dan, belli bir görenek çerçevesinde yaşayan insanları anlar. Ve toplum hakkında şunları söyler:

“Toplumsal yaşamda göreneklerden ibaret olduğu için, o da insani bir yaşam değildir. Bir anlamda doğa ile insan arasında bir şey, bir yarı doğadır. Bundan dolayı da O, doğa gibi akıldışı, mekanik ve ezicidir. Ruhu yoktur. Bu nedenle ‘toplum’ a, ‘toplumsal dünya’ denmesi doğrudur. Çünkü insan kendini insanlıktan çok, insanlık dışı bir ortam içinde bulur.”⁶⁹

Ortega'nın söylediği gibi, birey açısından baktığımızda, toplum insanlık dışı bir ortamdır. Çünkü böyle bir ortamda insanın kendisi, bireysel olmaktan, yaşamı da kendi yaşamı olmaktan çıkar. Ve artık kişi kendi adına değil, toplum adına hareket etmeye başlar. Bunda da en büyük etken göreneklerdir. Çünkü görenekler bizi oluşturan, şekillendiren ve etkileyen toplumsal olaylardır.

Ortega'ya göre görenek, “insanın anlamsız kalmış bir eklenti olarak duyduğu bir yaşam biçimidir. İnsanın kokuşmuş yanı, fosilleşmiş davranışı ya da fikridir.”⁷⁰ Buradan hareketle de, toplumsal olan her şeyin, bizim kişisel yaşamlarımızı fosilleştirip, mekanikleştirdiğini, bu nedenle de toplumun doğduğumuz andan itibaren kişisel yaşamlarımızı öldürmeye başladığını söyleyebiliriz. Çünkü yaşadığımız çevre, toplumsal bir çevre olduğu için bize sürekli baskı yapar.

j. M. Bochenski'de, en özgür toplumlarda bile istediğimiz gibi davranmamıza izin verilmez der. Ona göre de;

“Toplumsal yaşam büyük ölçüde dil ile belirlendiği, dil'de tamamıyla topluma bağlı olduğu için, bildiklerimizin çoğunu, gelenek yoluyla öğrenmişizdir. Hissettiklerimiz,

⁶⁹ GASSET,Jose Ortega y: a.g.e., s. 26

⁷⁰ GASSET,Jose Ortega y : a.g.e., s. 206

istediklerimiz bile çoğu durumda eğitimimize yani bütün olarak toplumun hissettiklerine bağlıdır.”⁷¹

Çünkü bizler hepimiz toplumda yaşayan kişiler olarak, istesek de istemesek de, toplumda egemen olan biçimlere, kurallara göre davranmak ve yaşamak zorundayızdır. Ve toplum bizim sadece görünüşümüzü değil, içsel dünyamızı da, yani düşüncelerimizi, duygularımızı da etkilemektedir. Bu nedenle insanın içinde yaşadığı ortamın ve çevresinde bulunan kişilerin, kişinin hem kendi hem de başka şeyler hakkında nasıl düşüneceğini belirleyen en önemli etkenler olduğunu söyleyebiliriz.

Ortega'ya göre toplumu oluşturan ve aynı zamanda bireyleri belli bir kalıba sokarak, kendisi olmasına engel olan görenekler olduğu için, görenekler hakkında daha ayrıntılı bilgi vermekte fayda görüyoruz.

b – Görenek

Ortega'ya göre, selâm verme, trafik memurunun belli anlarda karşıdan karşıya geçmemizi engellemesi gibi olaylar da, insan ötekine bir birey olarak yönelmez ve o eylemi de kendi tasarlamaz ya da içinden öyle geldiği için, yani sorumluluğunu üstlenerek yapmaz.⁷² Çünkü insan bu tür eylemleri kendi özgür iradesiyle, kendi isteğiyle gerçekleştirmez. Hatta yaptığı şeyi, selâmlaşmada el verme gibi, anlamaz bile. Onun için bir anlamı yoktur. Bir tanıdığa rast geldiğinde yapması gereken niçin başka bir şey değil de budur, bilmez. Çünkü o eylemlerin kaynağı kendisi değildir. O bir robot gibi, onları sadece uygular. Ortega'ya göre;

“Bunlar öyle eylemlerdir ki, bir yandan insanidirler, çünkü zihinsel tavırlardan ya da insana özgü davranışlardan

⁷¹ BOCHENSKI, J. M.: *Felsefe Düşünmenin Yolları*, Çev: Kurtuluş Dinçer, Ankara 1996, Bilim ve Sanat Yay., s. 92

⁷² GASSET, Jose Ortega y: *İnsan ve Herkes*, s. 24

oluşmaktadır. Öte yandan kişide ya da bireyde oluşmadıkları gibi, kişi ya da birey onu istiyor da değildir. Sorumlulukları taşımaktadırlar; ama çoğu zaman anlıyor bile değildir. Bizim tarafımızdan yerine getirilen ama bize ait olmayan eylemlerdir.”⁷³

Peki ne kendi icadımız, ne de irademizin ürünü olan bu eylemleri biz neden yaparız? Cevabı çok basit. Herkes öyle yapar da ondan. Bizler genelde herkesin konuştuğu gibi konuşuruz, herkesin giydiği gibi giyeriz, herkesin davrandığı şekilde davranırız. Örneğin, bir tanıdığa rastladığımızda el veriz, çünkü öyle yapılır. Trafik polisi bizim karşıya geçmemizi engelliyorsa, bunu kendisi istediği için değil, öyle buyruk aldığı için yapar. Ve bizim hepimizin yaptığı ve yapmak zorunda olduğu bu ve buna benzer birçok şeyler söyleyebiliriz. Bu eylemlerin altında yatan neden ise, hepimizin birlikte yaşamak zorunda olmasıdır. Çünkü herkesle birlikte barış içinde, düzenli, güvenli ve huzurlu bir ortamda yaşayabilmek için, herkesin uymak zorunda olduğu bir takım kurallar olmalıdır.

İşte bu ortak yaşam çerçevesinde ortaya çıkan bu kurallar yani bizim söylenir diye söylediğimiz, öyle yapılır diye yaptığımız şeyler “görenek” olarak adlandırılır. Ve bu şekildeki göreneği Ortega, şöyle tanımlar:

“Görenekler, bireyin şu ya da bu biçimde, şu ya da bu oranda, başka çaresi olmadığından ötürü benimseyip uyguladığı insani davranış biçimleridir ve birlikte yaşadığı çevresi tarafından ona zorla benimsetilmiş olan şeylerdir.”⁷⁴

Çünkü bizler kendimizi doğar doğmaz, bize hazır olarak sunulan görenekler dünyası yani toplum içinde buluruz. Bu nedenle görenekler doğduğumuz andan itibaren bizi sarar, kuşatır, sıkıştırır ve baskı altına alırlar. Zorla içimize aktarılırlar. Benliğimize sızarak bizi yönlendirirler.

⁷³ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 25

⁷⁴ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 25

Bizleri şekillendirip, nasıl düşünmemiz, giyinmemiz, konuşmamız ve yaşamamız gerektiğini belirlerler. İnsanları, dünya'yı, varolan her şeyi artık bu görenekler aracılığıyla görmeye başlarız. Bu yüzden görenekler, gerçek ben'in bulunmasına ve oluşmasına engel olan en önemli etkenlerden biridir. Çünkü görenekler aynı zamanda ben ve öteki arasındaki ilişkinin en önemli şekillendiricisi ve yapılandırıcısıdır. Bizler, herkesin söylediğini söylediğimiz ve yaptığını yaptığımız zaman, kendimiz olmaktan çıkarak, herkesten biri oluruz. Bu durumda, ister istemez bireyler arası ilişkilere yansiyarak, gerçek ilişkilerin yaşanmasına ve insanın gerçek benliğini bulmasına engel olmaktadır. Çünkü bu durumda bizler kendimiz değil, başkası olduğumuz için, kendi varlığımızın bile farkında değilizdir. Yaptığımız eylemlerin bile sorumlusu bizler değiliz. Çünkü bireye ait olan eylemler iradi olmalı ve birey için bir anlamı olmalıdır. Oysa göreneklere uygun yaptığımız eylemlerimizde böyle bir durum söz konusu değildir.

İnsanın, ister istemez , içinde yaşamak zorunda kaldığı toplum ise,bireyleri kendi içinde eritmeye, kendine benzetmeye çalışır. Bunun içinde yeri geldiğinde baskı uygular. Göreneklerde söz konusu olan baskı ise her görenek türünde değişik boyutta olur. Örneğin, selâm vermeme durumunda yaptırım daha zayıf ve belirsizdir. Oysa hırsızlık olayında, toplumun hukuk kuralları çiğnendiği için yaptırım daha ağır ve fiziksel türdendir. Bu da bize göreneklerin zayıf ve güçlü olarak sınıflandırılabilceğini gösterir. Zayıf ve yaygın göreneklere giyim, yemek, toplumsal ilişkiler, dil ve kalıplaşmış düşünceleri; güçlü ve katı göreneklere ise hukuk ve devleti gösterebiliriz.⁷⁵ Böyle ayrımların yapılması ise, her görenek türünün toplumda hangi işlevi gördüğünü belirtir. Ve toplumdaki en güçlü yaptırımlar fiziksel olanlardır. Toplum bu yaptırımı da ancak, yasalarla belirlenmiş olan görenekler çiğnendiği zaman uygular.

⁷⁵ GASSET,Jose Ortega y : a.g.e., s. 208-209

İşte burada “toplumsal olay”ın bir başka özelliğini görüyoruz. Ki bu özellik de “şiddet”tir. Toplumsal, yaşamımızda belirginleştğinde, ilk sergilediği budur. Bir şey yapmak yada yaptığımız bir şeyden vazgeçmek isteriz, ama yapamayız. Çünkü bizi zorlayan, manevi baskı ve yeri geldiğinde fiziksel şiddet uygulayan toplumsal güç tarafından engelleniriz. Bunun en önemli nedeni nedir ? Yani neden engelleniriz ? Bu engellenmenin sebebi ; bireylerin gerçek ben’ini ortaya koymaya, göstermeye ve yaşamaya başlamasıdır.Çünkü birey artık bir kişi olmuştur. Bu da bireyin kişiliğinin oluşmasına ve kendi hayatını yaşamasına engel olan şeyleri –görenek,toplum- farkedip, onları hayatından dışlamaya başlaması demektir.

Bu konuyu şöyle hûlasa edebiliriz: Görenek, alışılmış olan şeylerdir. Toplumsal bir alışkanlıktır. Otomatikleşmiş ve kalıplaşmış davranış biçimleridir. Bir zamanlar anlaşılabilir nitelikte, bireyler arası bir ruhu ve anlamı olan insani eylemler iken, zamanla anlamlarını kaybetmişlerdir. Çünkü yaşamı tamamlanmış deneyimlerin kalıntısı oldukları için anlamları boşalmış, ruhsuzlaşmış, mekânikleşmişlerdir.

Toplumsal ve göreneklerin etkisinden nasıl kurtulabiliriz ? Topluma ve göreneklere rağmen ben’imizi nasıl bulabilir ve gerçekleştirebiliriz ? Bütün bu toplumsal baskılara karşın, insan, gerçek ben’ini nasıl ortaya koyabilir ? Bu soruları “ Ben’in Yaşamı” adlı başlık altında inceleyeceğiz.

c – Dil

Ortega, insanın doğası gereği bir söyleyici yani diyecek şeyleri bulunan bir varlık olduğunu, bu yüzden dilin varolduğunu belirtir.⁷⁶ Ve Ortega için dil, bireylerarası eylemin en ileri örneğidir. Çünkü son

⁷⁶ GASSET,Jose Ortega y : a.g.e., s. 232

derece bireysel varlıklar olan insanlar arasındaki iletişim ancak konuşma yoluyla gerçekleşir.

İnsanın hayvanlıktan kopup insanlaşmasında, sonra da toplumun ve uygarlığın yaratılmasında dilin rolü çok büyüktür. Dil bir kültürün ögesi olduğu kadar, bütün bir kültürün de taşıyıcısıdır. Ve dil bireyler arasında bir iletişim aracıdır.⁷⁷ Ancak sıradan bir araç değildir. Çünkü dil, hem toplumu etkilemekte , hem de toplumdan etkilenmektedir. Dolayısıyla dil, toplumu, görenekleri ve insanları etkileyen en önemli insani araç olmaktadır. Dil bir taşıyıcı olduğu için de, toplumun ve göreneklerin bütün özelliklerini, dili kullanan varlık olarak insana aktarmaktadır. Bu nedenle dil, insanın düşüncelerini, fikirlerini belirleyen önemli bir toplumsal güçtür.

Ancak dil, konuşan insanların icadı değildir. Çünkü daha onlar doğmadan hazırdır. Bu nedenle dil, bizim dışımızda, toplumsal ortamımızda yer alır. Doğduğumuz andan itibaren de, çevremizde bulunan insanlar aracılığıyla içimize sızmaya başlar. Yani kendini bize benimsetir. Ortega "konuşma'nın da, dil gibi dışarıdan mekanik ve akıl dışı olarak devraldığımız bir şey olduğunu ve bize zorla benimsetildiğini"⁷⁸ söyler. Bu yüzden konuşmakta Ortega'ya göre bir görenektir. Oysa "söylemek, bireyin içinde varolan bir şeyi dışarıya aktarmak ve açıklamak girişimi olduğu için, bireyin birey olarak yaptığı insani bir eylemdir."⁷⁹ Buradan hareketle söyleyecek olursak, dil, Ortega için, dışa vurmak ve iletmek istediğimiz şeylerin anlamıdır. Çünkü ona göre insanın dışa vurulmak ve dile getirilmek için çırpınan bir iç dünyası vardır.

⁷⁷ TANİLLİ ,Server : Yaratıcı Aklın Sentezi ,İstanbul 1997,Adam Yayınları,s.67.

⁷⁸ GASSET,Jose Ortega y : a.g.e., s. 245

⁷⁹ GASSET,Jose Ortega y : a.g.e., s. 237

Ortega'ya göre, dil'de bir görenek olduğu için, bu kez de herkes dille içimize sızmakta ve bizi herkesten biri yapmaktadır. Böylece de dille, her birey bir topluma ait olmaktadır. Bu yüzden dil, insanı toplumsallaştırır. Ve böylece de insanı biçimlendirir. Çünkü her dil, içinde kendine özgü bir dünya barındırır.⁸⁰ Buna göre de dil, büyük ölçüde insanın düşüncelerini, kanılarını, fikirlerini, oluşturur. Çünkü dilde var olan sözcükler yerleşik anlamlar taşır. Zamanla bizler de o sözcükleri kullana kullana, o sözcüklerin içindeki anlamları benimser ve onlara uygun düşünmeye ve yaşamaya başlarız.

Bizler söylediğimiz şeyle hangi düşünceleri dile getirmeyi istediğimizi az çok anlarız. Ama, o söylediğimiz şey, yani sözcük, ne diyor, anlamı nedir, onu bilemeyiz. Çünkü Ortega'ya göre, "sözcüklerde, başkalarının deneyimleriyle oluşmuş bir tür görenektir."⁸¹ Bu nedenle sözcüklerde ilk icat edildiklerinde hem kişinin kendisi, hem de çevresi için bir anlam taşıyordu ve anlaşılır nitelikteydi. Ve o günkü koşullar içinde topluluk yaşamının bir olayına ışık tutuyordu. Dolayısıyla insani bir eylemdi. Oysa "zaman geçtikçe anlamını kaybetmiş, ruhsuzlaşmış ve insanlıktan uzaklaşmışlardır."⁸² Yani zaman geçtikçe sözcüklerde, görenek gibi fosilleşiyor. Ve biz onları, anlamları üzerinde düşünmeden, otomatik olarak kullanır hale geliyoruz.

Ve bu durumda bizler, kalıplaşmış olan bu sözcükleri kullandığımız zaman, içinde barındırdıkları anlamları, fikirleri de benimsemiş oluyoruz. Bu nedenle Ortega, yaşamımıza eşlik eden fikirlerin hiç birini kendimizin düşünmediğini söyler. Ona göre bizim sandığımız fikirlerin hepsi, aslında çoğunluğun fikirleridir. Bu nedenle, toplumun basmakalıp fikirleri de, yerleşik görenekler olan kanılar gibi fikirler de, bizleri etkilemelerine rağmen, akıl ürünü değildir. Çünkü

⁸⁰ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 2

⁸¹ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 216

⁸² GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 247

onlarda göreneklerden ibarettir. Bu yüzden onlarda mekanik ve anlaşılmazdırlar, bize de baskı yoluyla benimsetilmişlerdir.⁸³ Ancak biz, bu fikirlerin doğruluğunu ya da yanlışlığını sorgulayıp, araştırmaya başladığımızda, bizim için gerçek ve akıl ürünü olan fikir haline geleceklerdir.

Sonuçta, fikirlerin de, dil ile ifade edilen bir başka görenek biçimi olduğunu söyleyebiliriz.

d – Kamu Gücü

Ortega, toplumda hakim olan ve topluma hükmeden fikirlerin **kanılar** olduğunu ve kanılarında, en belirgin özelliği tıpkı selâm verme ya da dil gibi hükmetmek olan, **Kamuoyu** denen şeyi oluşturduğunu söyler.⁸⁴ Zaten Ortega'ya göre, toplumsal olan her şey bireylerin üstünde bir baskıdır. Zorlamadır, buyurudur ve dolayısıyla hükmederler. Bu yüzden de yürürlükte olan şeyler, bizim katılımımızı umursamazlar. Oysa biz onları hesaba katmak zorundayızdır. Ortega için bu hesaba katma zorunluluğu bile bir baskıdır.

Ortega'ya göre toplum, özü gereği olarak, bireyin karşısına, her zaman bireyin karşı koyamayacağı bir güç olarak çıkmaktadır. Ve kamuoyu denen, hakim fikir de bu gücü ardına alır. İşte topluluğun bu gücüne “kamu gücü” denir. Ve bu kamu gücünün ardında da her zaman yürürlükte olan bir kanı mutlaka vardır. Ayrıca kamu gücü, bütün görenek ve yürürlükte olan şeylerin beslendiği ana kaynaktır.⁸⁵ Buradan da anlaşılacağı gibi, bir insan grubunun oluşturduğu küçük bir toplulukta bile, bireylerin üstünde baskı yapan bir kamu gücünün

⁸³ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 249-250

⁸⁴ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 252.

⁸⁵ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 254

varolduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu güç, o topluluğun kendisi tarafından, topluluğu korumak amacıyla oluşturulur. Her toplumda ve her toplulukta bulunan bu kamu gücünün etkisi ise, toplumun, göreneğin çiğnenmesine verdiği önemin azlığı ve çokluğu ile ilgilidir.

Ortega'ya göre, “**toplum**” dediğimiz şey, bu adla söylenen şey değildir. Bir toplanmazlık, bireylerin karşılıklı birbirlerini itmesidir. Çünkü “toplum, toplumsal nitelikli öğeleri ve davranışlarıyla, parçalayıcı ve toplum karşıtı olan öğelerin arasındaki savaştır.”⁸⁶ Bu nedenle Ortega, toplumsallığın baskın çıkması ve bu sayede toplumun toplum olarak varlığını sürdürebilmesi için, kendi içindeki kamu gücü'nün duruma sık sık ve şiddetli biçimde el koyması gerektiğini belirtir. Ancak bunun içinde o gücün karşı durulmaz biçimde işlemesini sağlamakla görevli özel bir kurum oluşturulmalıdır. Bu kurum ise **Devlet**'tir.

e – Devlet

Ortega hepimizin, toplum içinde yaşayan bir birey olarak yapılan eylemlerin çoğundan sorumlu olmadığını düşünür. Çünkü onları başkaları istediği için yaparız. Örneğin trafik memurunun, karşıdan karşıya geçerken bizi durdurması, önceden belirlenmiş olan toplumsal ilişkilere benzemez. Çünkü bu ilişki insan insana değildir. Benim, yoldan karşıya geçme eylemim insani bir eylemdir, çünkü öznesi benimdir. Oysa trafik memuru yaptığı eylemden kendisi sorumlu değildir. Başkaları istediği için öyle davranır. Çünkü burada trafik memuru kişisel yaşamına ara vermiştir. Ortega'ya göre “Bu türlü eylemlerin sorumlu öznesi genelde **Yasa**'dır. Yasa ise bir iradenin ifadesidir. Burada insani olmayan bir kendigenlik söz konusudur.”⁸⁷ Genelde kendi isteklerimiz dışında yapmağa zorunlu olduğumuz ve çoğunlukla da yasak ve emir

⁸⁶ GASSET,Jose Ortega y : a.g.e., s. 257

⁸⁷ GASSET,Jose Ortega y : a.g.e., s. 179

niteliğinde olan bu eylemlerin sorumlusu **Devlet** diye adlandırılan şeydir. Ancak ortada devlet diye biri görünmemektedir.⁸⁸ Aslında devlet, o gizli kendilik adına bizleri yöneten insanlardır. Bu nedenle devletin de toplumsal olduğunu söyleyebiliriz. Ancak devlet toplumsal olmasına rağmen, toplumsal olmayan bireylerin arkasına gizlenmektedir.

Ortega'ya göre devlet, kan bağı ile bağlı olduğu doğal cemiyetlerinden ayrılmış olan insanların, bir arada yaşamaya mecbur olduklarını anladıkları zaman oluşmaya başlamıştır. Bu nedenle Ortega, "devleti, ne kan, ne dil, ne toprak birliği, beraberce bir şey yapma isteği olarak tanımlar. Çünkü ona göre devlet, her şeyden önce bir aksiyon planı ve işbirliği programıdır."⁸⁹ Bundan dolayı Ortega, bir devletin fiziki sınırlarının olamayacağını, dolayısıyla günümüzde varolan tabii sınırlar fikrinin saçma olduğunu düşünür. Çünkü tabii sınır, sadece A halkının B halkına doğru yayılmasını engellemek ve siyasi birliği kuvvetlendirmek için kullanılan araçlardır. Oysa bir devletin esas varlığı olan bir milletin oluşması için, "gelecekle ilgili bir gayelerinin olmaları yeterlidir."⁹⁰ Yoksa kan, dil, tarih birliği, milleti ve devleti var eden sebepler değil, onların sonuçlarıdır.

Ortega, mutlaka bir devlet'in ve birilerinin birilerini yönetmesinin gerekli olduğuna inanır. Çünkü devlet olmazsa, insanların hayatları kaos'a dönüşür. Bu nedenle insanlar başıboş bırakılmamalıdır. Aksi takdirde, insanlar kendilerini önemsiz işlere adayacaklar ve kendilerine bir hedef seçemeyeceklerdir. Ve bir kargaşa içinde kaybolup gideceklerdir. Bu fikre Ortega, İspanya'nın o günkü belirsizliğinden yola çıkarak ulaşır. Hükümetler ülkeyi iyi yönetemediği için, ülke bir kaos'a sürüklenmiş, insanlar başıboş kalmış ve sürekli birbirleriyle kavg

⁸⁸ GASSET,Jose Ortega y : a.g.e., s. 179

⁸⁹ GASSET,Jose Ortega y: **Kütlelerin İsyanı**, Çev. Nejat Muallimoğlu, İstanbul 1996, Birleşik Yay., s. 206

⁹⁰ GASSET,Jose Ortega y: a.g.e.,s. 217

etmeye başlamışlardır. Bu nedenle ülkede doğru düzgün bir şey yapılamaz hale gelmiştir. Hiç kimsenin ne bugünü ne de geleceği ile ilgili hiçbir amacı yoktur. Oysa Ortega'ya göre, "gerçekten yaşamak için, insanlar bir şeye yönelmeli ve bir hedefe doğru kendilerini geliştirmeli – dirler."⁹¹ Dolayısıyla Ortega, "emretmek"ten, halka yapacakları bir iş vererek, boş bir hayatta avare dolaşmalarını önlemeyi anlar. Bundan dolayı her devletin, halkı belirli yönlerde eğitebilmek ve geliştirebilmek için bir programının olması gerekir.

Ortega, İspanya'da yaşanan tecrübelerden yola çıkarak, her otorite değiştiğinde kanaatlerin de değiştiğini söyler. Çünkü "topluluklara tesir eden değişiklikler, zamanla insanların şahsi karakterlerinde de değişikliklere yol açmaktadır. Bu değişen iktidarla birlikte ruhun da yer değiştirmesidir"⁹². Bundan dolayı Ortega, bir devri anlamak için, o devirde dünyayı kimin yönettiğine bakmalıyız der. Bu sebeple kendi de, kendi devrini anlamak için, dünyayı kimin yönettiğini araştırır. Sonuçta, dünyayı kitle, yığın dediği insanların idare ettiğini görür. Hedefi olmayan, bilinçsiz, kendi hayatını yaşamayan, hiçbir şeyin sorumluluğunu üstlenmeyen ve kendi gibi olmayanları da ezen insanlar. Devleti bunlar idare ettiği için, yönetilen insanların kanaatleri de, ruhları da bunlara uygundur, aynı onlar gibidir. Bu yüzden her tarafta kaos, kargaşa, savaş ve açlık vardır.

Ortega'ya göre,devleti yığınların yönetmesi, "bugün Avrupa'yı tehdit eden en büyük tehlikedir."⁹³ Çünkü bugün devlet, içinden çıktığı medeniyeti ve kendisini var eden insanları yok etmekle tehdit etmektedir. Artık devlet, halk için değil, halk devlet için varolmaktadır.

Bunun böyle olmasının sebebi de, pratik zekâ'ya sahip olan burjuvazilerin, devlet idaresini ellerine alıp, devleti iyi işleyen, heybetli

⁹¹ GASSET,Jose Ortega y: a.g.e.,s. 181

⁹² GASSET,Jose Ortega y: a.g.e.,s.61

⁹³ GASSET,Jose Ortega y: a.g.e.,s. 151

ve ürkütücü bir makine haline getirmeleri, nüfusun artması, sanayileşme ve burjuvazilerin yaratmış olduğu liberal demokrat devlet modelidir. Çünkü bunların sonunda, kuvvet yığın'ın eline geçiyor ve yığın artık devlette söz sahibi olmaya başlıyor. Zamanla da yığın, devletin kendisi için varolduğunu anlıyor ve bunun sonucunda da, devletin kendisini koruması gerektiğini idrak ediyor. Ancak;

“Yığın, devletin belli özelliklere sahip insanlar tarafından yaratıldığını ve ancak bazı temel özelliklerle ayakta kalabildiğini anlamaz. Çünkü devletin, kendi yarattığı bir şey olduğunu zanneder. Bu yüzden ülkede bir çatışma ya da bir güçlük ortaya çıktığında kitle adamı, devletin olaylara müdahale edip, bir çare bulmasını ister.”⁹⁴

Ortega için, günümüz medeniyetini tehdit eden en büyük tehlike, işte bu devlet müdahalesidir. Çünkü artık kitle, her başı sıkıştığında, kendisi hiçbir şekilde mücadeleye girişmeden, devlet denen bu makinenin düğmesine basarak, onu hareket ettirmeye ve her şeyi bu yolla elde etmeye ve sorunları bu şekilde çözmeye çalışır.⁹⁵ Kitle'nin kendisi olayların çözümünde hiçbir rol oynamaz, olaylara çare aramaz ve hiçbir şeye müdahale etmez, her şeyi devletin halletmesini ister. Sonunda da, kitle adamı, kendini rahatsız eden her azınlığı ezmek için, gittikçe artan bir şekilde devlet makinesini hareket ettirme eğilimi gösterir. Bunun sonucunda ise, kitle devletin boyunduruğu altına girerek, onun için yaşamağa başlar. Başlangıçta “devlet benim” diyen kitle'nin yerine, artık devlet geçer. Ve bundan sonra da, kitle istesin ya da istemesin, devlet onun adına hareket etmeye başlar.

Ortega, devletin sık sık yaptığı bu müdahalelerin sonucunun öldürücü olduğunu düşünür. Çünkü bunun sonucunda toplumda varolan sosyal hareket parçalanarak, artık hiç ürün veremeyecek hale gelecektir. Bundan sonraki durumu Ortega şöyle dile getirir:

⁹⁴ GASSET,Jose Ortega y: a.g.e.,s.155

“Toplum devlet için, insan hükümet makinesi için yaşamağa mecbur kalacaktır. Varlığının devamı için çevresindeki hayati desteklere bağlı olan devlet, cemiyetin bütün iliğini emerek, onu bir iskelet, hayatı çekilmiş bir organizma haline getirecektir.”⁹⁶

Böyle bir ortamda ise, insanın gerçek ben'ini keşfetmesi, kendi yolunu çizmesi mümkün değildir. Çünkü kitle'nin egemen olduğu toplum, kendisinden farklı olanları, kendisine karşı olanları ezmekte, onların varolmasına engel olmaktadır. İşte bu yüzden, ortamın düzeltilmesi gerekir. Herkesin gerçek kişiliğini özgürce oluşturabileceği, bilinçli bireylerin yetişebileceği ortam ve devlet modeli yaratılmalıdır.

Ortega'ya göre, böyle bir ortamın oluşabilmesi için, kitle'nin yönetimden çekilmesi gerekir. Çünkü kitle devleti yönetebilecek kapasitede ve nitelikte değildir. Zira kitle, dünya'ya yönetmek için değil, yönetilmek için gelmiştir. Ona göre kitle, hayatını üstün azınlıkların eline bırakmalı ve onlar tarafından yönetilmelidir. Bu düşüncesiyle de Ortega, Platon'un kiyle benzeşen, devlet anlayışını ortaya koyar. Ona göre devleti, bilgili, kültürlü, bilinçli aristokratlar yönetmelidir. Çünkü bu aydın aristokratlar, kitlelere öncülük edecek, onlara gerçek hedefler gösterebilecek, onları eğitip bilinçli bireyler haline getirebilecek düzeyde insanlardır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ; gerçek ben'in bulunmasını engelleyen bütün bu faktörleri göz önüne aldığımızda, birey hiçbir zaman tam anlamıyla özgür ve özerk olamayacaktır. Çünkü bireyin özgür ve özerk olabilmesi için ; eylemleri kendisine ait olmalı, yaşamının doğrultusunu da, kendi kaderini de kendi belirlemeli, olanaklarını

⁹⁵ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s.156

⁹⁶ GASSET, Jose Ortega y: a.g.e., s. 156

gerçekleştirmeli, müdahalelerden ve engellemelerden uzak olmalı ve keyfince düşünüp eylemde bulunmak üzere yalnız bırakılmalıdır.⁹⁷

Bu durum da ise ben'in yaşamı ön plana çıkmaktadır. Bireyin özgür ve özerk olması için ben'in yaşamı nasıl olmalıdır ? Bunun cevabını vermeye çalışalım.

3 – Ben'in Yaşamı

Ortamın düzeltilmek , yeni bir devlet modelinin yaratılmak isten – mesinin en büyük sebebi, bireylerin gerçek ben'lerini bulabilecekleri, rahatça ortaya koyup yaşayabilecekleri ortamlar yaratmak içindir.

Çünkü Ortega'ya göre bizler, birincil gerçeklik olan kendi yaşamımızdan başka ikinci, üçüncü derecede olan bir çok gerçekleri de, sanki birincil gerçeklikler gibi yaşadığımız bir yaşamın içinde bulunuyoruz. Dolayısıyla bizler, kendi yaşamımızın bilincine varmıyoruz. Onun yerine hep varsayımsal olarak, varsayımsal şeyler yaşıyoruz. Toplumsal çevremizin, göreneğin zaman içinde icat edip yığıldığı, bir takım şeyler arasında ömür sürüyoruz.⁹⁸ Bu nedenle normal yaşamımız, bizim üzerinde düşünmeden yaptığımız şeylerle geçiyor. Yaşamımız boyunca, hep o sözde şeylerle bir şeyler yapmak durumunda kaldığımızdan, yaşamımız da bir sözde yaşam oluyor. Burada anlatılmak istenen, her şeyi yapar gibi yapıyor, yaşar gibi yaşıyor olmamızdır. Yani sahici yaşamımızı yaşamıyor olmamızdır.

⁹⁷ LUKES, Steven : Bireycilik ,Çev.İsmail Serin ,Ankara 1995,Ark Yayınları,s.133-135

⁹⁸ GASSET,Jose Ortega y : İnsan ve Herkes, s. 106

Ortega, sahici yaşamımızı, ancak aralarında bulunduğumuz ve “toplum” diye adlandırdığımız öteki insanlardan devraldığımız bütün o yorumlardan kendimizi sıyrabilirsek, yaşayabileceğimizi söyler. Bunu da ancak, kökten gerçeklik olan kendi yaşamımızla ilişkiye girerek, kendi yalnızlığımızın derinliklerine çekilip, kendi kendimizle hesaplaşarak yapabiliriz. Zira insan, ömrünün belli anlarında, kendi yalnızlığına çekilerek, kendi yaşamının ve kendisinin sorumlu olduğu alışverişin, toplum içinde gördüğü ve yaşadığı olayların hesabını çıkarmalı, yalnızlığı içinde bunlara tekrar bakmalıdır. Çünkü “yalnızlığı içinde insan, kendi gerçeğidir. Oysa toplum içinde varlığını sahteliğe yöneltir. Bu yüzden, insan sahici yaşamının gerçekliğine, sık sık kendisinin yapayalnız derinliğine çekilerek katılmalıdır.”⁹⁹

Ortega'nın, insanın yalnızlığı içinde kendi derinliklerine çekilmesini istemesinin iki nedeni vardır. Bunlarda **birincisi**: insanın kendini bulması ve tanımasıdır. Çünkü insan toplum içindeyken asla gerçek kendi değildir, sahte bir benliği vardır. Toplum içinde yani diğer insanlarla birlikteyken insanın kendi olması ve gerçek ben'ini bulması zor olduğu için, insan ancak yalnızken kendi içine çekilebilir ve kendini anlayabilir. **İkincisi**: toplumsal diye nitelenen her şeyi, sahici insan yaşamının mahkemesine çıkararak, onların gerçekliklerini keşfetmektir.

İşte bu yüzden Ortega, “felsefe” ile uğraştığını söyler. Ona göre felsefe, içine çekiliştir. Aralarında ömür sürdüğümüz o sahte gerçeklerden, kendilerini bize sahici gerçek olarak kanıtlamaları için geri çekilmedir.¹⁰⁰ Zira insan, her zaman kendisiyle karşı karşıya gelmeli ve hesaplaşmalıdır. Çünkü insan, ötekilerin karşısında hiçbir zaman kendi kendisiyle baş başa kalamamaktadır. Hatta insan, toplum içinde ötekilerle birlikteyken, tamamen kendi olmaktan çıkıp, ötekileşmektedir. Çünkü insan kendi gerçek ben'ini ortaya koyamaz, ona

⁹⁹ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 107

¹⁰⁰ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 108

uygun davranıp, yaşayamaz. Dolayısıyla insan, toplumun ve diğer insanların istekleri doğrultusunda davranıp, yaşadığı için, kendi değil, başkası yani öteki olmakta ve böylece ötekileşmektedir.

4 – Ötekileşme

Ortega, bize ötekileşmenin ne olduğunu daha iyi kavratılabilmek için, konuyu izaha insanlardan önce hayvanları ele alarak başlamıştır. Çünkü ötekileşme hayvanlarda daha belirgindir. Bu durumu hayvanları dikkatlice incelediğimizde rahatça fark edebiliriz. Hayvanların dünyasını belirleyen ise, korku ve istek duygularıdır. Korku durumunda da, istek durumunda da hayvanların yaşamını yöneten, çevrenin nesneleri ve olaylarıdır. Bu yüzden hayvanlar, kendi varlıklarının yöneticisi değildirler. Yaşantısı kendi kendisinden kaynaklanmaz, kendi dışında olup bitenlerden ve kendisinden başka olanlardan kaynaklanır.

“Hayvanın yaşantısının kendisinden kaynaklanmadığını, öteki’nden kaynaklandığını, öteki şeyler tarafından sürüklendiğini, oynatıldığını, tutsak edildiğini söylemek, hayvanın hep ötekileşerek, kendinden uzaklaşarak yaşadığını söylemekle eşanlamlıdır.”¹⁰¹

Kısaca, hayvanların yaşamı ötekileşme’den başka bir şey değildir. Ortega’ya göre, bu durum insan içinde geçerlidir. İnsan da hayvanlar gibi çevresinin, toplumun ve dünyanın tutsağıdır. İnsanın da etrafı, içine korku salan ya da onu büyüleyen şeylerle sarılıdır. Yaşam kaçınılmaz bir biçimde, insanı istese de istemese de böyle şeylerle uğraşmaya zorlamaktadır.¹⁰² Bundan dolayı, insan’da kendi kendisi olmaktan çıkarak ötekileşmektedir. İnsan ötekileştiğinde ise körleşmekte, uyurgezer olmakta yani bir makine haline gelmektedir.

¹⁰¹ GASSET,Jose Ortega y : a.g.e., s. 33

¹⁰² GASSET,Jose Ortega y : a.g.e., s. 33

Ancak, insan ile hayvan arasında bir fark vardır. O da, insanın istediği anda ötekileşmekten kendini kurtarabilecek olmasıdır. Çünkü insan, hayvanların tersine, kendini çevresinden soyutlayabilir ve etrafında bulunan nesnelerle ilgilenmekten vazgeçebilir.¹⁰³ Yani, insan dünyaya sırt çevirip, kendi iç dünyasına dalebilir, ve ötekilerle ilgilenmek yerine, kendisiyle ilgilenebilir. Kendini bulmaya ve keşfetmeye çalışır. Oysa hayvanlar, bunu yapamaz. Ortega'ya göre "insan da ötekileşmekten ancak benliğine dalarak kurtulabilir."¹⁰⁴ Yani, insan benliğe dalıp, kendi gerçek ben'ini keşfederse ancak öteki olmaktan kurtulabilir. Yoksa hep öteki olarak kalacaktır.

a – Benliğe Dalma

Ortega'ya göre ; ötekileşmekten kurtulmak için benliğe dalma olayındaki en büyük sorun , insanın dünyadan çekildiğinde gidecek bir yerinin olup olmamasıdır . Çünkü dünya tamamen dışsallık olduğu için, insan bu dışsallığı bir süre terkettiğinde , gidebileceği bir içerisi'nin olması gerekir . Yani başlıca bileşeni "fikirler" olan bir kendi kendisi olmalıdır . Ona göre , bir insanı kendi yapan en önemli unsur, sahip olduğu fikirlerdir . Bu fikirlerde , dışarıda yani dünyada değil , sadece içimizde yani kafamızda bulunur.¹⁰⁵

İşte hayvanın, devamlı kendisinin dışında olup bitenlere, çevresindeki şeylere bağımlı olmasının nedeni budur; içine sığınabileceği, girebileceği bir yuvasının, yani kendi kendisinin olmamasıdır. Hayvan hiçbir zaman kendi içine giremez, yani kendi benliğine dalemez. Bu nedenle Ortega, hayvanın salt ötekileşme

¹⁰³ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 33-34

¹⁰⁴ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 34

¹⁰⁵ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 34-35

olduğunu söyler. Ona göre de bunun en iyi örneği hayvana dışarıdan bir tehlike gelmediği sürece uyumasıdır. Ortega'ya göre, bu uyuma yani uyuşukluk özelliği, "insanlık eşiğinin altında bulunan insanlarda da görülmektedir. Oysa içsel yaşamı yoğun olan insanlar, sürekli uykusuzluk çekerler."¹⁰⁶

Ortega'ya göre, insandaki bu benliğe dalabilme yetisi, insana doğuştan verilmemiştir. Aslında ona göre, hiçbir şey doğuştan verilmemiştir. O da varoluşçular gibi, insanın her şeyi, sonradan kendisinin elde etmek zorunda olduğunu düşünür. Eğer insan benliğine dalabiliyorsa, bunu çabasıyla, uğraşlarıyla, fikirleriyle, dış dünyasındaki şeyleri değiştirmesi ve etkilemesiyle kendi başarmıştır. Çünkü kendi benliğine dalarak, dünya ve onunla ilişkisi üzerine fikirler oluşturmuştur. Böyle bir kişi, iç dünyasından tekrar dış dünyaya yöneldiğinde artık başka biridir. Artık dünya'ya bakış açısı değişmiştir. O artık, nesnelerin, dünya'nın, olayların etkisi altında değildir. Tam tersine, nesnelere egemen olan, dış dünyada kendi fikirlerini gerçekleştiren, ve dünya'yı kendi benliğinin tercihleri doğrultusunda biçimlendiren kişidir. Bu aşamada ise, "eylem" söz konusudur. Zaten Ortega için, "benliğe dalma gelecekteki eylemi tasarlamaktan başka bir şey değildir."¹⁰⁷ Burada da görüldüğü gibi Ortega'da, eylem ve benliğe dalma iç içedir. İkisi birbirinden ayrılmaz şeylerdir. Bu yüzden biri diğerinden daha önemli ve öncelikli değildir. Ortega, benliğe dalma'da eyleme dikkat çekerek, eyleme dönüşmeyen düşüncenin anlamsızlığını vurgulamaya çalışır. Dolayısıyla Ortega felsefesinde, **düşünce** kadar **eylem**'de önemlidir. Öyleyse ona göre "Eylem" nedir?

¹⁰⁶ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 35

¹⁰⁷ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 35-36

b – Eylem

Ortega'ya göre insanlar, düşünmek için yaşamazlar, yaşayabilmek için düşünürler. Bunu başka türlü söyleyecek olursak, insanlar hayat mücadelesinde ayakta kalabilmek için düşünürler. Bundan dolayı Ortega, düşüncenin her zaman eylemden doğduğunu söyler. Ona göre düşünmek, yaşama egemen olma yolunda yapabileceğimiz tek denemedir.¹⁰⁸

Ancak buna rağmen Ortega için düşünce, insana doğuştan verilen bir özellik değildir. Ya da çoğu düşünürün dediği gibi, insanın özelliği düşünce değildir. Çünkü düşünceyi insanın kendisi oluşturur. Yani, düşünce sonradan kazanılan bir niteliktir, bu nedenle de her zaman kaybetme riski vardır.

Balığın, balıklığından emin olması gibi, insan, insanlığından hiçbir zaman emin olamaz. Başka bir ifadeyle, düşüncesini eyleme geçirebileceğinden, yerli yerinde iş göreceğinden, uygun olanı yapacağından asla emin olamaz. Bunu Ortega şöyle ifade eder:

“İnsan olmak demek, insan olmamak tehlikesine her zaman açık bulunmak demektir... Bu yüzden insan, özünde dramdır. Çünkü insanın her anında bu dram söz konusudur. Kaplan kaplanlığından hiçbir zaman çıkamazken, insan insanlığından çıkma riskini her zaman taşır.”¹⁰⁹

Yani insan her an kendi kendisi olmaktan çıkabilir. Aslına bakarsanız, kişisel bireyselliğimiz, tümüyle gerçekleşmeyen bir kişidir, bir ütopyadır. Bu nedenle insan özünde “belirsizliktir”. Çünkü insanın ben'im dediği özellikleri de, elde ettiği kazanımların hiç biri de kalıcı

¹⁰⁸ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 38

¹⁰⁹ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 40

değildir. Bir gün insan ötekileşerek, yeniden hayvan düzeyine inebilir.¹¹⁰ İşte belki bu özelliği de onu insan yapandır. Aynı zamanda, insanın her zaman taşıdığı bu ötekileşme riski, insanın insan olarak kalabilmede gösterdiği mücadelenin de kaynağını oluşturur.

Ortega, bugün Batılı ruhların bunun farkında olmadığını, bu nedenle de kendilerini güvende hissettiklerini söyler. Çünkü Ortega'ya göre, onlar, insanlığın ilerlediğini ve ilerlemesinin de kaçınılmaz olduğunu düşünüyorlar. Bu yüzden insanlık, içindeki o riski unutmuş, tetikte durmaktan, kaygılanmaktan vazgeçip, sorumluluklarından sıyrılmıştır. "İşte bugün ödemekte olduğumuz o güvenin bedelidir,"¹¹¹ Yani, bugün toplumda, dünyada varolan savaşların, karışıklıkların, belirsizliklerin, kötülüklerin, açlığın ve kendine, topluma yabancılaştırmanın nedeni, kendimize aşırı güvenmektir.

Ortega'nın bütün bunları söylemesindeki maksat, "düşüncenin insana bahşedilmiş bir armağan değil de, zahmetli ve uçup gitmeye hazır bir kazanım olduğunu"¹¹² hatırlatmak içindir. İnsan, sahip olduğu şeylerden, davranışlarından, eylemlerinden dolayı, insanlığını kazanabilir. Ancak bunun için de her zaman kendini gözetlemelidir. Çünkü insanlar hayatlarını kendilerine sunulduğu gibi yaşamamalı, hayatlarına anlam katmak için uğraşıp durmalıdırlar.

Ortega için, insan "eylem" demektir. Ve eylemi de şöyle tanımlar; "eylem, önceden düşünülmüş ortaya çıkardığımız bir tasarıma uyarak, çevremizdeki nesnelere ya da başka insanlara yönelttiğimiz etkinliktir."¹¹³ Buradan da anlaşılacağı gibi, düşünce olmadıkça eylem de söz konusu değildir. Eylem'le canlılık kazanmadıkça da, gerçek

¹¹⁰ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 40

¹¹¹ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 43

¹¹² GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 42

¹¹³ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 44

düşünce yoktur. Çünkü bir sözcük olarak kalan bir düşünce, ancak sözcükleri değiştirir.

İşte bu düşüncelerinden dolayı, Ortega için günümüzde ortaya çıkan sorunların nedeni ; düşünceyi insan yaşamından soyutlamak, düşüncenin eylemle olan ilişkisini kesmek ve sadece düşünceye yani akla önem vermektir. Çünkü Ortega'ya göre insanlar, ayakta kalabilmek için değil de düşünmek için düşünüyorlarmış havasındadırlar. Ona göre, aynı şey kültür için de geçerlidir. İnsan, yaşamı kültürün hizmetine sokmuş, böylece insan yaşamı yani varoluşumuz, değersiz bir şey haline gelmiştir. Çağımızda, kültür kapitalizmi yaşanmaktadır.¹¹⁴ İnsanlar artık tüketime hizmet eder, üretmek için üretir hale gelerek bunalıma düşmüşlerdir. Ona göre;

“Sanki insan kültürsüz, düşünmeden ve benliğe dalmadan yaşayabilirmiş gibi, bunları yaşamın dışında bulunan şeyler gibi gösterdiler. Bunun sonucunda da insanlar düşünmekten kaçıp, kendini ötekileşmenin kucağına bıraktılar.”¹¹⁵

Ortega bu yüzden, salt eyleme ya da salt düşünceye önem veren “izm”lere karşıdır. Çünkü her ikisi birbirini tamamlayan şeylerdir. Biri olmazsa diğerrinin de hiçbir anlamı ve değeri yoktur. İnsan, salt eyleme önem verdiğinde, hayvan düzeyine inmekte, salt düşünce'ye önem verdiğinde ise yaşamdan soyutlanmaktadır. Bugün der, Ortega;

“Bir takım insanlar, ötekileşme çıkırtkanları, insanları düşünecek halleri kalmasın diye uğraşıp duruyorlar. İnsanların kişiliklerini yapılandırabilecekleri tek yer olan ‘yalnızlıkta’, kendilerini yeni baştan yapılandıramasınlar diye, insanları kalabalıklarda yığılmaya zorluyorlar”.¹¹⁶

Ortega'nın bu söylediği bugünde geçerlidir. Bugünde birileri, düşünen, araştıran, sorgulayan, bilinçli insan tipi istemiyor. Böyle

¹¹⁴ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 45

¹¹⁵ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 46

¹¹⁶ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e., s. 47

insanların oluşmasına da engel olmaya, böyle insanların önünü kesmeye çalışıyorlar. Bunun içinde insanların yığınların içinde, yığın insanı olarak kalmaları için uğraşıp duruyorlar. Çünkü böylece hiç kimse, onların ne yapıp ne ettiklerini sorgulayamayacak, anlayamayacak. Bu sayede onlarda istediklerini rahatça yapabilecekler.

Bunun karşısında ise, insanın kendisi ve diğer insanlar için yapabileceği en iyi şey, kendi iç dünyasına yani benliğine dalarak uzun uzun düşünmesidir. Olan biten, varolan her şey üzerinde. Ve bunun sonucunda da yeni ve berrak fikirler üreterek, varolan sorunları aşmalıdır.

Sonuç olarak Ortega, insanın eylemi, kendisini gerçekleştirmek için yaptığını söyler. Bu yüzden de insanın eylemi, tasarlanmış bir eylemdir. Geleceğini tasarlayan insan için ise, artık ötekileşme bitmiş demektir. Ancak yine de ötekileşme tehlikesinin varolduğu hiçbir zaman unutulmamalıdır.

Her zaman ötekileşme tehlikesinin olduğu bir ortamda, gerçek ben nasıl keşfedilebilir ? Gerçek ben nasıl korunabilir ve yaşatılabilir ?

5 – Gerçek Ben, Nasıl Ortaya Çıkar ?

İnsan, toplum içinde büyüyüp, gelişen bir varlık olduğu için, ister istemez toplum'a uymak zorunda kalır. Bu durumda ise insan, eylemlerini kendi özgür iradesi ile gerçekleştiremez. Kendine ait zannettiği kişiliği bile kendi gerçek kişiliği değildir. Çünkü kişi tamamen toplumun etkisi altındadır. Bu aşamada insanın gerçek ben'ini bulması imkânsızdır. Ortega'ya göre insan, gerçek ben'ini ancak yapıp ettiği her şeyi sorgulamaya başladığında ve bütün bunlardan kendini

soyutlayarak, gerçek yaşamı olan o kökten yalnızlığına çekildiğinde keşfedebilecektir.

İnsan'ın gerçek ben'ini bulması ise o kadar kolay değildir. Çünkü “ben” birdenbire ortaya çıkmaz, belli bir süreç ister. Gerçek ben, birçok deneyimlerden sonra yavaş yavaş beliren bir şeydir. İnsan, kendi gerçekliğine, ancak yalnızlığı içinde ulaşabilir. Ama kendi yalnızlığına çekilmeden önce, kendi gibi olan başka insanları da tanımalı ve onlarla ilişki kurmalıdır. Çünkü biz “ben olduğumuzu, daha önce sen’leri tanıdıktan sonra, onlarla çatışarak, adına toplumsal ilişki dediğimiz savaşım sırasında fark ederiz.”¹¹⁷ Yani ben gerçek benliğimi, o kökten gerçeklik ve kökten yalnızlık olan yaşamın içinde değil, birlikte yaşamak denen o ikincil gerçeklik düzleminde, sen’ler arasında, onlarla olan çatışmaların sonunda, onlardan farklı olduğumu keşfederek, bulabilirim. İnsan, kendini ve sınırlarını ancak senlerle olan savaşımı ve çatışmaları sırasında, adım adım keşfeder. Çünkü, kendini her şey sanan ben, sen’leri tanıdıkça ufalmaktadır. Sen’deki matematik zekâyı, inceliği, dürüstlüğü vb. şeyleri gördükçe, bende olmadığını fark ederim. Örneğin, Sen’in inatçı iraden bana pısrıklığımı gösterir ya da sen’in kusurların, kendi yeteneklerimin gözüme çarpmasına neden olur. Böylece sen’ler sayesinde, yavaş yavaş gerçek kendi ben’im biçimlenmeye başlar. “Sonuçta kendimi bir alay sen’den biri olarak keşfederim, ancak onlardan farklıyım, yeteneklerim de, kusurlarım da kendine özgüdür.”¹¹⁸

Ben, sen’leri tanıdıkça kendini keşfedip,gerçekleştireceğine; gerçek ben ancak sen’leri tanıdıkça, onlarla ilişkiye girdikçe oluşabileceğine göre, hiçbir zaman gerçek ben’e ulaşamaz.Çünkü insanın bütün sen’leri tanınması mümkün değildir. Bu durum da gerçek

¹¹⁷ GASSET,Jose Ortega y : a.g.e., s. 167

¹¹⁸ GASSET,Jose Ortega y : a.g.e., 170

ben hiçbir zaman tamamlanamayacak bir şey midir ? (Bkz.s.84) Bu sorun ve sorunun cevabı , Ortega'da açıkça ifade edilmemiştir.

Ayrıca Ortega'nın, insan kendini, ancak yalnızlığı içinde bulabilir ifadesiyle, daha sonra söylemiş olduğu, "ben" olduğumuzu ancak sen'leri tanıdıktan ve onlarla ilişkiye girdikten sonra keşfedebiliriz, ifadesi arasında bir çelişki var gibi görünmektedir. Ancak, bize göre, burada anlatılmak istenen, nasıl iyi olmazsa kötü, soğuk olmazsa sıcak anlaşılmazsa, başka insanlar olmadan da insanın kendisini tanıyamayacağıdır.Bu nedenle insanın kendisini karşılaştırabileceği alternatifleri olmalıdır.Bundan dolayı ilk önce sen'leri tanımalıyız. Ancak bundan sonra, kişi, sen'ler sayesinde edinmiş olduğu, kendisiyle ilgili bilgileri, yalnızlığı içinde inceleyip, değerlendirebilecektir.Burada **"yalnızlık"** sanki toplanan verilerden bir sonuç çıkarmaya çalışan bir makine işlevi görmektedir. Foucault'un* dediği gibi, "düşünceler tahıl, bilinç ise değirmen ambarı gibidir. Tahıllar arasından iyi un yapılabilecek olanları ve olmayanları ayırmak, değirmenci olarak bizim işimizdir."¹¹⁹ Buradan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür; insan yalnızlığında ancak, kendisine ait olanları ya da kendisine ait olmayanları ayırt edebilmekte ve kendine ait gerçek özellikleri keşfedebilmektedir.

Ancak ben'im diyebilmek, bir yandan ben ile ben olmayan arasındaki ayırma, bir yandan da her ikisi arasında kurulan ilişki'ye bağlıdır. Kişi gerçek ben'ini ancak başkaları ve onlarla kurduğu ilişkiler aracılığıyla keşfedebileceği için, bundan sonra "ben ve öteki arasında kurulan ilişki" üzerinde duracağız.

* Michel Foucault (1924-1984) Fransız filozof.

¹¹⁹ FOUCAULT, Michel : a.g.e., s.72

III. BÖLÜM: BEN VE ÖTEKİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Ortega düşüncesinde , önemli iki kavram olan Ben ve Öteki'nin ya - nında , bunlar arasındaki ilişki de önemlidir . Ortega bu ilişkiyi öncelikle toplumsal ilişki olarak ele almıştır.Ona göre ,toplumsal ilişki, şu şekilde olmaktadır : Toplum içinde her bir insan, kendi yaşamını sürdürürken, kendine benzer biri olan öteki'ne rastladığında mümkün olmaktadır. Bundan dolayı Ortega için "toplumsal olay" , yalnızlık içindeki insani yaşamımızın bir davranışı değil , diğer insanlarla ilişki kurduğumuz zaman ortaya çıkan bir olaydır . Bu yüzden de toplumsal olan, insan yaşamından değil , " birlikte yaşamak " tan doğar ¹. Birlikte yaşamak derken de Ortega'nın kastettiği, iki bireysel yaşantı arasındaki ilişki ya da karşılaşmadır . Örneğin , ana -baba , çocuklar , arkadaşlar vb. diye andıklarımız , bir şekilde birlikte yaşayan insanlardır . İşte bu ortak yaşam olayları ise, birliktelik ya da iletişim diye adlandırılması gereken şeyi oluştururlar ; yani bireylerarası ilişkiler dünyasını.

Bu konuyu biraz daha farklı bir açıdan ele alarak inceleyelim. Ünlü Amerikalı Psikologlardan Erich Fromm, insanlık tarihini, insanın kendisini dış otoritenin baskısından kurtarıp, bireyselliğini kazandığı süreç olarak görür. Fromm'a göre, tarih boyunca insan, özellikle de Reform ve Rönesans'tan bu yana, ait olduğu gruptan, ailesinden, dini topluluktan ya da toplumdan koparak bireyselliğini kazanmış, özgürlüğüne ve bağımsızlığına kavuşmuş, kendi güçlerini, yeteneklerini, aklını, iradesini kullanabilecek duruma gelmiştir. Ancak diğer taraftan, insanın ait olduğu topluluklardan kopması, onda yalnızlık, güvensizlik ve şüphe duygularının artmasına neden olmuştur. Bu sebeple şimdi

¹ GASSET,Jose Ortega y : İnsan ve Herkes,s. 24

yapılacak şey, insanın yeniden güvenliğe ulaşması, kendi hayatına ve dünyaya bir anlam kazandırmasıdır. Bunun için de insan, tekrar dış dünya ve diğer insanlarla birleşmek zorundadır. Çünkü insanın kendini gerçekleştirme, bulması, geliştirmesi ve ilerlemesi için bu şarttır.² Fromm'un burada anlatmak istediği, insanın bağımsızlığına kavuşmak için, ait olduğu topluluklardan uzaklaşmasının, onun kendine ve topluma yabancılaşmasına neden olduğudur. Ortega gibi Fromm için de çağdaş insanın problemi budur. Her ikisinin de amacı, insanı bu yabancılaşmaktan kurtarmaktır. Çözüm olarak da ilişkilerin tekrar gözden geçirilmesini önerirler. Çünkü, çağdaş Hint Düşünürü Jiddu Krishnamurti (1895-1986)'nin dediği gibi, "sorun dünya değil, sizin bir başkasıyla olan ilişkinizdir. Sorunu yaratan budur. Kapsamı genişleyen sorun da, dünya sorununa dönüşür"³. Zaten dünyadaki, toplumdaki, hatta ailedeki sorunları yaratan, ilişkilerdeki uyumsuzluk, ilişkilerimizi anlayamamak; daha da önemlisi, öteki'nden önce kendimizin nasıl hareket edip, davrandığımızın farkına varamamaktır.

Ortega'da, dünyadaki ve toplumdaki sorunların çözümünü ilişkilerin düzeltilmesinde, ilişkilerdeki sorunların çözümünü de bireylerin bilinçlenmesinde bulur. Bu nedenle Ortega için, bireylerarası ilişkiler, çok önemlidir. Zira, ailemizle, arkadaşlarımızla, dostlarımızla yaşadığımız bu ilişkiler, hayatımızın en önemli unsurudur. Çünkü bizim kimliğimiz, kişiliğimiz, ahlâki karakterimiz önemli olduğunu düşündüğümüz birçok şey, bu kişisel ilişkilerimiz tarafından belirlenir.

"Kişisel İlişkiler" adlı kitabında Hugh La Follette, ilişki'nin, insanları iyi birer insan haline getirdiği, kendilerini bulmalarına yardımcı olduğu için değerli olduğunu belirtir.⁴ Zaten ilişki'nin önemi de buradadır;

² FROMM, Erich : **Erdem ve Mutluluk**, Çev. Ayda Yörtükan, 5.bs., İstanbul 1999, Türkiye İş Bankası Yay., s. XXX-XXXI

³ KRİSHNAMURTİ, Jiddu: a.g.e., s. 39

⁴ FOLLETTE, Hugh La : **Kişisel İlişkiler**, Çev : Fermâ Lekesizalın, 2.bs., İstanbul 1999, Ayrıntı Yay., s. 15

İnsanların kendilerini bulmalarına, tanımalarına olanak sağlamasıdır. Çünkü insan tek başınayken, başkaları olmadan, kendini bulamaz. Ayrıca insan, toplumsal bir varlık olduğu için mutlaka başkalarıyla iletişim kurmak zorundadır. İşte bu nedenle Erich Fromm, insanın dış dünya ve toplumla ilişki kurma ihtiyacının tatmin edilmesinin, temel ihtiyaçların tatmin edilmesinden de daha önemli ve zorunlu olduğunu düşünür.⁵ Bunun nedeni yaşamın ilişkilerden oluşmasıdır. Çünkü insan, hiçbir şeyden soyutlanmış olarak yaşayamaz. Mutlaka insanlarla, nesnelerle, fikirlerle ilişki kurar.

Bütün bunlardan çıkartılacak sonuç ise, bireyler arası iletişim olmadan insanın varoluşunu gerçekleştirmesinin mümkün olmadığıdır. Bu yüzden **toplumsal yaşam**, insanın varolması için gereklidir. Zaten birey ve toplumu birbirinden ayrı düşünmek imkânsızdır. Çünkü her ikisi de birbiriyle ilişkili olan bir bütünü oluştururlar. Her ikisi de sürekli olarak birbirini etkilemekte ve değiştirmektedir. Bunu Fromm şöyle ifade eder:

“Sosyal, kültürel ve ekonomik şartların, insan karakterine biçim vermesi, bireyle toplum arasındaki ilişkinin bir yönüdür. Diğer yönü ise, bireyin çabalarının da, kültürün yapısı ve gelişme yönü üzerinde belirleyici bir etkide bulunmasıdır.”⁶

Başka bir ifadeyle söyleyecek olursak, toplumu insanlar, insanları da toplum biçimlendirmektedir. Bu yüzden Fromm da Ortega gibi, insanın kendi problemlerini kendisinin çözebileceğine inanır. Çünkü her ikisi de, toplumda ve dünyada varolan bütün çatışmalara, kavgalara, kötülöklere, toplumsal düzenin neden olduğuna inanır. Toplumsal düzeni oluşturan ise, insanlar olduğu için, toplumda varolan bütün problemler de insanın kendi eseridir. Bu nedenle bu problemleri çözmekte yine insanın kendi elinde olacaktır.

⁵ FROMM, Erich : Erdem ve Mutluluk,s. XXIX

⁶ FROMM,Erich : a.g.e.,s. XXX

Tezimizin “Ben ve Öteki Arasındaki İlişki” adlı, III. bölümün de; ilişkilerimiz neden aksar? Başkalarıyla sevgi, dürüstlük ve içtenliğe dayalı, hayatımızı zehir etmeyen sağlıklı, dengeli ilişkiler kurmanın yolu nedir? Benlik tamamlanmış ve değişmez bir şey midir ? Öteki ile ben arasında nasıl bir ilişki vardır ? Benim kendimi anlamamda öteki’nin yeri neresidir ? Belli birini anlamanın, karşılıklı olarak anlaşabilmenin şartları,sınırları ve yaşam için önemi nedir ? Öteki’ni ve ben’i anlamak hayata neler katabilir? v.b. bir çok soruların cevabını vermeye çalışacağız.

İnsanlarla doğru bir ilişki kurabilmenin şartı, ilk önce ilişki’deki problemleri görmek, sonra bunlara çözümler üretebilmektir. Bu nedenle ilk önce insanlarla neden, doğru ve gerçek bir ilişki kuramadığımızın sebepleri üzerinde duracağız.

1 – Yanlış İlişkiyi Yaratan Sebepler

Bu başlık altında, diğer insanlarla kurduğumuz ilişkilerin yüzeysel ve sahte olmasının nedenlerinin neler olduğu, bu nedenlerin bireylere olan etkisi, yanlış ilişkilere nasıl yol açtığı ve bunların etkisinden nasıl kurtulabileceğimiz gibi konuları ele almaya çalışacağız.

a – Geçmiş

Ortega yaşam denilen bu hayat tecrübesinde insanın asla geri dönüşü olmadığını düşünür. Çünkü ona göre hayat tecrübesi hem bizim kendi yaşadığımız deneyimlerden yani kendi geçmişimizden, hem

de toplumun bize aktarmış olduğu atalarımızın geçmişinden olur.⁷ Ki bu da görenekler demektir. Bundan dolayı geçmiş daima bizi yönlendirmekte ve şekillendirmektedir. Çünkü bizim bu günkü yaşamımız hem birey, hem de topluluk olarak geçmişte olmuş olan şeylerin eseridir.

Zaten Ortega için geçmiş, olmuş olduğumuz şeydir. Ona göre, bu olmuş olduğumuz şey – yani geçmiş – insana sınır koyan tek olgudur. Çünkü geçmişte olup biten şeyler, ilerde olabilecekleri olumsuz olarak etkilemekte, insanın geleceğini daraltarak, neler yapamayacağını göstermektedir. Bu anlamda geçmiş, insanın kişiliğini, yapıp-ettiklerini ve yapacaklarını belirlemektedir. Bu yüzden Ortega, insanın doğası olmadığını, tarihi olduğunu düşünür. Çünkü ona göre insanın yapmış olduğu şeylerden başka doğası yoktur.⁸

Ancak başka bir yerde de Ortega, yaşamın sürekli değişen bir vre olduğunu, bu yzdeinde insanın yeniliğe ayak uydurması, değişebilmesi ve ilerleyebilmesi için bazen geçmişi unutması gerektiğini ifade eder. Çünkü ona göre insan, özünde değişmedir. Her insan bu değişime açık olduğu için de, insan için ilerleme söz konusudur. Aslında insan için önemli olan sadece değişmek değil, büyümek ve ilerlemektir. Ancak sadece “ dünkü konumuna bağlı kalmayan kişiler ilerleyebilir, olmuş olduğu şeye takılmayıp, o varlığından başka bir varlığa geçebilirler.”⁹

Ancak insanlar, yaşam gibi sürekli değişikliğe açık değildirler. Çünkü değişiklik onları korkutur. Düzenleri, huzurları ve rahatları bozulacaktır. Ama insanlar ne kadar değişime karşı çıkarlarsa çıksınlar,

⁷ GASSET,Jose Ortega y : History as a System,s.210

⁸ GASSET,Jose Ortega y : a.g.e.,s.217

⁹ GASSET,Jose Ortega y : a.g.e., s.219

sürekli yenilenen yaşam, her zaman eskiyi rahatsız etmeye devam edecektir.

İşte asıl sorun, yenilenen yaşamla, ortaya çıkan yeni zorluklarla nasıl karşılaşacağımızı bilmediğimiz zaman ortaya çıkmaktadır. Çünkü bizler de, düşüncelerimiz de geçmişin birer sonucuyuz. Bu nedenle biz yeni olan bir soruna, geçmişin sonucu olan bir fikirle yaklaştığımızda, yanıtımız da geçmişin yanıtı olacaktır. Ki buda sorunun anlaşılmasını engelleyecektir. Geçmiş her zaman şimdiyi gölgeleyecektir. Bu nedenle yeniyi yani bugünü anlamaya çalışırken, eskiden yani dünden bağımsız olarak, onlardan kurtularak anlamaya çalışmalıyız.

Ancak, geçmişten kurtulmak o kadar kolay değildir. Çünkü zihin geçmişte edinmiş olduğu deneyimlerin bilgisiyle doludur. Başka bir ifadeyle bir çok imge ve çıkarıma sahiptir. Geçmişten edinilen deneyimlerle oluşturulan düşünceler ise, her zaman sınırlıdır. Doğal olarak bu düşüncelerden doğan hareketlerde, ilişkilerimiz de sınırlı, çelişkili, yıkıcı vb. olmaya zorunludur. Örneğin, biri hakkında geçmişte edinmiş olduğumuz tecrübi bilgiler, aslında o kişi için oluşturulmuş bir önyargıdır. Çünkü ben, artık o kişiyi, imgeye dönüşmüş olan bilgilere göre yargılamaya başlarım. Bu yüzden, geçmişte edinilen bilgiler, insanları birbirinden ayıran, insanların sahte ve yanlış ilişkiler yaşamasına neden olan en önemli unsurdur.

b – İmgeler

Geçmişte edinilen algısal bilgiler, zamanla imgelere dönüşmektedir. Zira imge; "olguların, varolan şeylerin zihindeki tasarımı, zihinde oluşan süretidir."¹⁰ Başka bir ifadeyle, insanlar geçmişte yaşadıkları ya da edindikleri şeyleri, daha sonra zihinde tekrar

¹⁰ CEVİZCİ, Ahmet : Felsefe Sözlüğü ,s.278

düşünmekte,çağrıştırmakta,yani tekrar hatırlamaktadırlar. Bu nedenle insanın edinmiş olduğu her türlü bilgi, insanın düşüncesini, fikirlerini ve davranışlarını etkilemektedir. Çünkü edinilen bilgiler, birileri ya da bir şeyler hakkında olduğu için, o kişiler ve o şeyler hakkında önyargılı olmamıza yani onları bu bilgiler çerçevesinde değerlendirmemize yol açmaktadır. İşte bu sebeple , Ortega'ya göre, geçmişte edinilen ve imgeye dönüşmüş olan bilgiler, insanların birbirlerine bir takım önyargılarla, kalıplaşmış fikir ve düşüncelerle yaklaşmasına neden olmaktadır.Bu nedenle de insanlar, doğru ilişkiler kuramamaktadırlar. Ona göre, insanların yanlış ilişkiler yaşamasına neden olan diğer sebepler de görenekler, toplum, kamuoyu, dil, vb.dir.¹¹ Çünkü bunlar, insanların nasıl düşüneceklerini, birbirlerini nasıl göreceklerini ve birbirlerine nasıl davranacaklarını belirlerler. Bu yüzden insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde hep çatışma ve anlaşmazlık vardır.

Ortega, başkalarıyla kurduğumuz ilişkiler de, o ilişkinin nasıl olması gerektiğine dair önceden bir fikre ya da önyargıya sahip olmamızın, gerçeklerin ve olanın ortaya çıkmasını engellediğini düşünür.¹² Ona göre, insanların yaşadığı asıl zorluk budur. Yani, ilişkinin nasıl olması gerektiğine dair kararımızın çoktan verilmiş olmasıdır. İşte ilişkileri çıkmaza sokan en önemli nedenlerden biri budur. Böyle ilişkilerden kurtulabilmenin ve ilişkilerde dönüşüm yapabilmenin yolu da, olan biten her şeyi gözlemlemek ve ilişkilerimizi anlamaya çalışmaktır. Çünkü gerçekleri ancak bu gözlemlerimiz sayesinde bulabiliriz. Gözlemlerimiz sonucunda bulacağımız gerçek ise, ilişkilerimizin aslında, geçmiş olan bilgiye ya da imgeye dönüşen bilgiye dayandığını farketmek olacaktır. Çünkü "insan kendini incelediğinde,kendinde, yaşadığı ve yaptığı şeylerde,tüm insanlık geçmişinin kalıntılarını bulacaktır."¹³ Bu da insanın belli kalıplara

¹¹ GASSET,Jose Ortega y : İnsan ve Herkes,s.106-107

¹² GASSET,Jose Ortega y : a.g.e.,s.173-174

¹³ GASSET,Jose Ortega y : History as a System,s.221

sokulması,zihninin bir takım imgelerle dolması anlamına gelir.Zira geçmişte edinilen bilgiler,zamanla imgeye dönüşerek,ilişkilerdeki yanlış anlaşılmalara ve çatışmalara neden olmaktadır. Bu da bize, ilişkilerde yaşanan çatışmaların nedeninin geçmiş bilgiler ve imgeler olduğunu gösterir.Çünkü “bizler biyolojik varlığımızın dışında sözcükleriz, anılarız. Bizler adız, biçimiz, psişik içeriğiz, oyuz, buyuz.”¹⁴ Bu nedenle biz, kendimiz bile bir imgeyizdir . Yani bizim de kendimiz hakkında imgelerimiz vardır.Daha iyi, daha uzun, daha başarılı olmalıyım gibi şeyler söylediğimizde, kastettiğimiz aslında kendimizle ilgili imgemizdir.

Bizim kendimiz hakkında olduğu gibi başkaları hakkında da imgelerimiz vardır. Öteki’de bize göre şöyledir, böyledir ya da şudur, budur. Dolayısıyla bizlerin kurduğu ilişkiler ben ve öteki arasında değil, imgeler arasındadır. Bu nedenle gerçek ilişki yoktur. Çünkü ilişkide siz bana değil, benimle ilgili oluşturduğunuz imgeye bakıyorsunuz. Yani siz, bana bir maske takıp, o maskeye bakıyorsunuz. İşte bu nedenle aramızda çatışma ve sorunlar yaşanır. Gerçek ben ile, sizin oluşturduğunuz ben arasındaki farktan dolayı. Çünkü ben, sizin umduğunuz ben gibi davranmam.

Peki ama neden imgeler yaratır beyin? Neden imgelere ihtiyaç duyarız? Bunun sebebi Krishnamurti’ye göre, beyin “güvenlik” arama ihtiyacıdır.¹⁵ Yani beyin güvende olmak için, düşünce aracılığıyla imgeler oluşturur.Ortega’ya göre ise, ilişkinin getireceği acılardan, sıkıntılardan, üzüntülerden korktuğumuz için, kendimizi güvende hissetmek için ilişkilerimizi imgeler üzerine oturturuz.¹⁶ Çünkü herkesin bizim düşündüğümüz gibi davranması, bizde rahatlık ve güvenlik duygusu verir. Ancak bu durumda gerçek ilişkilerin yaşanmasını zorlaştırmaktadır.

¹⁴ KRISHNAMURTI, Jiddu : a.g.e.,s. 133-136

¹⁵ KRISHNAMURTI, Jiddu : a.g.e., s.148

¹⁶ GASSET,Jose Ortega y : İnsan ve Herkes,s.152-153

Şimdi de insanlarla yaşadığımız yanlış ilişkilerin, nelere mal olduğu, ve ne gibi sorunlara yol açtığı üzerinde duracağız.

2 – Yanlış İlişkinin Yarattığı Sorunlar

Dünya'da varolan her olay ve olgu,varolanlar arasındaki ilişkiler yüzünden meydana gelmektedir, hatta toplum bile. Çünkü toplumu oluşturan, insanların birbirleriyle olan ilişkileridir. Bu yüzden toplumu, bir ilişkiler sistemi olarak tanımlayabiliriz. Şimdi bu ilişkilerin, insanları ve toplumu nasıl etkilediği ve bu etkileşme neticesi doğan çeşitli sorunları açıklamaya çalışalım. Bu sorunların başında da bağımlılık gelir.

a - Bağımlılık

Ortega, çevre'nin, toplumun,gelenek ve göreneğin, insan üzerindeki etkilerinden bahseder.Aslında Ortega, burada açıkça söylemese de, bireyin ailesine, çevresine ve topluma olan bağımlılığından söz eder. Aile, çevre, toplum başlangıçta bireyi istemeden etkilemekte, yönlendirmekte hatta bireye baskı uygulamaktadırlar. Ancak zamanla birey, bunlarsız yaşayamayacağını anlamakta ve bunlara bağımlı hale gelmektedir. Çünkü bunlar bireyi yaşama hazırlamakta, ona yaşamı öğretmekte, yaşamında kolaylıklar sağlamakta, güven ve rahatlık vermektedirler. Eğer birey bunları terk edecek olsa, her şeyi tek başına, kendi yapmak zorunda kalacaktır. Bu durumda bireyi korkuttuğu için, kişi ömrünün sonuna kadar bunlara bağımlı olarak yaşamaktadır.

Zaten çoğumuzun, başkaları ile kurduğu ilişki, çoğunlukla bağımlılığa – ister ekonomik, ister psişik olsun – dayanır. Hepimiz bir başkasıyla olan ilişkimizde hoşnutluk ararız. Genellikle ilişki'yi rahat olmak, hoşnut olmak ya da bir şey olmak için araç olarak kullanırız. Bağımlılığa dayanan bu ilişkilerimiz bizi hoşnut kıldığı, bize sığınma sağladığı, bizi tatmin ettiği sürece devam eder. Ancak ilişkide bizi huzursuz, rahatsız eden bir durum yaşandığı an, o ilişkiyi hemen gözden çıkarırız. Çünkü ilişkilerimiz çıkara dayalıdır. Amacımız bir başkasıyla ilişki kurmak değildir.

Böyle ilişkilerde herkes kendi mutluluğunu düşünür, karşısındaki insanın duygularını, düşüncelerini isteklerini hiç önemsemez. Ancak çıkara dayalı ilişkilerin sakıncaları da vardır. Kendi mutluluğumuz için bir başkasına muhtaç olma durumu, bizde korku ve sahiplenme duyguları yaratır. Bu nedenle böyle bir ilişki sona erdiğinde düş kırıklığına uğrarız, karşımızdaki insanla sürtüşmeler ve çatışmalar yaşarız. En kötüsü de, zamanla bunların bizim için vazgeçilmez olmasıdır. Onlara sıkı sıkıya tutunuruz, onlarda herhangi bir değişiklik yapılmasına şiddetle karşı çıkarız.Çünkü artık biz, ruhsal güvenliğimiz ve rahatımız için onlara bağımlı hale gelmişizdir.Böylesi bağımlı bir durumda olan kişinin de kendini yönettiği ya da kendi alın yazısını yarattığı söylenemez.Aynı kitle içinde yaşayan ve bir türlü kitle'nin içinden ayrılamayan insanlar gibi.

Oysa yaşam sürekli değişir ve başkalaşır. Bu yüzden yaşama paralel olarak bizim de değişmemiz ve başkalaşmamız gerekir. Yoksa yaşamın gerisinde kalırız. Ancak insanların çoğu kurulu ve rahat olan düzenlerini kolay kolay bırakamazlar. Bu nedenle hayatımız sürekli değişim ve kalıcılık arasında süren çatışmalarla geçer. Hayatımızdaki bu çatışmalardan, ilişkilerimizde yaşanan korku, sıkıntı ve üzüntülerden kurtulabilmenin yolu ise ilişkiyi anlamak, bağımlılık ve sahiplenmenin nedenlerini bulmaktır.Çünkü insan kendisi ile bir başkası arasındaki ilişkide yaşanan bir sorunu anlarsa, toplumla olan ilişkisinde yaşanan

sorunları da anlayıp çözebilir. Toplum bizlerin uzantısı olduğu için, bireysel ilişkiyi anlamadıkça huzurlu bir toplumumuzun olması da mümkün değildir.

b – Kendini Soyutlama

Ortega'ya göre gerçek bir arkadaşlığı ve gerçek bir toplumu oluşturmak çok güç ve sorunlu bir iştir. Çünkü insanlar birbiriyle ilişki içindeyken hep kendilerini saklarlar, oldukları gibi davranmazlar.¹⁷ Sanki herkes yüzlerine birer maske geçirmiş gibidir. Hiç kimse gerçek ben'ini, gerçek kimliğini ortaya çıkartmaz. Bunun nedeni de, ötekilerin iyi tanınmamasından dolayı, ötekiyle ilişkiye girmeden önce onun tehlikeli olabileceğinin öngörülmesidir. Ötekinde varolan tehlike yüzünden, onunla olan alışverişimize ihtiyatlı bir şekilde yaklaşırız. Bundan dolayı başlangıçta ilişkiler yararsızdır. Çünkü insanlar, ilişkilerinde belirli bir mesafe koyarlar ve kendilerini tam olarak ifade etmezler.

Bu nedenle Ortega, eğer yaşadığımız ilişkileri gözlemleyecek olursak, aslında onların, insanların birbirine karşı direnip durdukları bir süreç, üzerinden bakıp ötekini gözlemlediği bir duvar olduğunu anlarız, der. Çünkü insanların çoğu, kendilerini daha güvenli ve daha mutlu hissettikleri için, kendi ruhsal dünyalarının içine sığınıp, orada yaşamak ister. Bu yüzden genellikle başkalarıyla çok fazla ilişki kurmazlar, hep kapalı yaşarlar. Bundan dolayı ilişki çoğumuz için bir soyutlanma sürecidir. Çünkü çoğumuz yaşadığımız ilişkilerde kendimizi açığa vurmak istemeyiz. İlişkiyi kendi yetersizliklerimizi, belirsizliklerimizi,

¹⁷ GASSET, Jose Ortega y : History as a System, s. 76

sorunlarımızı kapatma aracı olarak kullanırız. Ve bu durumda ilişki, kendinden kaçma aracı haline gelmektedir.

Oysa ilişki kendini açığa vurma süreci olduğunda değerlidir. İnsanın kendini bulmasına, tanınmasına olanak verdiğinde gerçek ilişki olur. Bu yüzden hepimiz gerçek ilişkilerin peşinde olmalıyız. Çünkü gerçek ve doğru bir ilişki kuramadığımız zaman, pek çok sorun ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlardan biri de “çatışmalar”dır. Bu nedenle şimdi bu sorun üzerinde duracağız ve çatışmaların neden kaynaklandığını göstermeye çalışacağız.

c - Çatışmalar

Daha önce de belirttiğimiz gibi, çoğunluğun ilişkileri bağımlılığa dayanmaktadır. Aslında bizler, diğer insanlarla kurduğumuz ilişkilerde, bir amaç, bir hedef için birbirimizden yararlanırız. Bu yüzden ilişkilerimiz, genellikle ortak gereksinime dayanır. İçinde beklenti olan ilişkiler ise, bir süre sonra çatışmalara neden olur. İlişkilerde çatışmaya sebep olan en önemli olgu ise; herkesin birbirinden farklı ve özgün olması, herkesin kendine ait bir varoluş biçiminin bulunmasıdır.

Ortega’ya göre, ilişkilerde çatışmaya neden olan bir başka neden ise, öteki’nin, benim dışımdaki ego’suyla, benimkiyle iletişimi bulunmayan bir dünyasının var olmasıdır. Bu dünya yani öteki, benim için ulaşılmazdır. Çünkü ben, bu dünyanın içine asla giremem. Dolayısıyla öteki’ni tam olarak tanımamız mümkün değildir. Bu nedenle de, o insanı gerçek anlamda tanıyana kadar, onunla sürekli bir çatışma ve savaşım içinde oluruz.¹⁸ Çünkü bizler, öteki hakkında her şeyi

¹⁸ GASSET, Jose Ortega y : İnsan ve Herkes, s. 126

bilmediğimiz için, onun hakkında bir takım imgeler oluştururuz. Ve bu imgeleri de kendimiz yaratırız. İşte asıl çatışma da, öteki, benim onunla ilgili imgelerime ters bir davranış sergilediğinde ortaya çıkmaktadır. Aslında bizim ilişki dediğimiz şey, imgeler arasında olduğu için, çatışma, gerçek ben ve gerçek öteki arasında değil, oluşturulan imgeler arasındadır.

İnsanların birbirleriyle gerçek ilişki kurabilmeleri ve çatışmaları yok edebilmeleri için bu imgelerden kurtulmaları gerekir. Sadece imgelerden değil, simgelerden ve sözcüklerden de. Çünkü bunların hiçbirisi gerçeği yansıtmazlar. Tam tersine gerçeği bulmamıza ve anlamamıza engel olurlar. Gerçeği bulmak ve anlamak için imgelerden kurtulmanın yanında bir de çatışmaları anlamaya çalışmamız gerekir. Çünkü çatışmalar, ilişkilerde gerçeğin ortaya çıkmasını engelleyen en önemli etkenlerdir. Ayrıca toplumdaki ve dünyadaki sorunların, sefaletin, yoksulluğun, karmaşanın, savaşların nedeni de çatışmalar olduğu için, Ortega, “Ben ve Öteki Arasındaki İlişki” üzerinde durur. Çünkü onun da amacı, dünyada ve toplumda varolan ve ilişkilerin neden olduğu çatışma ve sorunlara bir son vermektir. Ve Ortega, bunun çözümünü de bireylerin kendilerini keşfetmelerinde bulur. Çünkü ilişkilerdeki sorunlara neden olan, tek tek bireylerin yaşamları ve düşünceleridir. Başka bir ifadeyle, onların hayatlarında bir boşluk ve plânsızlık olması ve insanın kendi kendisine karşı duyduğu kayıtsızlıktır. Bu durumun nedenini de, Ortega’yla aynı düşünceleri paylaşan, Erich Fromm şöyle izah eder:

“Bireyin önemli ve biricik olduğu duygularının yitirilmiş olmasından; kendimizi kendi dışımızdaki amaçlar için araç haline getirmiş olmamızdan; kendimizi pazarda satılacak bir mal olarak görmemiz ve bu şekilde ele almamızdan; kendi gücümüzün farkına varamamaktan ve kendimize yabancılaşmaktan kaynaklanmaktadır.”¹⁹

¹⁹ FROMM, Erich : Erdem ve Mutluluk, s. 282-283

Kısaca, insanın, bu dünyadaki en önemli ve en değerli şey olduğunun unutulmasıdır. İnsanın dışındaki her şeye aşırı değer ve önem verilmesindendir. İnsanın hem kendini hem de başkalarını bir nesne ve bir araç haline getirmesindendir. İşte bu nedenle bireyler ve onların kendilerini keşfetmeleri çok önemlidir. Çünkü “biz neyseki dünyada odur. Dünya sizden ya da benden farklı değildir. Bizim sorunlarımızdan oluşan küçük dünya genişleyip dünyanın kendisi ve sorunlar dünyası olmaktadır.”²⁰ Bu nedenle kendini kapıp koyuvermiş,kendine de yaşamına da egemen olamayan, kendi değerini bilmeyen, kendini tanımayan, sorumluluklarının bilincinde olmayan, her an çatışma ve kavgaya hazır olan insanların oluşturduğu toplum ve dünya da aynı onlar gibi olacaktır. Çünkü toplumu da, dünyayı da onlar oluşturuyor. Bu yüzden toplumdaki ve dünyadaki bütün sorunların kaynağı bireylerdir. Bunun için bireylerin düzeltilmesi, bilinçlendirilmesi gerekiyor.

3 – Gerçek Bir İlişki Nasıl Kurulabilir ?

Ortega,insanlar arasındaki ilişkileri zedeleyen, çatışmalara ve sorunlara neden olanın yanlış anlaşılmalara olduğunu düşünür.Ona göre buna sebep de, insanın kendisi ve ilişkileri hakkındaki inançları ve imgeleridir. Eğer bir insan, gerçek ilişkiler kurmak ve yaşamak istiyorsa, diğer insanlar ve kendisi hakkında yarattığı bu imgelere dayalı olan ilişki yapısını değiştirmek zorundadır. Bunun içinde ilk önce imgelerden kurtulmalıdır. Çünkü Krishnamurti'nin dediği gibi;

“Bir ilişkide imgelerin olmaması demek, hiçbir zaman kavga etmeme, sahiplenmeme, yönetmeme, birbirini sözcüklerle, tehditlerle, üstü kapalı sözlerle biçimlendirmeme

²⁰ KRİSHNAMURTİ, Jiddu : a.g.e.,s. 42

demektir. İşiniz, aileniz, karınız, kızınız, arkadaşlarınız arasında bölünme olmaması demektir.”²¹

Burada anlatılmak istenen, kişinin her yerde aynı olmasıdır. İş'te, sokakta, evde başka başka kimliklere bürünüp, farklı davranmaması demektir. Çünkü kişi hiç imge oluşturmazsa, ister istemez her yerde aynı şekilde davranacaktır.

Aslında bütün sorun, hiçbir şey istemeden, biriyle ya da birçok kişiyle yaşanıp yaşanmayacağıdır. Bu sorunu anlamak için de Ortega, “Kendinin bilgisi” sorununu incelememiz gerektiğini söyler. Çünkü daha kendimizi tanımadan, ne olduğumuzu bilmeden, başkalarıyla doğru ilişki kuramayız. Ancak kendimizi tanıyabilmemiz için de doğru ilişkiler kurmamız gerekir. Bunun nedenini, Ortega ile aynı fikirde olan Krishnamurti şöyle açıklar;

“İlişki kendimizi olduğumuz gibi görebileceğimiz bir aynadır. Ancak bu aynaya da bir sonuç, açıklama yargılama ya da onaylama ile yaklaşırsanız, kendinizi olduğunuz gibi göremezsiniz.”²²

Bu nedenle ilişki de, kendimizi olduğumuz gibi algılamaya çalışmalıyız. Çünkü ancak o zaman, kendimizi olup bitenlerden soyutlayabilir ve kendimizi keşfedebiliriz. Bizler kendimizi tam olarak anlamadığımız sürece de, doğru ilişkiler kurmamız hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Bunun için de sadece kendimizi değil, kendimizin dışında olan, çevremizde olup bitenleri, savaşları, düşmanlıkları, karmaşayı, sefaleti de anlamamız gerekir.

²¹ KRİSHNAMURTİ, Jiddu : a.g.e.,s. 152

²² KRİSHNAMURT, Jiddu : a.g.e.,s. 152

Ancak Ortega'ya göre, insanların kendilerini anlayabilmeleri ve doğru ilişkiler kurabilmeleri için, ilk önce sağlıklı bir çevrenin yani uygun bir toplum düzeninin olması gerekir. Bunun nedenini, aynı Ortega gibi düşünen Fromm şöyle açıklar;

“Kişinin iradesine ve bağımsızlığına karşı çıkan, yaratıcı eğilimlerini gerçekleştirmesine imkân vermeyen, aşırı engellerde bulunan ya da çok fazla koruyucu bir tavır takınan, bu yüzden kişide bir güçsüzlük duygusuyla birlikte öfke, nefret, düşmanlık gibi yıkıcı duyguların ortaya çıkmasına neden olan sağlıklı bir çevre söz konusu olduğu zaman, kişinin olumlu yönde gelişmesi mümkün olmayacaktır.”²³

Çünkü böyle sağlıklı bir toplum içinde yaşayan kişide yalnızlık ve güvensizlik duyguları çok fazla olacaktır. Böyle bir kişinin de kendini tanıyabilmesi, etrafında olup bitenleri anlayabilmesi ve toplumda varolan sorunlara çözüm bulabilmesi mümkün değildir.

İşte bu nedenle Ortega, toplumun düzeltilmesi, belli bir fikir ve kültür düzeyine gelebilmesi için uğraşıp durmuştur.²⁴ Çünkü kendini tanıyan, kendine güvenen, sorunlara çözümler bulabilen bilinçli bireyler, ancak sağlıklı bir toplumda yetişebilirdi. Bu yüzden Ortega felsefesiyle, düşünceleriyle, yazdıklarıyla sağlıklı bir toplum yaratmaya çalışmıştır. Başka bir deyişle, insanların birbirleriyle sevgiye dayanan ilişkilerin kurulduğu; içinde kardeşlik, dayanışma ve işbirliğine dayanan ilişkilerin yaşandığı, kişinin başka insanlara ve topluma boyun eğceği yerde, kendi güçlerinin, yeteneklerinin farkına vararak kendi kendisinin efendisi olmasını sağlayan, temel ihtiyaçlarını ve yaratıcı eğilimlerini gerçekleştirmesine imkân veren bir toplum yaratmak için çalışmıştır.

²³ FROMM, Erich : **Erdem ve Mutluluk**, s. XXXI

²⁴ GASSET, Jose Ortega y : **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, s. 15

Şimdi de böyle sağlıklı bir toplumda, gerçek ben'ini bulmuş, bilinçli bireyler arasında yaşanan samimi, içten, gerçek ve doğru ilişkilerin bireye, topluma ve dünyaya neler kazandırdığını görelim.

4 – Ben ve Öteki Arasında Kurulan Doğru ve Gerçek Bir İlişkinin Yaratacağı Sonuçlar

İnsanlar birbirlerine karşı içten, samimi olurlarsa, birbirlerini sahte kişiliklerle, sahte davranışlarla, sahte sözlerle aldatmazlarsa, o zaman birbirleriyle kurdukları ilişkiler bir o kadar gerçek, doğru ve dürüstçe olur. Böyle dürüstçe yaşanan ilişkiler de ise, birçok şeyin değişmesine ve güzelleşmesine yol açar. Bunun sonucunda da hem bireyin kendi yaşamı, hem de toplum hayatı daha insancıl hale gelir.

Çünkü gerçeklerin saklandığı sahte ilişkiler varoldukça ne bireyin, ne toplumun, ne de dünyanın sorunları bitecektir. Bu yüzden insanlar arasındaki ilişkilerin mahiyetinin araştırılması gerekir. Araştırma sonucunda ilişkilerde yaşanan yanlışlıklar keşfedilince de, bunların düzeltilmesi yolluna gidilir. Böylece de ilişkilerde yaşanan sorunlar ve çatışmalar ortadan kalkar, doğru ve gerçek ilişkiler yaşanmaya başlanır. Bunun sonucunda da hem birey, hem de dünya çok şey kazanacaktır. İşte şimdi bu kısımda bu kazançların neler olduğu üzerinde duracağız.

a – Kendinin Bilgisi

Herkesin kendisinin bilgisine ulaşması, yani kendisini tanıması ki bu zaten, Ortega'nın temel hedefidir, bizim tezimizin konusu olan "Ben

ve Öteki Arasındaki İlişki”nin de ana konusudur. Çünkü **benlik**, iletişim süreci içinde oluşan bir kavramdır. Ancak iletişim içinde insan kendi içinden çıkıp, diğerlerinin gözüyle kendine bakabilmektedir. Sadece kendine değil, başkalarına da, başkalarının gözüyle bakabilmeyi öğrenir. Böylece bu etkileşim ağı içinde benlik ortaya çıkmaya başlar. Bu nedenle benliği, toplumsal yaşantının dışında düşünmek olanaksızdır. Çünkü toplumsal yaşantının olmadığı, yani iletişimin olmadığı yerde, benlik bilinci oluşmaz. Ancak benlik bir kez oluştuğundan sonra, bireyler uzun yalnızlık sürelerine dayanabilirler. Çünkü birey, bir arkadaş olarak kendini kullanabilir. Zira benlik oluştuğundan sonra kişi, diğerleriyle olduğu gibi, kendisiyle de iletişim kurabilmektedir.

Ortega’nın, kendinin bilgisine bu kadar çok önem vermesinin sebebi ise; sanayi devriminden ve bilimin gelişmesinden sonra, madde üzerindeki gücü artan insanın, özel hayatında ve toplum içinde, kendini daha güçsüz ve yalnız hissetmesi; tabiata egemen olmak için yaptığı araçların kölesi haline gelmesi, ayrıca kendisinin gerçek isteklerinin, emellerinin ve amaçlarının ne olduğunu unutmasıdır.²⁵

İnsanlığı, bu durumdan yani makinelerin, toplumun ya da başkalarının kölesi olmaktan kurtarabilmek, gerçek bir insan, kendini tanıyan, bilinçli birey haline getirebilmek ve kendini hayatının efendisi yapabilmek için, herkesin kendi içindeki güzel ve iyi şeyleri çaba ile, sabırla ve umutla ortaya çıkarmalarını sağlamak gerekir. Çünkü bir insan, kendi benliğini tanımiyorsa ve gerçek ihtiyaçlarını bilmiyorsa, gerçek menfaatlerinin ne olduğunu da bilemez. Maalesef günümüz insanının çıkmazı da budur. Günümüz insanı kendisiyle, hayatıyla ve çevresiyle ilgili sorunların cevabını her şeyde ve her yerde bulmaya çalışıyor, ancak gerçekten bulabileceği tek yer olan kendinde aramayı bir türlü akıl edemiyor. Oysa insan, akılla yaratılmış tek varlıktır. Bundan dolayı, hayatını kurtarma ya da yitirme sorumluluğu sadece insanın

²⁵ GASSET, Ortega y : Küttelelerin İsyanı, s.56

kendisine aittir. Bu konuda insana kendisinden başka kimse yardım edemez. Bu yüzden insanın hayattaki başlıca görevi, kendi varlığına ve hayatına anlam kazandırmak, kendi kendisini yaratmak, kendi kişiliğini oluşturmak olmalıdır.

Ancak bireyin kendisini koruyan, yaşamını kolaylaştıran çevresinden kopup, bağımsızlığını kazanması kolay değildir. Bir çok insan bunun yaratacağı güçlükleri göze alamaz. Bu insanlardan biri de sıradan insandır. Çünkü sıradan bir insan, kendi iradesini ortaya koyamaz. Topluma ve başkalarına boyun eğer. Bu yüzden asla kişiliğini oluşturamaz. Oysa bilinçli bir insan, toplumdan ayrılmının sıkıntısını göze alabilir. "Bilinçli bir insan, gerçek ben'ini toplumsal yapı içinde eriten, topluma pasif uyum gösteren sıradan insandan farklı olarak; kendi duygu, düşünce ve ihtiyaçlarının doğrultusunda hareket eden, kendi yetenekleri doğrultusunda isteklerini gerçekleştirmeye çalışan fakat bunu yaparken toplumla da çatışmaya düşmeyen insandır."²⁶ Çünkü sıradan insanın tersine, bilinçli insanın davranışlarını belirleyen, gelişme ya da kendini gerçekleştirme isteğidir.

Kendini gerçekleştiren insanların en belirgin özelliklerini ise, Psikolog Abraham Maslow şöyle tanımlar: Önyargıların etkisinde kalmadan, gerçeği olduğu gibi algılayan; içten geldiği gibi davranıp, insanlıkla ilgili sorunlarla ilgilenen; kendi kendilerine yeterli oldukları için çevreden bağımsız olabilen; herkesle dostça ilişki kurabilen, yaratıcı ve sosyal kalıplaşmaya karşı olan insanlardır.²⁷

İşte Ortega'nın bütün hayatı boyunca gerçekleştirmek için uğraşıp durduğu insan tipi budur. Bütün felsefesiyle yapmak istediği, insanlara bu nitelikleri kazandırabilmektir. Toplumun ve dünyanın düzelebilmesi, varolan kötülüklerin, savaşların vb. sorunların ortadan kalkabilmesi için

²⁶ KUZGUN, Yıldız : a.g.m. , s. 170-171

²⁷ Bkz. MASLOW, Abraham: *İnsan Olmanın Psikolojisi*, Çev. Okhan Gündüz, İstanbul 2001, Kuraldışı Yayınları

“kendini gerçekleştiren” insanların sayısının artması gerekiyordu. Bu nedenle Ortega, insanların kendilerini gerçekleştirmelerine, felsefesinde çok büyük yer verdi.

Ancak insanlar, tek başlarına iken kendilerini gerçekleştiremeyecekleri için, “öteki” ve “ilişki” kavramları da Ortega’nın felsefesinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü insan; ancak kendini ilişkide yani başkalarının karşısında açığa vurabilir. Bu yüzden ilişki, kendini açığa vurma, kendini tanıma ve gerçekleştirme sürecidir. İlişkide önemli olan da insanın kendini olduğu gibi görebilmesi ve anlamasıdır. Bu durumda ilişki, kendi niyetlerimizi, düşüncelerimizi, arayışlarımızı keşfettiğimiz bir olgu haline gelir. Bu nedenle insanların kendilerini tanımadan, kendi düşüncelerini ve içinden geçenleri bilmeden, onların değişmesi için dışardan bir takım formüllerin sunulması hiçbir anlam ifade etmez.

Buna rağmen her birimiz önyargılarla, inançlarla o kadar kör olmuşuz ki, ilişkilerde kendimizi göremiyoruz. Çünkü korkularımız, ideallerimiz, umutlarımız, inançlarımız, geleneklerimiz vb. örtü görevi görerek, gerçek ben’imizi saklamaktadırlar.²⁸ Bu nedenle bir türlü gerçekleri bulamıyoruz. Oysa kendinin bilgisine ulaşabilmemiz için bizim bu örtülerden kurtulmamız gerekir. Bunun içinde ilk önce “ilişki”nin incelenmesi ve anlaşılması şarttır. Çünkü ilişki anlaşılmadıkça kendimizi bulmamız mümkün olmayacaktır. İlişkiyi anlamak ise, insanın kendi içinde çatışmaya ve sıkıntıya neden olan şeylerin anlaşılmasıyla mümkündür.

Eğer bizler, ilişkide köklü değişiklikler yapmak istiyorsak, her şeyden önce başkalarının nasıl hareket ettiğine değil, kendimizin nasıl hareket ettiğine ve tepki verdiğiğine bakmalıyız. Çünkü ilişkideki uyum, bir

²⁸ GASSET, Jose Ortega y : **İnsan ve Herkes**, s. 148

başkasında ya da çevrede değil, insanın kendi içinde bulunur. İnsan, ancak kendi içinde uyumlu olabilirse, başkalarıyla da uyumlu olabilir.

İnsan, kendi içindeki gerçekleri ise, ancak yalnızken keşfedebilir. Yalnızlığı içinde insanın, kendi sesini nasıl duyabildiğini ise, bundan sonraki bölümde ele alacağız.

b - Yalnızlık

Ortega için kökten gerçeklik, insan yaşamıdır. Ortega'nın insan yaşamından kastettiği de herkesin kendi yaşantısı yani bireysel ve kişisel yaşantıdır. Çünkü ona göre, insani olan şeyler her zaman için kişiseldir.²⁹ Yani benim ben olarak başımdan geçenlerdir. Kendi düşündüğüm, kendi yaptığım, kendi istediğim ve benim için bir anlamı olan şeylerdir ve bu hayatın sorumlusu da benimdir.

Hiçbir insan, birbirine benzemediği için, yaşamları da birbirinden farklıdır. Herkes kendi yaşamını yaşar. Hiç kimse, bir başkasının hayatını yaşayamaz ve kendi hayatını bir başkasına devredemez. Çünkü her insan, kendi tecrübelerini, kendi acılarını, kendi mutluluklarını kendi, tek başına yaşar. Bu açıdan birer ben olarak her insan yalnız ve özgündür. Bu yüzden de gerçek yaşam yalnızlıktır.³⁰

Ayrıca Ortega, insanların gerçek ben'lerini bulabilmeleri için, bu sözde gerçeklik olan şeylerden –yani toplum'dan, görenek'ten, yaşadığı hayattan – kendini, kökten yalnızlığa çekmesi gerektiğini düşünür. Ona göre, insanın kendini, yani gerçek ben'ini bulabilmesi için benliğine dalmalıdır. Bunun için de yalnızlık çok önemlidir. Çünkü Ortega'ya göre, "kökten yaşamımızı yalnız başımıza yaşamak zorunda olduğumuz gibi,

²⁹ GASSET,Jose Ortega y : a.g.e.,s. 23

³⁰ GASSET,Jose Ortega y : *Man and Crisis*,s. 76

kendi gerçeğimize de ancak yalnızlığımızda ulaşırız.”³¹ Buradan anlaşıldığı üzere, yalnızlığı elde edebilmek için, toplumun ve ilişkilerin neden olduğu çatışmaları ya da hazları, insanlarla, dünyayla ve dünya da varolan her şeyle ilgili bilgilerimizi bir süreliğine de olsa, bir yana bırakmamız gerekiyor. Çünkü zihin bu bilgilerden arındırılsın ki, geriye sadece insanın kendisi ile ilgili bilgileri kalsın. Daha doğrusu sadece kendisi kalsın. Böylece de insan, gerçek ben’ini keşfedebilsin.

Ortega’da **kişilik**, bir felsefe sorunu olarak ele alınır. Bize göre de bu, doğru bir ele alma şeklidir. Çünkü bu sorun, bireyin iç dünyasıyla ya da sosyal çevreyle olan ilişkileri üzerine yapılan gözlem ve deneylere dayalı çözümlemelerle değil, gözlem ve deneyden bağımsız olarak kavramsal düzeyde gerçekleşmesi gereken bir sorundur. Zira kişilik bireysel form altında yaşanan bir tanımlanamazlık ve tekrar edilemezliktir. Bu açıdan bakıldığında sosyoloji ve psikoloji de yapılan kişilik tanımları da felsefi olmaktan öteye geçmeyecektir. Bu nedenle kişilik için ancak felsefi çözümlemeler ortaya konabilir. Çünkü insanın bir bilmece olma özelliği devam ettiği sürece bu çözümlemede her zaman felsefi olarak kalacaktır.

Ortega’nın, yalnızlık ile ilgili düşüncelerinde özgün olmadığını, ve burada Husserl’in fenomenolojik yöntemini uygulayarak, onun düşüncelerini aynen tekrar ettiğini görüyoruz. Çünkü Husserl’de dünya da varolan her şeyin gerçek anlamını bulmak için, dünyayla ilgili edindiği tüm bilgileri parantez içine alıp bir kenara koyuyordu. Böylece geriye sadece saf bilinç kalıyordu. Bundan sonra da bu saf bilinç’le yani saf ben’le dünya’ya tekrar yönelip, yeni bir bakış açısıyla, her şeyin gerçek anlamlarını, yeniden bulmaya çalışıyordu.³² Ortega’nın içe çekilme düşüncesi de bu amaçladır. Ortega’da, hem kendi yaşamında

³¹ GASSET, Jose Ortega y : **İnsan ve Herkes**, s. 63

³² HUSSERL, Edmund: **Fenomenoloji Üzerine Beş Ders**, Çev: Harun Tepe, Ankara 1991, Bilim ve Sanat Yay., s. 97

ve toplumda gördüğü sorunları anlayabilmek, hem de varolan her şeyin gerçek anlamlarını bulabilmek için, insanın kendi yalnızlığının derinliklerine çekilmesi gerektiğini düşünür. Çünkü insan, kökten gerçeklik olan yalnızlığının derinliklerine çekilerek, her şeyi yeniden ele almakta, gözden geçirmekte ve anlamlandırmaktadır.

Maalesef bizim, hiçbir zaman tek başına olmamız mümkün değildir. Çünkü bizler kültürün, propagandanın, çevrenin, yiyeceğin, giyeceğin, insanların söylediklerinin ve söylemediklerinin sonucuyuz. Bu nedenle tek başımıza değiliz. Bizler sadece “yalnız” olabiliriz. Ancak kendimize ışık tutabilmemiz için gerekli olan **yalnızlık** ise, sadece tek başına iken yaşanabilir. Fakat çoğu insan, tek başına kalmaktan korkar. Oysa tek başına kalacak olan insan değil, zihindir. Meselâ, kalabalık bir insan grubunun içinde bile, kendimizi zihinsel olarak yalnız hissedebilir, günbatımını tek başımıza izleyebiliriz. Ayrıca zihin, kendini de ancak tek başınayken dinleyebilir ve tanıyabilir. Bu yüzden zihin etki altına alınamayacak hale getirilmelidir ki, kendini çevrenin ve geleneğin etkisinden kurtarabilsin. Ancak her türlü etkilerden kendini arındırmış olan zihin, sessiz olabilir. Zihnin sessiz olması ise, insanın kendi benliğine çekilmesi ve orada kendini bulması demektir. Bu nedenle ancak bu sessizlikten çıkan düşünce ve hareket, doğru düşünce ve doğru harekettir. Çünkü bu sessizliğin içinde, insanın sadece kendine ait düşünceleri vardır.

İnsanın, kendine ait olan düşüncelerinin arasından hangilerinin doğru düşünce olduğunu ayırt edebilmek için kıstası nedir ? Eğer herkes kendi gerçek yaşamlarının yalnızlığında, doğru düşünceleri elde edecekse, o zaman genel bir doğru düşünceden bahsedemeyiz. Çünkü o zaman herkesin düşünceleri kendisine göre doğru olacaktır. Bu çıkmaz Ortega'nın perspektif anlayışının bir sonucudur. Her şeye kişi açısından bakıldığında, ortaya elbette böyle bir sonuç çıkacaktır. Ortega'nın mutlak hakikat, bütün perspektiflerin bir araya getirilerek,

hepsi göz önüne alınarak bulunabilir düşüncesi ise gerçekleştirilmesi imkansız bir şeydir. Bu yüzden bu konuda Ortega'nın düşünceleri bilimsel temelden tamamen uzaktır.

c – Doğru Düşünme

Ortega'da düşünce, yaşama egemen olma yolunda gösterebileceğimiz bir çabadır. Yaşamımız, bizim olan tek şeydir. Yaşam, kendi üstüne açık seçik düşünceler geliştirebilirsek, onunla mücadele edebilirsek, yaşam içinde kendi varlığımızı gösterebilirsek ancak gerçek bir yaşam olarak ayakta durabilir. Başka bir deyişle insanın yaşamı, ancak kendinin ise, kendinin olduğu oranda vardır. Bu yüzden bir delinin ki tam anlamıyla yaşam sayılmaz. Çünkü varoluşu kendisinin değildir ; ona bilinçle katılmıyordur. Zira kendi kendisinin egemenliğini kaçırmış durumdadır.³³

Bu yüzden Ortega, düşünceye kurtarış der. Çünkü insanlar ancak düşünerek kendilerini var edebilirler, hayatlarına egemen olabilirler ve yaşam içinde varolabilirler. Yaşam ise, Ortega için, fırsat ve sorumluluklarıyla bireye verilmiş bir armağandır. Bireyin yaşamdaki fırsatları görebilmesi, bunu iyi değerlendirebilmesi ve yaşamı kendisine ait kılabilmesi için de, düşünceyi doğru kullanması gerekir.

Önceki bölümlerde ilişkiyi kendini tanıma süreci olarak tanımlamıştık. Her birimiz gündelik yaşamımızda sürekli birileriyle ya da bir şeylerle ilişki halinde olduğumuz için, gündelik yaşamda bir anlamda kendinin bilgisine ulaşma, her an kendini anlama süreci olmaktadır. Bundan dolayı, kendinin bilgisi günlük yaşamımız içinde, andan ana

³³ GASSET, Jose Ortega y : Tarihsel Bunalım ve İnsan, s. 34-35

oluşmaktadır. Bu yüzden kendimizi, soyutlamayla değil, günlük yaşamda, ilişki içinde tanıyabiliriz.

İnsanların kendilerini tanımalarının önemi ise, davranışlarında ve ilişkilerinde açıkça belli olur. Çünkü kendini bilen insan, doğru düşünür ve doğru davranır. Böylece de toplumdaki ve dünyadaki sorunlara neden olan hatalı ve yanlış davranışlar ortadan kalkar. Doğru davranışın olması içinde, önce doğru düşünmenin olması gerekir. Sadece kendimizle değil, çevremizdeki, dünyadaki çatışmaları, karmaşayı ortadan kaldıracak olan doğru davranışı yaratacak, doğru düşünmeyi gerçekleştirebilmek için de, insanların kendilerini tanımaları şarttır. İnsanların kendilerini tanımaları için de, ilişkinin farkında olmaları gerekir. Çünkü "ilişki, onun aracılığıyla kendimizi keşfedebileceğimiz, bu keşiften de doğru düşünmenin ne olduğunu anlayacağımız bir kapıdır."³⁴ Zira ne düşündüğümüzü, tepkilerimizin ne olduğunu ancak ilişki içinde keşfedebiliriz. Çünkü bizler, ancak başkalarıyla kurduğumuz ilişki sayesinde doğru düşünmeyi öğrenebiliriz. İnsanlar, "doğru düşünme" yeteneğini doğuştan getirmedikleri için, bu yeteneği ancak sonradan, yapıp-ettiklerinden çıkaracağı derslerle edinebilirler.

Şimdi de doğru düşünmenin, doğru davranışı nasıl yarattığını görelim.

d – Doğru Davranış

Ortega felsefesinin temeline "**Kendini Bil**" deyişini koyarak, insanların kendilerini tanımalarının, keşfetmelerinin kendisi için ne kadar önemli olduğunu gösterir. Çünkü Ortega'ya göre, kendini keşfeden bir

³⁴ KRİSHNAMURTI, Jiddu : a.g.e.,s. 47

insan, etrafında olup biten hiçbir şeye kayıtsız kalamaz; sorunları göz ardı edemez, tam tersine onlara çözümler bulmaya çalışır; başka insanların düşüncelerine, yaşamlarına saygılıdır, ve onlara değer verir; önyargılardan, imgelerden, kalıplaşmış düşüncelerden kendini kurtarmaya çalışarak, insanlarla samimi, içten, dürüst ilişkiler kurmaya ve yaşamaya çalışır; ve her şeyin gerçekliğini bulmak için uğraşıp durur.

Ortega'ya göre, insanların böyle davranmayı öğrenebilmeleri için de, kendilerini her şeyden soyutlayarak değil de, gerçek yaşam içinde, yani günlük işleri ve ilişkileri arasında anlamaları ve bulmaları gerekir. Çünkü asıl önemli olan, herhangi bir konuyla ilgili düşünce ya da fikre sahip olmak değil, günlük yaşamda arkadaşlarımıza, ailemize, başkalarına nasıl davrandığımız ve ne olduğumuzdur. Çünkü insanların bize karşı nasıl bir tavır takınacakları büyük ölçüde bizim onlara karşı nasıl davrandığımıza bağlıdır. Zira biz neyse, dünyayı onunla yaratırız.

Krishnamurti, doğru davranışa neden olan doğru düşüncelerin, zekâ adını verdiği, hiçbir etki altında kalmayan ve sesiz olan zihinden çıkması gerektiğini düşünür.³⁵ Ortega ise buna zekâ değil, akıl der. O da, insanların yaşamlarına akli hakim kılmalarını ister. Çünkü insan ancak aklını kullanırsa yaşamına egemen olabilir, her şeyin gerçek anlamını bulabilir, doğru düşünür ve doğru davranır. Çünkü artık insan her şeyi aklın süzgecinden geçirerek yapmakta, ölçüp biçmektedir.

Krishnamurti, bir ilişki de çatışma ve imge varsa, bu ilişki yanlış ve zekâdan yoksun bir harekettir, der. Çünkü ona göre zekâ içeren bir harekette asla sürtüşme ve çatışma olmaz.³⁶ Burada anlatılmak istenen, her düşündüğümüz şeyin gerçek ve doğru olmadığını, bu nedenle hemen uygulanmaması gerektiğidir. Doğru ve yanlış düşünceleri ayırt edebilmek için zekâ'ya başvurmamız, onun süzgecinden geçirmemiz

³⁵ KRİSHNAMURTİ, Jiddu: a.g.e.,s. 142

³⁶ KRİSHNAMURTİ, Jiddu: a.g.e.,s. 120-121

gerekiyor. Ancak o zaman düşünce, doğru düşünce olabilir. Ve ancak bu düşünce uygulandığında doğru hareket ortaya çıkabilir. Burada ortaya çıkan problem ise ; kimin zekâsından çıkan düşünce'nin, doğru düşünce olacağıdır. Burada doğru düşünce için kriter nedir ? Bunların cevabı verilmemiştir.

Ortega, insanların eğitimine ve fikir düzeylerinin yükselmesine çok büyük önem vermiştir.³⁷ Çünkü sadece zekâsını kullanan insanlar, kendilerini keşfedebilirler, kendi akıllarını kullanıp, kendi akıllarına güvenirler. Duydukları, gördükleri her şeyi, akıllarının süzgecinden geçirip, öyle kabul ederler. Bu insanlar doğru düşünmeye ve doğru davranmaya gayret ederler. Çünkü her zaman yaptıklarının muhasebesini çıkarırlar. İşte bugün, dünyanın böyle insanlara ihtiyacı vardır. Bu yüzden Ortega, böyle insanlar yaratabilmek için uğraşıp durmuştur. Çünkü dünyadaki ve toplumdaki sorunları çözecek olanlar, bu insanlardır.

e – Dünya ve Toplumdaki Sorunların Çözümü

Ortega, hem insanların kendi yaşamlarındaki sorunlarını, hem de topluma ve dünyaya ait sorunları çözebilmeleri için, kendilerini tanımalarının şart olduğunu düşünür. Çünkü dünyayı anlamak, kendimizi anlamakla başlar. Zira ancak kendisini anlayabilen bir insan, dünyayı, toplumu, başkalarını, çevresindeki karmaşayı, düşmanlıkları ve savaşları anlayabilir. Bu yüzden Ortega, insanların kendilerini gerçekleştirmelerinin gerektiği üzerinde ısrarla durur.

Ortega'ya göre, insanların kendilerini gerçekleştirebilmeleri için yapılacak ilk şey, insanların kendi yaşamlarıyla ilgilenmesi ve başkalarıyla olan ilişkilerini anlamaya çalışması olmalıdır . Ancak o zaman

³⁷ GASSET, Jose Ortega y : Tarihsel Bunalım ve İnsan ,s. 20

yeni bir toplum yaratılabilir. Yoksa varolan karmaşa devam edip gidecektir. İşte bu yüzden dünyanın ve toplumun değişmesi için ilk önce bireylerin değişmesi gerekmektedir. Aksi takdirde toplumsal yapıyı değiştirmek için yapılan bütün değişiklikler, sonuçta çatışma ve felaket yaratacaktır.³⁸ Bunun çok doğru bir tespit olduğunu, çevremizi ve insanları gözlemlediğimizde anlayabiliriz. Çünkü çevre değişse bile insanların değişmediğini görüyoruz. Bu nedenle toplum yapısında değişiklik yapabilmenin tek yolu insan bilincinde değişim yapmaktır.

Ayrıca hem kendimizi değiştirebilmek, hem de dünya da varolan ve varolmaya da devam edecek olan savaşları, sefaletleri, yıkımları yok edebilmek için, yapılabilecek bir başka şey de, çevremizde bulunan insanlarla olan ilişkilerimizi değiştirmektir. Çünkü ilişkimizi kökten değiştirmeden, varolan toplum yapısında yenilik yapmak bir anlam ifade etmeyecektir. İlişkilerde gerçekleştirilecek köklü devrimler ise, ancak başkasından yararlanma gereksinimi ortadan kalktığında gerçekleşebilir. Yani birbirimiz ve kendimiz hakkında yarattığımız imgelere ve çıkara dayalı ilişki yapısını değiştirirsek mümkün olacaktır. Çünkü ilişki imgelere, geçmişe ve çıkara dayalı olan bilgilerden kurtulabilirse ancak çatışma ve bölünme yaratmayacaktır. Bu nedenle zihin bu imgelerden kurtulmalıdır. Bu da ancak, kendimizi ve başkalarını nasıl gözlemleyeceğimizi öğrendiğimizde mümkün olacaktır. Bunun içinde başkalarından önce kendimizi gözlemlemeliyiz. Çünkü biz neyse, öbürü de odur.

Ortega'daki "Ben ve Öteki Arasındaki İlişki"yi ele almamızdaki en önemli sebep, insanların hem kendilerinin, hem de dünyadaki sorunlarını çözebilmenin tek yolunun, insanların kendilerini ve ilişkilerini tanımaları olmasıdır. Özellikle de insanlar arasındaki ilişkilerin ne kadar önemli olduğunun gösterilmesidir. Çünkü bu dünya da insanları en çok

³⁸ GASSET, Jose Ortega y : a.g.e.,s. 46

mutluluğu eden, yakın ve uzak çevresindeki insanlarla iyi geçinememesi, onlarla sürekli bir sürtüşme halinde olmasıdır. Bu nedenle başkalarıyla iyi ilişkiler kurmak çok önemlidir. Başka bir deyişle, mutluluk başkalarının hoşlandığı, beklediği ve onayladığı biçimde davranmayı da gerektirir. Böylece hem kendimizle hem de toplumla uyumlu bir şekilde yaşayabiliriz. Hem kendiyle hem de başkalarıyla uyumlu ve mutlu olan insanlar, gündelik hayatta karşılarına çıkan problemleri olumlu bir yönde çözebilir ve topluma faydalı iyi birer insan olurlar.

Bu nedenle yaşamımızın mutluluğu açısından en önemli olan, ne olduğumuz yani kişiliğimizdir; insanın kendinde neye sahip olduğudur. Çünkü insanın bireyselliği, ona her zaman her yerde eşlik eder. Ve yaşadığı her şey de, mutluluğu da-mutsuzluğu da, rengini bireyselliğinden alır. Çünkü her şeye anlamını veren ben'dir.

SONUÇ

Ortega felsefesini,Varoluşçuluk anlayışı içinde geliştirmiş,ancak daha sonra bir çok yönden,bu anlayıştan ayrılmıştır. Ortega'nın Varoluşçuluktan ayrıldığı konuların başında,toplum,toplumdaki sorunlar,yaşama bakış,öteki ile ilgili düşünceleri,ben'de dahil herşeyi yaşamla olan bağlantısıyla ele alış biçimi gelir.

Ortega'nın en önemli özelliği pragmatist bir filozof olmasıdır. O, sadece düşünen, yazan ve konuşan bir filozof değil, dünyayı'da değiştirmeye çalışan bir eylem adamı olmuştur. Bu nedenle bugüne kadar hiçbir filozof, toplumsal sorunlara, insana, yaşama - özellikle bireysel yaşama -, çevrenin bireye olan etkisine Ortega kadar önem vermemiş ve onun ele aldığı biçimde ele alıp incelememiştir.Ayrıca hiçbir filozof,Ortega gibi,toplumsal sorunların kaynağını bireylerde,bireylerin kendini tanımasında ve bireyler arasındaki yanlış ilişkilerde görmemiş, ve bütün problemlerin çözümünü de Ortega gibi, "kişinin kendini tanımasında ve kendini gerçekleştirmesinde"bulmamıştır. Bu nedenle Ortega'nın, ele aldığı problemler ve getirdiği çözüm önerileri açısından özgün olduğunu, ve aynı zamanda da bu konularda isabetli ve gerçekçi tespitlerde bulunduğunu söyleyebiliriz.

Ben ve öteki arasındaki ilişki probleminin Ortega'nın düşünce dünya – sındaki büyük önemi hesaba katıldığında, bu probleme, Ortega'nın düşünce dünyasının özüne bir giriş gözüyle bakmak doğru bir yorum olacaktır. Bu durum, bu problemin Ortega'daki yerinden zaruretle çıkmaktadır. Bu problemin Ortega'nın düşünce dünyasına bir giriş olması,bu problemin Ortega'da can alıcı bir problem olmasından; bu problemle hesaplaşmanın başka problemlerin özünü aydınlatmada önemli bir yere sahip olmasından; bu problemin başka bir çok problemle kenetlenmiş olmasından ileri gelir.

Ortega'nın bu probleme ait tasvirleri,belli başlı felsefe ve bilim disiplinlerine özellikle sosyoloji, psikoloji, felsefe'ye esaslar ve çözüm yolları

sağlamıştır. Ancak en büyük hizmeti felsefi sosyoloji'ye olmuştur. Ayrıca bu problem en çokta, genel olarak insanı, somut bütünlüğü içinde, mahiyetçe tasvire dayanarak, özel varlığıyla kavramak isteyen bir insan ontolojisine katkı sağlamıştır. Ortega'nın ortaya koyduğu ilişki problemi ve bu problemle ilgili çözüm önerileri, bugün hem sosyologlar hem de psikologlar tarafından benimsenmekte, incelenmektedir. Örneğin, ünlü psikologlarımızdan Doğan Cüceloğlu'da ilişki problemi üzerine, hemen hemen Ortega'yla aynı şeyleri söyler. Ona göre de; dünyanın bir çok yerinde görülen kanlı çatışmaların kökeninde, bilinçsiz koşullar altında yaratılan sosyal ortamdaki iletişim düzensizliği yatar. Aynen Ortega gibi Cüceloğlu için de, toplumsal sonuçların altında bireysel davranışlar yatmaktadır. Çünkü ona göre de, sosyal gerçek, bireyin kişisel yaşamından geçerek biçimlenir. Bu sebeple iletişim, toplum sorunlarının çözümüne olduğu kadar, kişiler arası sorunların çözümüne de katkıda bulunur.¹ Çünkü insan ilişkileri yaşamın hem özünü hem de çerçevesini oluşturmaktadır.

İlişki içinde ise benliğin tanımlanması, iletişim sürecinin temel dinamiğini oluşturur. Çünkü birbirlerinin benlik tanımlarını, iletişim içinde reddeden kişiler aralarında kafa ve gönlü zenginleştirecek bir iletişim kuramazlar. Bu nedenle insanlarda görülen ruhsal sorunlar sosyal ortamda gerçekleşen reddetme ve umursamama davranışından kaynaklanır. Zira kabullenme ve reddetme, kişinin o an için kurmaya çalıştığı ilişkinin benimsenip benimsenmediğine işaret eder. Umursamama, kişinin kendinin önemsenmediğini, değersiz olduğunu, yok olduğunu belirtir. İşte kişilerde ruhsal sorunlara, toplumda da toplumsal sorunlara yol açmamak için, iç ve dış dünya ile anlamlı ilişkiler içinde olan bir insan olmalıyız. Yani kendini bilen, kendini tanıyan, sorumluluk sahibi bilinçli bir insan olmamız gerekiyor. Amaç kişinin kendisiyle ve çevresiyle bilinçli ilişki kurmasıdır. Bilinçli iletişim, anlamlı yaşama, anlamlı yaşamda sakin ruh halinin gelişmesine yol açar. İşte bu

¹ CÜCELOĞLU, Doğan : Yeniden İnsan İnsana, 24.bs. , İstanbul 2000, Remzi Kitabevi, s.12-17.

nedenle Ortega, ilişki probleminin önemi üzerinde durur. Bundan dolayı kendini bilen insanların çoğalması için uğraşır.

Ortega'nın "ben ve öteki arasındaki ilişki" problemi üzerindeki soruşturmasında, ortaya koyduğu pek çok başarıya rağmen, bu problemin çözümünde en büyük eksikliği ; bu problem çerçevesinde ortaya koyduğu mahiyet tasvirleri yeterli boyutta ve tatmin edici değildir. Bu problemle objektif bakımdan ilgili bütün temaları aydınlatmamıştır. Bu problemi çepeçevre çözmek için tasarladığı programı, eksiksiz olarak yerine getirmemiştir. Ayrıca Ortega'nın, felsefe ve sosyoloji yönündeki araştırmaları, anlam zemini ve objektif kesinlik bakımından ayrılıkları hesaba katılmaksızın, birbiriyle karıştırması problemin aydınlığı için zararlı olmuştur. Ancak hiçbir düşünürden herhangi bir problemi bütün ayrıntılarıyla eksiksiz olarak işleyip çözmesi beklenemez. Her düşünür belli bir kültür-tarih-bilim durumundan kalkıp belli bir takım problemlere yaklaşır ve bu problemlere belli derinlikte bir şuur kazandırır. Böylece aynı problemlerin, daha sonraki araştırılmasına belli bir zemin ve yön hazırlar. Bu durum Ortega için de söylenebilir. Nitekim Ortega da, Batı Felsefe geleneğinin dışında kalan, "Ben ve Öteki Arasındaki İlişki " problemini, belli bir takım objektif tarihi zaruretlerden ötürü, belli bir açıdan ele alıp incelemiştir. Bunun yanında açık bıraktığı sorunların büyük bir kısmı da hiç şüphesiz ki, yine Ortega'nın ilişki ve ben problemine getirdiği aydınlığın yardımıyla açık birer soru olarak kalmış; ve sonraki düşünürlerin bazıları tarafından bu, bir problem olarak ele alınıp işlenmiştir.

Ortega'da gördüğümüz bir diğer doğru tespit de, insanın kendisini ve yaşamını dünyadaki en önemli ve en değerli şey olarak görmesidir. Çünkü ona göre, varolan her şey ancak bireye göre ve onun yaşamı içinde bir değer ve anlam kazanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında insan yaşamının – bireysel yaşamın – bütün gerçekliklerin kökü olduğunu söyleyebiliriz.

Ortega için, varoluşçuların dediği gibi yaşam anlamsız ve saçma değildir. Tam tersine kökten gerçekliktir. Bu nedenle Ortega, her şeyi bireysel yaşam çerçevesinde ele alıp incelemektedir. Çünkü birçok filozofun aksine o,

felsefesinin temeline **Ben'i** değil, **Yaşamı** koymuştur. Bu açıdan Ortega'nın düşünce yapısına baktığımızda onun ne idealist ne de realist olduğunu görürüz. Çünkü onun için ne insan ne de dünya ön plandadır. Onun için her ikisinde eşdeğerdedir. Bunun sebebi, onun insanı da, dünyayı da yaşamla olan ilgileri ve ilişkileri açısından ele almasıdır. Bu nedenle Ortega, şeylerin dünyasıyla değil, her birimizin kendi dünyasıyla yani bizimle ilintili olan şeylerin oluşturduğu ilintiler dünyasıyla ilgilenmiştir. Ancak bu da, Ortega'nın nesnel dünyayı önemsemediği ve gerçekliğini kabul etmediği anlamına gelmez. Bu Ortega'nın felsefesindeki insanın ve dünyanın gerçekliğinin yerini ya da onlara bakış açısını gösterir. Buradan Ortega'nın, insan merkezci bir gerçeklik yorumu olduğunu anlıyoruz. Yani Ortega için, her kişinin kendi bakış açısı önemlidir. Bu da Ortega'nın perspektivizmin kısılcı altında olduğunu ve onun yarattığı göreceli, çelişkili durumlara, kendisinin de düştüğünü gösterir. Çünkü perspektivist bir anlayışı benimseyen kişinin bütün söyledikleri bireysel olacaktır. Bu durumda, mutlak hakikati bulmak isteyen Ortega'nın, genel ve evrensel anlamda bir şeyler söylemediği anlamına gelir. Ona göre, o zaman hiçbir bilgi genel geçer değildir. Dolayısıyla Ortega'nın , bu perspektif anlayışıyla mutlak hakikati bulması mümkün değildir. Ortega'nın bu noktadaki görüşleri eksiktir.

Birçok filozof ya sadece **Ben'e** ya da sadece **Nesnel Dünya'ya** önem ve öncelik vermiştir. Örneğin, bunlardan Descartes, Husserl ve Varoluşçular sadece **Ben'e** önem vermişler, nesnel dünyayı, toplumu, yaşamı ve başkalarını hiç önemsememişlerdir. Bunlar da, Ortega'nın tersine felsefelerinin temeline **Ben'i** koymuşlardır. Ayrıca Husserl'in, Descartes'in ve Kant'ın ben anlayışları, Ortega'nın ben anlayışından farklıdır. Ortega'nın ben'i somut ve yaşamla bağlantısı olan ben iken; onların ki, yaşayan her insan için kullanılan, soyut ve genel bir anlamda olan cins isim manasındaki ben'dir. Ben'in yaşamla bağlantısı yoktur. Bu nedenle onlar için ben, düşünen bir şeydir, varolan bir şey değildir. Ancak Ortega, ben'i yaşamla bağlantısı içinde ele alarak onlardan farklılığını ve bu konudaki özgünlüğünü ortaya koyar. Ortega için yaşayan ben de, düşünen ben de önemlidir. Düşünen ben önemlidir, çünkü

bireyin yaşamda varolabilmesi, yaşamla baş edebilmesi ve yaşamı kendine ait kılabilmesi için, aklını kullanması ve düşünmesi gerekir. Bu nedenle Ortega bu akla yaşamsal akıl adını verir. Çünkü bu akıl, mutlak aklın tersine yaşamla iç içedir. Oysa mutlak aklın yaşamla bağlantısı yoktur. Bu nedenle Ortega, mutlak akla önem vermez. Ortega'nın mutlak akla önem vermemesinin bir nedeni de, mutlak aklın ürünü olan bilim ve teknolojinin yarattığı sanayileşmenin getirdiği olumsuzluklardır. Bunlardan en önemlisi de, insanların toplum içinde eriyip, bireyselliklerini kaybetmeleri, kendilerine ve yaşamlarına yabancılaşmalarıdır. Ortega'nın bu tespitleri çok doğru ve yerinde olmasına rağmen, mutlak akli tamamen yok sayıp dışlaması, pek doğru bir yargı gibi görünmemektedir. Çünkü yaşam gittikçe mutlak aklın ürünü olan bilim ve onun sonucunda ortaya çıkan teknolojinin esiri olmuş durumdadır. Artık yaşam onlarsız yaşanmaz ve düşünülemez hale gelmiştir. Bu nedenle mutlak akli görmemezlikten gelmek ve o yokmuş gibi davranabilmek mümkün değildir. Zira artık o, yaşamsal akıl'dan daha çok yaşamla iç içe ve yaşama hükmeder duruma gelmiştir.

Ortega'nın, perspektivizm ve yaşamsal akıl kavramları ile "ben, ben ve çevrem toplamıyım" düşüncesi Wilhelm Dilthey (1833 – 1911) 'e dayanır. Çünkü "kendisini bir yaşam filozofu olarak niteleyen Dilthey'e göre; yaşam, dışarıdan yapılacak akla uygun spekülâtif sistemlerle değil, bizzat yaşanarak, içerisinden kavranılabilir yani yorumlanabilir."² Ayrıca Dilthey, "bireyi tek başına değil de, her zaman çevresi ile birlikte değerlendirmiştir."³ Bu nedenle Dilthey için çevre ile tarih aynı anlama gelmektedir. Ona göre tarihin insana etkisi demek, şu andaki toplum denen çevrenin etkisi demektir. Çünkü tarih, insanların şu anda geldiği seviyedir, kültürdür, gelenektir. Bundan dolayı tarihin uzaktan etkisi diye bir şey yoktur. Dilthey'e göre, insanın ne olduğunun bilinmesi için, bütün bir tarihin bilinmesi gerekir. Çünkü insan yaşamının geçtiği tarihte, kendi evimizde gibiyizdir, oysa doğada hep yabancı kalırız. Bu

² GÖKA, E., A.TOPÇUOĞLU, Y.AKTAY: Önce Söz Vardı, Ankara 1996, Vadi Yayınları, s.32.

³ CEVİZCİ, Ahmet : a.g.e., s.144.

nedenle Dilthey için tarihin değeri, insanın kendisini tarih içinde tanımasından kaynaklanır. Ona göre, İnsanın ne olduğuna ilişkin bir kavrayış, asla tamamlanamaz, çünkü tarihin kendisi tamamlanmamıştır. Ortega için de tarih, hayat tecrübesi, insanın olmuş olduğu şey, görenekler ve toplum demektir. Çünkü insanların bugünkü yaşamı, hatta insanın kendisi bile geçmişin eseridir. Bu nedenle tarih içimizde, yaşamımızdadır. Ve tarih bizi sürekli etkilemektedir. İşte bu sebeplerden dolayı tarih incelenmelidir. İnsanın hem kendini, hem de bugününü anlamasının ve geleceğe yön verebilmesinin tek yolu budur. Bu görüşler çerçevesinde Ortega ve Dilthey'i karşılaştırdığımızda, Dilthey'in tarih anlayışıyla, Ortega'nın tarih anlayışının benzeştiğini söyleyebiliriz. Bu durumda da Ortega'nın tarih konusunda Dilthey'in etkisi altında kaldığı söylenebilir.

Ortega'nın **Ben** anlayışı, Varoluşçuların ve Personalistlerin ben anlayışıyla benzeşmektedir. Hepsi de ben'den, her birimizin kendisi olan somut ve eşsiz ben'i anlar. Hepsinin de amacı, toplum içinde eriyip giden ve kendine yabancılaşan insanın tekrar kendisini bulması ve bir ben olarak kendini ortaya koymasıdır. Ortega ile Personalistlerin, Varoluşçulardan ayrıldıkları nokta ise; varoluşçuların sadece tek insanın düzeltilmesi ile uğraşmaları, toplumu, yaşamı ve başkalarını önemsememeleridir.

Ortega'nın birçok konuda benzeştiği, aslında aynen tekrar ettiği ve felsefesini biçimlendirmesinde çok büyük etkisi olan filozof ise Edmund Husserl'dir. Ortega'nın Husserl ile benzeştiği noktalar: fenomenolojik araştırma yöntemi, ben, öteki, çevre ve dünya'nın inşa edilmesidir. Ortega ile Husserl'in ayrıldığı noktalar ise: Husserl'in fenomenoloji'si bir anlamda gerçeklerden "salt teori"ye kaçış iken, Ortega'nın felsefesi "salt teori"den gerçeklere kaçıştır. Husserl için duyuşsal veriler, bilgi temeli olarak kendisine dayanılamayacak bir varlık dünyasıdır. Oysa Ortega için bilginin temeli tamamen duyuşsal verilere dayanmalıdır. Bir başka nokta da, Husserl'in, sadece düştüğü solipsizme'den kurtulmak için, başka ben'lerin varlığını kabul etmesiyle, **ben öğretisinden sosyoloji'ye kayması**, Ortega'nın ise, toplumu

ve toplumsal sorunları anlamak için önce ferdi anlamak gerekir düşüncesiyle, **sosyoloji'den psikoloji'ye kayarak Ben'i ön plana çıkartmasıdır.**

Ortega'nın felsefesinde özgün olan ya da olmayan fikirlerine kısaca değindikten sonra, şimdi de aralarında çelişki gördüğümüz fikirlerinden de kısaca bahsetmek gerekir. Bunlardan birincisi; insanların gerçek ben'lerini bulabilmeleri için, kendi hayatlarına kendilerinin biçim vermeleri ve bunun içinde özgür olmaları, ayrıca toplumun da bunları gerçekleştirebilecek yapıda olması gerektiği fikriyle; insanlar başıboş bırakılırsa, hayatları kaos'a dönüşür, bu nedenle insanların kendilerine hedef gösteren ve ne yapmaları gerektiğini söyleyen bir otorite tarafından yönetilmeleri gerektiği fikri arasındaki çelişkidir. Ancak yapılan incelemelerden anlaşıldığına göre, Ortega'yı bu çelişkili düşüncelere götüren en önemli sebep, toplumlara hakim olan, hatta hükümetleri yöneten kitle dediği yığınların ortaya çıkmasıdır. Bu nedenle Ortega'da Platon gibi Aristokratlardan oluşan bir azınlığın yönettiği devlet modelini benimser.

Ortega'nın fikirleri arasında tespit ettiğimiz bir başka çelişki de; İspanya'yı kendi özüne dayanarak yeniden yaratmak, İspanya'nın ötekileşerek yitirdiği maneviyatını ve kişiliğini tekrar kazanarak onu yeniden inşa etmek düşüncesiyle; bütün sınırların ortadan kalktığı ve bütün ulusların bir arada yaşadığı Birleşik Avrupa Devleti ideali arasındaki çelişkidir. Çünkü Birleşik Avrupa Devleti gerçekleşirse, her ulusun kendine has olan kişiliği, kimliği, kültürü ve tarihi ortadan kalkabilir. Bireyler de, başka kültürlerin etkisi altında kalacağı için öteki durumuna düşerler. Bu durumda da bir ben problemi, bir kimlik problemi ortaya çıkabilir. Ayrıca Birleşik Avrupa Devleti ideali ile, millet formunun ortadan kalkması öngörülüyorsa, o zaman insanlığın nasıl bir formda varolacağı sorusu da sorulmalıdır. Ortega bu çelişkiden ve benzeri sorunlardan nasıl kurtulacağına dair bir şey ortaya koymamıştır. Çünkü Ortega, Birleşik Avrupa Devleti idealinin sonucunda böyle çelişkilerin ve benzeri bir çok sorunların ortaya çıkabileceğini görememiştir. Ya da bu çelişkileri ve sorunları görmezlikten gelmiştir.

Ortega'nın bu düşüncelerini günümüz açısından değerlendirdiğimizde çok şaşırtıcı sonuçlarla karşılaşırız. Bunlardan en önemlisi, Fichte ve Saint Simone'da da gördüğümüz Birleşik Avrupa Devleti idealidir. Çünkü Ortega'nın bu ideali neredeyse gerçekleşmek üzeredir. Ve yine bunun sonucunda meydana gelecek olan ve hâlâ da güncelliğini koruyan globalleşme ve küreselleşme tartışmaları, modern dünyanın en önemli gündem maddelerini oluşturmaya devam etmektedir.

Ortega'nın, Birleşik Avrupa Devleti idealini, tüm dünyaya hakim olan Avrupa hegemonyası fikrinin devamı gibi görmemiz yanlış olmayacaktır. Çünkü ona göre, Avrupa dünyayı yönetmeyecek olursa, "hem bu kıta, hem de bütün bir dünya bir nesil sonra entellektüel kısırlığa ve barbarlığa geri dönecektir."⁴ Bu da Ortega'nın, Avrupa'nın kendisini Mutlak Ben olarak algıladığını, Avrupa'nın dışında kalan bütün ülkeleri ve insanları dışladığını, onları birer ben hatta başka ben, öteki olarak bile görmek istemediğini gösterir. Ortega'nın bu düşüncelerinin, bugünkü Avrupa ülkeleri için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Hatta bugünkü Avrupa, Ortega'dan daha da ileri giderek, düşüncelerini pratiğe dökmüştür. Bugün Avrupa, kendi dışındaki her ülkeyi ve insanları , kendi amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı birer araç haline getirmiştir. Bu araç olma yaftasını, o ülkelerin ve insanların üzerinden atmamak içinde onların gelişmelerini ve yükselmelerini engellemeye çalışmış, her zaman kendilerine muhtaç olan ülke ve insan konumunda kalmaları için uğraşıp durmuşlardır.

İşte bugün üzerinde çok konuşulan küreselleşme, globalleşme, hatta postmodernizm kavramları, bu merkezi devletlerin sistemlerinin devamı ve istikrarı için ortaya atılmış kavramlar gibi görünmektedir. Çünkü Batı hâlâ, bütün gelişme ve ilerlemelerde, kendi dışındaki toplumların rolünü yadsımaktadır. Onlara göre, bugün ve gelecekte de her zaman Avrupa kültürü dünyaya hakim olacaktır. Bu nedenle, bir çok sosyoloğa göre, bugün üzerinde çok konuşulan postmodernizm, batılı olmayan kültürlerle karşı devam eden

⁴ GASSET, Jose Ortega y : Kütüphanelerin İsyanı, s.169.

sömürü ve baskıyı meşrulaştırma aracı olarak kullanılmaktadır. Burada amaç, sosyal hayatta monokültürlerin ortadan kalkmasıdır. Çünkü postmodernizm, batılı olmayan birey ve toplumları kuşatarak, onların kimliklerini ve tarihini kendine mal etmeye, onların geleceklerini sömürmeye ve varoluşlarını işgal etmeye çalışmaktadır. Küreselleşme ise, gezegenin yağmalanışının ve yönetilmesinin dışı vurumudur. Globalleşme de, mili kültürleri, milli bilinci daha doğrusu ulus devleti yıkmaya doğru gitmektedir.⁵

Bütün bunlardan da, Avrupa'nın sadece kendi benliğini korumak ve geliştirmek için çabaladığını, bunun içinde ne yapması gerekiyorsa yaptığını söyleyebiliriz. Bugün Avrupanın, kendi dışında kalan her ülkeyi ve insanları harcadığı, onları öteki olarak bile kabul etmediği görülmektedir. Kısaca Avrupa kendinden başka bilinçli, kişilikli ben'lerin oluşmasına izin vermemekte, hatta Ortega'nın tersine kendi benliğini oluşturmak için ötekilere ihtiyaç bile duymamaktadır. Oysa Ortega, ben'in oluşması için ötekilerin varlığını mutlaka şart koşmuştur.

Son olarak şunu söylemek gerekir ki; Ortega üzerinde durduğu problemlerden sadece, bireyler arasındaki ilişkilerin nasıl olduğu ve nasıl olması gerektiği konusunda yeterli açıklama yapmamıştır. Ele aldığı diğer problemleri çok iyi tanımlamış ve bu problemlerin de doğru çözümlerini bulmuştur. Özellikle kitlelerin varlığını, gücünü ve etkisini çok iyi tespit edip, göstermiştir. Ayrıca toplumda ve dünyada varolan kötülüklerin, insanın doğasının ayrılmaz bir niteliği olmadığını, sağlıklı toplumun, yanlış ilişkilerin ve yanlış eğitimin bir ürünü olduğunu göstererek doğru bir tespitte bulunmuştur. Hem insanların, hem de toplumların sıkıntılarının, sorunlarının ortadan kalkması için, sevginin, hoşgörünün ve anlayışın ortaya çıkması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre toplumun yapısı ancak sevginin anlaşılmasıyla değişebilir. Çünkü gerçek sevgi ilgiyi, bakımı, sorumluluğu, saygıyı ve bilgiyi gerektirir. Gerçek seven, sevdiği kişinin gelişmesine ve mutluluğuna katkıda bulunandır. Zaten Ortega için, gerçek

⁵ Bkz. ÖZDEMİR, M. Çağatay : Sorgulanan Sosyoloji , s.vi-vii

mutluluk,insanın kendisiyle ve çevresiyle uyum ve barış içinde olması;başkalarıyla gerçek sevgiye dayanan bir ilişki kurabilmesi, insanlara sevgiyle yönelmesi demektir.

Ortega'nın ele aldığı problemler ve getirdiği çözüm önerileri, insanoğlu varoldukça geçerli olacak tespitlerdir. Ortega'nın söyledikleri o zaman da geçerliydi, şimdi de geçerli ve gelecekte de geçerli olmaya devam edecektir.Bu nedenle Ortega'nın her zaman güncelliğini koruyacak olan bir filozof olduğunu söyleyebiliriz. Buna bir örnek verecek olursak, Ortega'nın üzerinde durduğu toplumsal sorunlardan biri de, teknolojinin getirdiği ve getireceği avantaj ve dezavantajlardır. Ancak Ortega gibi düşünürlerin bu konudaki görüşleri iyi anlaşılırsa, bu konulara yönelik çalışmalar artabilir ve dolayısıyla teknolojinin getirdiği problemlerin bir kısmı daha kolay çözülebilir.

KAYNAKÇA

A – Ortega y GASSET'in Kendi Eserleri :

GASSET, Jose Ortega y. **Man and Crisis**, New York, W.W. Norton Com., 1962.

----- **An İnterpretation of Universal History**, New York W.W. Norton Com., 1975.

----- **History as a System**, New York, W.W. Norton Com., 1981.

----- **Historical Reason**, New York, W.W. Norton Com., 1983.

----- **Kütlelerin İsyanı**, Çev. Nejat Muallimoğlu. İstanbul: Birleşik Yay., 1996.

----- **Sevgi Üstüne**, Çev. Yurdanur Salman. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 3. bs., 1997.

----- **Avcılık Üstüne**, Çev. Derin Türkömer. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1997.

----- **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, Çev. Neyire Gül Işık. İstanbul: Metis Yay., 2. bs., 1998.

----- **İnsan ve Herkes**, Çev. Neyire Gül Işık. İstanbul: Metis Yay., 2. bs., 1999.

B – Diğer Başvuru Kaynakları:

ADLER, Alfred. **İnsan Tabiatını Tanıma**, Çev. Ayda Yörükân. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 5. bs., 2000.

- AKARSU, Bedia. **Çağdaş Felsefe**, İstanbul: İnkılâp Yay., 5. bs., 1994.
- AKARSU, Bedia. **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İstanbul : İnkılâp Yay., 7.bs., 1998.
- AYDIN, Mehmet S. "İkbâl'in Felsefesinde İnsan", **A. Üniv. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXIX, 1987.
- BAYKAN, Fehmi . **Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar** , Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1996.
- BOCHENSKI, J. M. **Felsefece Düşünmenin Yolları**, Çev. Kurtuluş Dinçer. Ankara: Bilim ve Sanat Yay., 1996.
- _____. **Çağdaş Avrupa Felsefesi**, Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu. İstanbul: Kabalcı Yay., 2. bs., 1997.
- CASSİRER, Ernst. **İnsan Üstüne Bir Deneme**, Çev. Necla Arat. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1997.
- CEVİZCİ, Ahmet. **Felsefe Sözlüğü**, Ankara: Ekin Yay., 1996.
- CÜCELOĞLU Doğan. **Yeniden İnsan İnsana**, İstanbul: Remzi Kitabevi 24. bs., 2000.
- DİNDAR, Bilâl. "Personalizm", **Felsefe Dünyası**, Ankara: Sayı 5, Ekim, 1992.
- DÖKMEN, Üstün. **Varolmak Gelişmek Uzlaşmak**, İstanbul: Sistem Yay., 2000.
- EFLATUN: **Alkibiades I**, Çev. İrfan Şahinbaş. Ankara: M.E.B. Yay., 1962.
- FOUCAULT, Michel, H. GUTMAN ve P. M. HUTTON. **Kendini Bilmek**, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Om Yay., 2. bs., 1999.

- FROMM, Erich. **Erdem ve Mutluluk**, Çev. Ayda Yörükân. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay., 5. bs., 1999.
- **Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum**, Çev. Necla Arat. İstanbul: Say Yay., 9. bs., 2001.
- GEÇTAN, Engin. **İnsan Olmak**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 13. bs., 1993.
- GÖKA, E., Y. AKTAY. **A. TOPÇUOĞLU. Önce Söz Vardı**, Ankara: Vadi Yay., 1996
- GÖKALP, Nurten. "Realist ve İdealist Personalizmden Çizgiler", **Felsefe Dünyası**, Ankara: Sayı 13, Güz, 1994.
- "İslâm ve Hristiyan Personalizmi Üzerine", **Felsefe Dünyası**, Ankara: Sayı 16, Yaz, 1995.
- GÖKBERK, Macit. **Felsefe Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 7. bs., 1994.
- GÜLEÇ, Cengiz. "Özbenlik Kavramında Transkültürel ve Felsefi Bakış", **Felsefe Dünyası**, Ankara: Sayı: 17. Güz, 1995.
- HUSSERL, Edmund. **Kesin Bilim Olarak Felsefe**, Çev. Abdullah Kaygı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yay., 1997.
- **Fenomenoloji Üzerine Beş Ders**, Çev. Harun Tepe, Ankara: Bilim ve Sanat Yay., 1997.
- İBANEZ, Felix Marti. **Felsefe Öyküleri**, Çev. Hamide Koyukan. Ankara: İmge Yay., 2. bs., 1998.
- İKBAL, Muhammed. **Benlik ve toplum**, Çev. Ali Yüksel, İstanbul: Birleşik Yay., 3. bs., 1999.

- **İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu**,
Çev.Ahmet Asrar,İstanbul: Birleşik Yay., 1984.
- JASPERS, Karl. **Felsefi Düşünüşün Küçük Okulu**, Çev.
Sedat Umran İstanbul: Birleşik Yay., 1995.
- KORLAELÇİ, Murtaza. "İnsan Benliği", **Felsefe Dünyası**, Ankara:
Sayı: 15, Bahar, 1995.
- KRİSHNAMURTI, Jiddu. **İlişki Üzerine**, Çev. Nedime Volkan. İstanbul:
Ayna Yay., 1999.
- KUZGUN, Yıldız. "Kendini Gerçekleştirme", **D.T.Ç.F.Felsefe**
Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 10. Cilt
(1972), Ankara, 1976.
- La FOLLETTE, Hugh. **Kişisel İlişkiler**, Çev. Fermâ Lekesizalın.
İstanbul: Ayrıntı Yay., 1999.
- LUKES, Steven. **Bireycilik**, Çev. İsmail Serin. Ankara: Ark
Yay., 1995.
- MASLOW, Abraham. **İnsan Olmanın Psikolojisi**, Çev. Okhan
Gündüz. İstanbul: Kuraldışı Yay., 2001.
- ÖZDEMİR, M.Çağatay. **Sorgulanan Sosyoloji**, Anakara : Eylül Yay.,
2002
- PLATON. **Diyaloglar**. "Theaitetus", 152.a, Çev. Macit
Gökberk. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2. bs.,
1995.
- RENEAUX, Roger. **Egzistansiyalizm Üzerine Dersler**, Çev.
Murtaza Korlaelçi. Kayseri: Erciyes
Üniversitesi Yay., 1994.
- SARTRE, J. Paul. **Varoluşçuluk**, Çev. Asım Bezirci. İstanbul:
Say Yay., 13. bs., 1997.

- SCHELER, Max. **İnsanın Kosmostaki Yeri**, Çev. Harun Tepe. Ankara: Aytaç Yay., 1998.
- SCHOPENHAUR, Arthur. **Yaşam Bilgileri Üzerine Aforizmalar**, Çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Kabalcı Yay., 1998.
- SÖZER, Önay. **Edmund Husserl'in Fenomenoloji'si ve Nesnelerin Varlığı**, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1976.
- TANİLLİ, Server. **Yaratıcı Aklın Sentezi**, İstanbul : Adam Yay., 1997
- TİMUÇİN, Afşar. **Felsefe Tarihi**, İstanbul: BDS Yay., 1992.
- **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: BDS Yay., 1994.
- TOZLU, Necmettin. "Batı'da ve Doğu'da İnsan Anlayışı", **Felsefe Dünyası**, Ankara: Sayı: 27, Yaz, 1998.
- URHAN, Veli. **Kişiliğin Doğası**, Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- UYGUR, Nermi. **Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Problemi**, İstanbul: İst. Üniv. Edebiyat Fakültesi Yay., 1958.
- VELİOĞLU, Süleyman. **İnsan ve Yaratma Edimi**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2000.
- YILDIRIM, Mustafa. "Toplumsal Ben'in Oluşmasında Öteki ve Kültür'ün Yeri", **Felsefe Dünyası**, Ankara: Sayı: 26, Güz, 1997.